

Henri Lefebvre

Staden som rättighet

Originalalets titel: *Le Droit à la ville*, Paris 1968.

Svensk upplaga 1982

Svensk översättning (+ introduktion och kommentar till översättningen): Peter Einarsson

Efterord: Sten Gromark

Innehåll

Företal	1
Industrialisering och urbanisering	1
<i>Ett första utkast.....</i>	<i>1</i>
Filosofin och staden	14
Fackvetenskaperna och den urbana verkligheten	19
Stadsfilosofi och urbanistisk ideologi.....	20
Stadens särart.....	22
Kontinuiteter och diskontinuiteter	24
Verklighetens och analysens nivåer	28
Stad och landsbygd	32
I närheten av den kritiska punkten	34
Om den urbana formen.....	40
Spektralanalysen.....	44
Rätten till staden	49
Perspektiv eller prognos?	57
Filosofins förverkligande	66
Teser om staden, den urbana och urbanismen	67
Efterord – Henri Lefebvre: Vardagligheten och staden.....	70
Kommentar till den svenska översättningen.....	73

Företal

”Om de stora tingen måste man antingen tåga eller tala med stora ord, det vill säga cyniskt och oskuldsfullt... Jag ska hävda som människans verk och egendom all den skönhet, all den adelhet som vi förlänat de verkliga och inbillade tingen...”

Friedrich Nietzsche

Denna skrift kommer att anta formen av en offensiv framstöt (vilket vissa kanske kommer att finna stötande). Varför?

Därför att varje läsare säkerligen redan har en samling idéer i sitt huvud som är systematiserade eller på väg att systematiseras. Med största sannolikhet söker varje läsare ett ”system”, om han inte redan funnit sitt ”system”. Det är modernt med System, såväl inom tänkandet som i terminologierna och språket.

Men varje system tenderar att *stänga in* tanken, att *krympa* synfältet. Denna skrift vill bryta sönder systemen – inte för att ersätta dem med ett annat system utan för att *öppna* tanken och handlingen mot nya *möjligheter* genom att visa på horisonten och vägen. Mot en tankeform som tenderar till formalism kämpar ett tankesätt som tenderar till öppenhet. Att intressera sig för stadens och samhällets planering, för *urbanismen*, är nästan lika modernt som att ansluta sig till ett system. Urbanismens frågeställningar och synsätt lämnar teknikernas, specialis-ternas och det självutnämnda avantgardets kretsar. Den urbana frågan blir allmän egendom genom tidningsartiklar och skrifter av skiftande betydelse och ambition. Urbanismen blir samtidigt ideologi och praktik. Men frågorna kring staden och den urbana verkligheten är ändå inte fullständigt kända eller erkända, ty *politiskt* har de ännu inte fått den vikt och betydelse de har i *tänkandet* (i ideologin) och i *praktiken* (vi ska förevisa en urban strategi som redan är satt i verket och utövar sin verkan). Avsikten med denna lilla bok är inte bara att rensa de urbanistiska tankarna och aktiviteterna i kritikens såll. Dess målsättning är att ge dessa problem en plats i det politiska medvetandet och de politiska programmen.

Vi ska börja med att skaffa oss en överblick över den teoretiska och praktiska situationen, över de problem (den problematik) som rör staden, stadslivets verklighet och dess möjligheter.

Industrialisering och urbanisering

Ett första utkast

Vill man presentera och redogöra för den ”urbana problematiken” är utgångspunkten given: industrialiseringsprocessen. Denna process är obestridd motorn i samhällets omvandling sedan ett och ett halvt århundrade. Om man inför en distinktion mellan *induktorn* och *det inducerade* /l'inducteur et l'induit/ kan man säga att industrialiseringsprocessen är induktor, medan man till det inducerade räknar problemen kring tillväxten och planeringen, frågorna om staden och den urbana verklighetens utveckling, och inte minst de allt viktigare fritids- och ”kultur”-frågorna.

Industrialiseringen kännetecknar det moderna samhället. Men därav följer inte nödvändigtvis att man måste använda uttrycket ”industrisamhälle” om man vill definiera det. Urbaniseringen och det urbanas problematik hör visserligen hemma bland de inducerade effekterna och inte bland de inducerande orsakerna eller anledningarna, men de företeelser som dessa ord betecknar expanderar så till den grad att vi kan definiera den sociala verklighet som växer upp omkring oss som ett *urbant samhälle*. Denna definition har ett särdrag som kommer att få avgörande betydelse.

Industrialiseringen är utgångspunkten när vi ska betrakta vår tid. Men staden existerar före industrialiseringen. Ett banalt påpekande i sig, men dess implikationer har aldrig fullständigt formulerats. De mest enastående urbana skapelserna, stadslivets ”skönaste” verk (”sköna”, som man säger, därför att de är verk snarare än produkter) härrör från de förindustriella epokerna. Då fanns den Österländska staden (knuten till det asiatiska produktionssättet), den antika staden (grekisk och romersk, knuten till slavägandet), och därefter den medeltida staden (i en komplex situation: inkilad i feodala förhållanden men i kamp mot feodalväldet). De österländska och antika städerna var huvudsakligen politiska; den medeltida staden var, utan att förlora den politiska karaktären, först och främst en handels-, hantverks- och bankstad. Staden assimilerade handelsmännen, som dittills varit nära nog nomader och förvisats utanför stadsmuren.

När industrialiseringen tar sin början, när konkurrenskapitalismen med sin specifikt industriella borgarklass tar form, är staden redan en mäktig realitet. Efter att de antika städerna nästintill försvunnit i Västeuropa under den romerska kulturens sönderfall, har staden tagit ny fart. De mer eller mindre kringströvande handelsmännen har valt vad som finns kvar av de antika stadskärnorna till centrum för sin verksamhet. Omvänt kan man förmoda att dessa förfallna kärnor fungerade som katalysatorer för vad som återstod av en utbytes-ekonomi, upprätthållen av ambulerande handelsmän. Med utgångspunkt i jordbrukets växande överskott, och till förfång för feodaltherrarna, ackumulerar städerna rikedomar: ting, skatter, virtuella kapital. I dessa urbana centra finns redan nu en stor monetär rikedom, skapad genom ocker och handel. Hantverket blomstrar – en produktion klart skild från jordbruket. Städerna stöder lantbefolkningens sammanslutningar och böndernas frigörelse – och drar samtidigt fördel av den för egen räkning. Kort sagt: de är centra för socialt och politiskt liv, och inte bara rikedomarna utan också kunskaperna, teknikerna och verken (konstverk, monument) ackumuleras där. Denna stad är i sig själv ett *verk*, och denna dess karaktär kontrasterar mot den oåterkalleliga inriktningen på pengar, handel, utbyte, *produkter*. Verket är bruksvärde och produkten bytesvärde. Det förnämsta bruket av staden – av gator och torg, av byggnadsverk och monument – är Festen (som improduktivt konsumerar enorma rikedomar i form av ting och pengar, utan annat utbyte än njutningen och tjusningen).

En komplex, det vill säga motsägelsefull, verklighet. De medeltida städerna, på höjden av sin utveckling, centraliserar rikedomarna; men de styrande grupperna använder en stor del av dessa rikedomar till improduktiva investeringar i den stad de behärskar. Samtidigt har handels- och bankkapitalismen redan gjort rikedom *rörlig* och inrättat omlopp för utbytet, nätverk som möjliggör penningtransaktioner. När industrialiseringen ska ta sin början och dess specifika bourgeoisie (”företagarna”) ta över, har rikedom *redan* upphört att vara övervägande fast egendom. Jordbruksproduktionen är inte längre dominerande, och inte heller jordegendomen. Feodaltherrarna förlorar jorden. Den övergår i händerna på stadens kapitalister som blivit rika genom handel, bankaffärer, ocker. Därav följer att ”samhället” i sin helhet – som omfattar staden, landsbygden och de institutioner som reglerar deras inbördes relationer – tenderar att konstitueras som ett *nätverk av städer*. Mellan städerna förekommer en viss arbetsdelning (teknisk, social, politisk). De förenas av landsvägar, av vattenvägar i floder och till havs, av handels- och bankförbindelser. Man kan anta att arbetsdelningen mellan städerna aldrig blev vare sig tillräckligt långt driven eller tillräckligt medveten för att upprätta stabila förbindelser och göra slut på rivalitet och konkurrens. Detta stadssystem lyckades aldrig etablera sig. Det som byggs på denna grund är staten, den centraliserade makten. Samtidigt orsakad av och orsak till denna speciella centralitet – maktens – tar en stad hem spelet på de andras bekostnad: huvudstaden.

En sådan process äger rum – med ett mycket ojämnt, mycket olikartat förlopp – i Italien, i Tyskland, i Frankrike och i Flandern, i England, i Spanien. Staden dominerar, men den är inte

längre en stadsstat som under antiken. Tre termer kan urskiljas: samhället, staten, staden. I detta urbana system strävar varje stad att konstituera sig själv som ett slutet, stängt, fulländat system. Staden bevarar en organisk karaktär av gemenskap, som den övertagit från byn, och som får sitt uttryck i skråväsendet. Livet i gemenskapen (som innefattar allmänna eller gruppvisa rådslag) utesluter ingalunda klasskampen. Tvärtom. De våldsamma kontrasterna mellan rikedom och fattigdom, konflikterna mellan de mäktiga och de förtryckta, utesluter varken starka band till staden eller aktiva bidrag till verkets skönhet. Inom stadens ram förstärker striderna mellan fraktioner, grupper och klasser känslan av tillhörighet. Staden är både slagfältet och föremålet för de politiska sammandrabbningarna mellan "minuto popolo", "popolo grosso" och aristokratin eller oligarkin. Dessa grupper är rivaler i kärlek till sin stad. De rika och mäktiga känner sig ständigt hotade. De rättfärdigar sina privilegier inför kollektivet genom att spendera sin förmögenhet på ett överdådigt vis: byggnadsverk, stiftelser, palats, utsmyckningar, fester. Denna paradox, detta illa belysta historiska faktum förtjänar att understrykas: samhällen med ett starkt förtryck har varit utomordentligt skapande och rikt begåvade med verk. Senare har produktionen av produkter ersatt produktionen av verk och av de samhällsförhållanden som åtföljde dessa verk – särskilt i staden. Allteftersom utsugningen ersätter förtrycket försvinner den skapande förmågan. Själva begreppet "skapande" försvagas eller förtvinar till "görande" och "kreativitet" ("gör-det-själv" etc.). Vilket ger oss argument att stödja en tes på: *staden och den urbana verkligheten vilar på bruksvärdet. Bytesvärdet, varans generalisering genom industrialiseringen, tenderar att underlägga sig staden och den urbana verkligheten och därmed förstöra dem* – de som är bruksvärdets tillflyktsorter, fröna till brukets möjliga dominans, till återställandet av dess värde.

I det urbana system som vi försöker analysera utövar dessa specifika konflikter sin verkan: mellan bruksvärde och bytesvärde, mellan rikedomens förvandling till löseegendom (till pengar, till papper) och de improduktiva investeringarna i staden, mellan kapitalets ackumulation och dess förskingring under festerna, mellan utvidgningen av det behärskade området och nödvändigheten av en sträng organisation av detta område kring den härskande staden. Den senare skyddar sig mot alla eventualiteter genom skråväsendet, som paralyserar bank- och handelskapitalismens initiativ. Skrået reglerar inte bara en yrkeskår. Varje skrå ingår i en organisk helhet; skråsystemet reglerar fördelningen av handlingar och verksamheter i det urbana rummet (gator och stadsdelar) och den urbana tiden (arbetstider, festdagar). Denna helhet tenderar att stelna i en orubblig struktur. Därför förutsätter industrialiseringen att detta redan existerande urbana system bryts sönder; den implicerar de etablerade strukturernas destrukturering. Historikerna (sedan Marx) har påvisat skrånas stelnade karaktär. Möjligen återstår att visa hur hela det urbana systemet strävar mot ett slags kristallisering och förstelning. Där systemet konsoliderades uppstod en försening av kapitalismen och industrialiseringen: i Tyskland, i Italien. En försening med ödesdigra konsekvenser.

Det råder således en viss diskontinuitet mellan den spirande industrin och dess historiska villkor. Det rör sig varken om samma ting eller samma människor. Den oerhörda utvidgningen av utbytet, penningekonomin, varuproduktionen, av den "varans värld" som blir industrialiseringens resultat, innebär en radikal omvandling. Övergången från handels- och bankkapitalism, liksom från hantverksproduktion, till industriproduktion och konkurrenskapitalism, åtföljs av en gigantisk kris som grundligt studerats av historikerna, utom möjligen i vad gäller staden och "stadssystemet".

Den spirande industrin tenderar att slå rot utanför städerna. Det är förstås inte en absolut lag. Det finns inga helt generella och absoluta lagar. Denna etablering av industriföretag, till en början sporadiska och spridda, berodde på mångahanda, lokala, regionala, nationella omständigheter. *Boktryckarkonsten* verkar t.ex. – i det urbana sammanhanget – ha övergått relativt kontinuerligt från hantverksstadiet till företagsstadiet. Det förhåller sig annorlunda

med *textilproduktionen*, med *gruvbrytningen*, med *metallurgin*. Den spirande industrin installerar sig nära energikällor (floder, skogar, senare kol), transportmedel (floder och kanaler, senare järnvägar), råvaror (malmer), arbetskraftsreserver (landsbygdens hantverkare – vävarna och smederna – bestod en redan kvalificerad arbetskraft).

Det är på grund av dessa omständigheter det ännu idag finns åtskilliga små textilindustricentra i Frankrike (dalarna i Normandie och Vogeserna) – även om de ibland bara överlever med svårighet. Är det inte anmärkningsvärt att en del av den tunga verkstadsindustrin ska ha etablerat sig i Moseldalen, mittemellan de två gamla städer, Nancy och Metz, som är denna industriregions enda verkliga urbana centra?

De gamla städerna är på en och samma gång: marknader, källor för disponibla kapital, de platser varifrån kapitalen styrs (banker), de ekonomiska och politiska styresmännens bostadsorter, förvaringsplatser för arbetskraften (d.v.s. de platser där ”proletariatets reservarmé”, som Marx sade, kan överleva – den som pressar ned lönerna och möjliggör mervärdets tillväxt). Dessutom möjliggör staden, liksom verkstaden, produktionsmedlens koncentration på en begränsad yta: verktyg, råvaror, arbetskraft.

Lokaliseringen utanför städerna är inte tillfredsställande för ”företagarna”, och industrin flyttar sig så snart som möjligt närmare de urbana centra. Omvänt påskyndar den förindustriella staden denna process (i synnerhet möjliggör den en snabb ökning av produktiviteten). Staden spelade således en viktig roll för industrins *take off* (Rostov), d.v.s. för dess start. De urbana koncentrationerna åtföljde kapitalkoncentrationerna i Marx' mening. Senare skulle industrin tvingas producera sina egna urbana centra – än små (Le Creuset), än medelstora (Saint-Etienne), ibland gigantiska (Ruhrområdet, som ”stadsregion” betraktat). Man skulle behöva återkomma till frågan om centralitetens och den urbana karaktärens förfall i dessa städer.

Nu framträder processen för vår analys i hela sin komplexitet, för vilken ordet ”industrialisering” är ett otillräckligt uttryck. Komplexiteten visar sig så snart man slutar tänka i termer av å ena sidan *företag* och å andra sidan totala produktionssiffror (så och så många ton kol eller stål) – så snart man i sin tankegång skiljer på *induktionen* och *det inducerade*, tar hänsyn till de inducerade fenomenens betydelse och deras interaktion med induktorerna.

Industrin kan undvara den gamla (förindustriella, förkapitalistiska) staden, men måste då skapa stadsbildningar i vilka den urbana karaktären förvanskas. Är inte det fallet i USA och Nordamerika, där ”städerna” – i den mening man ger detta ord i Frankrike och i Europa – är fåtaliga: New York, Montreal, San Francisco? Där det å andra sidan finns ett nätverk av gamla städer, angrips detta av industrin. Den bemäktigar sig nätverket, omvandlar det att motsvara sina behov. Industrin anfaller också staden (varje stad), stormar den, intar den, skövlar den. Den tenderar att spränga de gamla stadskärnorna samtidigt som den tar dem i besittning. Vilket inte hindrar det urbana fenomenet att breda ut sig i form av städer och andra tätorter, arbetarkvarter, förstäder (med tillhörande kåkslum i de fall där industrialiseringen inte lyckas sysselsätta och binda upp den disponibla arbetskraften).

Det vi har inför oss är en *dubbel process* eller om man så vill en process med två aspekter: industrialisering och urbanisering, tillväxt och utveckling, ekonomisk produktion och socialt liv. Processens två oskiljaktiga ”aspekter” utgör en enhet, men processen är ändå konfliktfylld. Historiskt sett råder en våldsam fejd mellan den urbana verkligheten och den industriella. Vad beträffar processens komplexitet, så visar den sig mer och mer svårgripbar – så mycket mer som industrialiseringen inte bara producerar företag (arbetare och direktörer) utan också olika *byråkratier* – bank- och finanscentra, tekniska och politiska centra.

Denna *dialektiska* process är långtifrån förklarad men också långtifrån avslutad. Än idag ger den upphov till ”problematiskska” situationer. Vi ska här nöja oss med att ge några exempel. I Venedig överger den aktiva befolkningen staden för dess tvilling på fastlandet, industrisamhället Mestre. Denna stad bland städer, en av de skönaste vi ärvt från förindustriella tider, hotas inte så mycket av materiellt förfall genom havets inverkan eller landsänkningen som av invånarnas uttåg. I Aten har en relativt betydande industrialisering lockat människor från småstäder och landsbygd till huvudstaden. Det moderna Aten har inte längre något gemensamt med den antika staden, som är överbyggd, uppslukad, omåttligt utvidgad. Monumenten och ruinerna (agora, Akropolis), som erbjuder möjligheter att återfinna det antika Grekland, har inte längre någon betydelse annat än som estetiska vallfartsorter och konsumtionsobjekt för turisterna. Icke desto mindre förblir stadens organisatoriska kärna mycket stark. Dess omgivning av nya stadsdelar och kåkstäder, befolkade av rotlösa och desorganiserade människor, ger den en omåttlig makt. Den väldiga och nästan formlösa agglomerationen tillåter dem som behärskar beslutscentra att inlåta sig på de fulaste politiska företag – särskilt som landets ekonomi är extremt beroende av kretsloppet markspekulation, ”skapande” av kapital därigenom, investering av dessa kapital i byggande, o.s.v. Ett bräckligt kretslopp som närsomhelst kan brytas och som kännetecknar en *urbaniseringstyp* utan industrialisering eller med svag industrialisering, men med snabb tätortstillväxt, med spekulation i mark och fastigheter, och med ett välstånd som hålls vid konstlat liv av detta kretslopp.

Man skulle kunna nämna ett flertal franska städer som nyligen fallit offer för urbaniseringen: Grenoble, Dunkerque, etc. Det finns andra fall med en massiv utvidgning av staden och urbaniseringen (i detta uttrycks vidaste bemärkelse) men med ringa industrialisering. Toulouse skulle kunna vara ett exempel. Samma sak gäller för de flesta av Sydamerikas och Afrikas städer, kringrädda av kåkslum. I dessa regioner och länder faller de gamla agrara strukturerna sönder; utarmade eller ruinerade bönder strömmar till städerna för att söka arbete och uppehälle. De kommer från jordbruk som dömts att försvinna av världsmarknadsprisernas spel, ett spel som är starkt beroende av industriländerna och de industriella ”tillväxtpolerna”. Dessa fenomen beror i sin tur på industrialiseringen.

Just nu fördjupas alltså en inducerad process som vi kan kalla stadens ”implosion-explosion”. Det urbana fenomenet utbreder sig över stora delar av de stora industriländernas territorier. Det överskrider obekymrat nationsgränserna; Nordeuropas Megalopolis sträcker sig från Ruhr till havet och ända till de engelska städerna, och från Parisregionen till de skandinaviska länderna. Detta område är insmält i en *urban väv* /tissu urbain/ som smiter allt tätare åt, även om den medger både lokala avvikelser och en vidareutveckling av (den tekniska och sociala) arbetsdelningen mellan regioner, agglomerationer och städer. Samtidigt antar de urbana koncentrationerna jättelika proportioner – både i väven och utanför den; befolkningsanhopningarna uppnår oroande tätheter (per ytenhet eller per bostad). Samtidigt förfaller eller sprängs många gamla stadskärnor. Människorna förflyttas mot avlägsna utkanter – bostads- eller produktionsområden. Kontor ersätter bostäderna i städernas centrum. Ibland (i USA) lämnas dessa centra åt de ”fattiga” och blir getton för de missgynnade. Ibland behåller å andra sidan de mest förmögna starka positioner i hjärtat av staden (kring Central Park i New York, i le Marais i Paris).

Låt oss nu granska den *urbana väven*. Metaforen är inte tydlig. Snarare än en väv utlagd över ett område avser dessa ord att antyda en sorts biologisk utbredning och ett slags nät med olikstora maskor, som tillåter mer eller mindre vidsträckta sektorer att undkomma: byar eller köpingar, hela regioner. Om man betraktar fenomenen utifrån landsbygdens och de gamla agrara strukturernas perspektiv, kan man urskilja en allmän koncentrationsrörelse: hos befolkningen i köpingarna och de små eller stora städerna – hos egendomen och utsugningen – inom transporternas och handelns organisation, etc. Resultatet blir den samtidiga

avfolkningen och ”avlantningen” av byarna, som fortfar att vara rurala men förlorar det som kännetecknade det forna lantlivet: hantverk, lokal småhandel. De gamla ”livsstilarna” försvinner i folklören. Om man analyserar fenomenet med staderna som utgångspunkt noterar man utbredningen inte bara av tätt befolkade förorter utan också av olika nätverk (bankernas, handelns, industrins) och av boendet (lantställen, fritidens rum och platser, etc.).

Den urbana väven kan beskrivas med hjälp av begreppet *ekosystem* – en sammanhängande helhet uppbyggd kring en eller flera städer, gamla eller nya. Men en sådan beskrivning riskerar att missa det väsentliga. Den *urbana vävens* betydelse begränsar sig inte till dess morfologi. Den bär upp en mer eller mindre intensiv eller utarmad ”livsstil”: *det urbana samhället*. Ovanför den *urbana vävens* ekonomiska bas uppträder fenomen av en annan ordning, på en annan nivå, det sociala och ”kulturella” livets. Burna av den *urbana väven* genomtränger det urbana samhället och livet landsbygden. En sådan livsstil omfattar system av ting och system av värden. De mest välbekanta elementen i det urbana systemet av ting är vattnet, elektriciteten och gasen (gasol på landsbygden) – ständigt åtföljda av bilen, televisionen, husgeråd av plast, ”modernt” möblemang – ett sällskap som i sin tur medför nya krav på de ”offentliga tjänsterna”. Bland värdesystemets element kan vi nämna den urbana fritiden (danser, sånger), klädseln, det snabba Övertagandet av stadens moden. Vidare omsorgerna om tryggheten, kraven på förutsägelser om framtiden – kort sagt en rationalitet som staden sprider. I allmänhet bidrar ungdomen som åldersgrupp aktivt till denna snabba assimilering av stadens ting och föreställningar. Det här är sociologiska trivialiteter, men det kan vara värt att påminna om dem för att visa deras implikationer. Mellan den urbana vävens maskor framhårdar kobbar och öar av ”ren” *ruralitet*, ofta (men inte alltid) fattiga trakter, befolkade av åldrande bönder, som är miss-”anpassade” och plundrade på det som en gång adlade böndernas liv i tider av djupaste nöd och av förtryck. Förhållandet ”urbanitet-ruralitet” försvinner således inte; tvärtom förstärks det, till och med i de mest industrialiserade länderna. Det tränger in i andra föreställningar och andra verkliga förhållanden: stad och land, natur och artificialitet, etc. Här och var utvecklas spänningarna till konflikter, de latenta konflikterna förbittras, och det som doldes under den *urbana väven* kommer i öppen dag.

Å andra sidan försvinner inte stadskärnorna, även om de skadas av den växande väven eller vävs in i den. Kärnorna gör motstånd och omvandlas. De förblir centra för intensivt stadsliv (i Paris: Quartier Latin). De gamla kärnornas estetiska kvaliteter spelar en stor roll för deras bevarande. De innehåller inte bara monument och institutionsbyggnader utan också lämpliga rum för fester, parader, promenader, förlustelser. Stadskärnan blir alltså en konsumtionsvara av hög kvalitet för utlänningar, turister, folk som kommer in från utkanterna, förortsbor. Den överlever tack vare denna dubbelroll: en plats för konsumtion och konsumtion av platsen. Så inlemmas de gamla centra mer fullständigt i utbytet och i bytesvärdet, även om de fortfarande utgör ett bruksvärde genom att de erbjuder utrymmen för specifika verksamheter. De blir konsumtionscentra. Det *köpcentrum* som har återuppstått i arkitekturen och stadsplaneringen är bara en bleknad och stympad version av vad den gamla stadens kärna var: samtidigt kommersiell, religiös, intellektuell, ekonomisk (produktiv). Köpcentrumet som idé och ideal daterar sig faktiskt från medeltiden. Det hör samman med den lilla och medelstora medeltidsstaden. Men idag domineras det av bytesvärdet till den grad att detta nästan undertrycker bruksvärdet. Köpcentrumidén är alltså ingalunda nyskapande. Den skapelse som svarar mot vår tid, mot dess tendenser och dess (hotfulla) horisont – är det inte snarare *beslutscentrumet*? Detta centrum, som förenar utbildning och information med organisatorisk förmåga och institutionella beslut, framstår som ett projekt till en ny centralitet – *maktens* – på väg att förverkligas. Detta begrepp, och den praktik det betecknar och rättfärdigar, bör vi ägna den allra största uppmärksamhet.

Nu föreligger alltså flera termer (minst tre) med komplexa inbördes samband, termer som vi kan definiera, men inte uttömma, genom parvisa motsatsställningar. Vi har ruraliteten och urbaniteten (det urbana samhället). Vi har den urbana väven som är bärare av denna ”urbanitet” och centraliteten – gammal, förnyad, ny. Härur uppstår en oroande problematik, framför allt när man vill övergå från analysen till en syntes, från konstateranden till ett projekt (till det ”normativa”). Måste man (men vad betyder detta ”måste”?) låta väven utbreda sig spontant? Är det välbetänkt att stänga in denna kraft, styra detta egendomliga liv, som är vilt och konstgjort på samma gång? Hur förstärka centra? Tjänar det något till? Är det nödvändigt? Och vilka centra, vilken centralitet? Och vad gör man slutligen med öarna av ruralitet?

Så skymtar man, bortom de enskilda problemen och den problematiska helheten, *stadens kris*. Det är en teoretisk och praktisk kris. I teorin består *stadens* (den urbana verklighetens) *begrepp* av fakta, föreställningar och bilder som lånats från den gamla (förkapitalistiska, förindustriella) staden, men som befinner sig under omvandling och omarbetning. I praktiken rämnar *stadskärnan* (en central del av stadens bild och begrepp) men fortlever ändå; stympad, ofta förfallen, ibland ruttnande försvinner ändå inte stadskärnan. Om någon förklarar den död och resorberad i den urbana väven så är det ett postulat och ett obevisat påstående. Samma sak om någon förklarar det nödvändigt att återställa och återupprätta stadskärnorna: det är ytterligare ett postulat och ett obevisat påstående. Stadskärnan har inte lämnat plats för någon ny, väldefinierad ”verklighet”, som när byn lät staden uppstå. Och ändå tycks dess välde lida mot sitt slut. Åtminstone såvida den inte återigen framträder mer beslutsamt som maktcentrum...

Hittills har vi skildrat industrialiseringens överfall på staden och gett en dramatisk framställning av denna process i ett helhetssammanhang. Detta analysförsök kanske har gett sken av att det skulle röra sig om en naturlig process, utan avsikter, utan vilja. Men där finns visst något sådant, och därför är detta synsätt otillräckligt. I en process av det här slaget medverkar – aktivt och frivilligt – styrande klasser eller fraktioner av klasser: de som kontrollerar kapitalet (produktionsmedlen) och inte bara styr den ekonomiska användningen av kapitalet och de produktiva investeringarna, utan hela samhället. De omsätter en del av de producerade rikedomarna inom ”kulturen”, konsten, kunskapen, ideologin. Vid sidan av, eller snarare öga mot öga med samhällets dominerande grupper (klasser och fraktioner av klasser) står arbetarklassen: proletariatet, uppdelat i skikt, i grupperingar, i olika tendenser – efter industrigrenar, efter lokala och nationella traditioner.

Situationen i Paris vid mitten av 1800-talet är grovt sett den följande. Den styrande bourgeoisien, som inte är någon homogen klass, har erövrat huvudstaden i öppen strid. Därom vittnar ännu idag på ett påtagligt vis *le Marais*: en aristokratisk stadsdel före Revolutionen, (trots huvudstadens och de rikas tendens att dra sig västerut), en stadsdel av trädgårdar och privatpalats. Det tredje ståndet bemäktigar sig den under loppet av några decennier, på Balzacs tid; ett antal magnifika palats försvinner, verkstäder och butiker fyller de övriga; hyreshus, magasin och lager och nederlag, affärsföretag, ersätter parker och trädgårdar. Den borgerliga fulheten, vinstbegäret som är fullt synligt och avläsbart på gatorna, installerar sig i den lite kyliga skönhetens och aristokratiska lyxens ställe. På murväggarna i *le Marais* kan man avläsa klasskampen och klasshatet, och den segrande tarvligheten. Det är omöjligt att bättre åskådliggöra denna historiens paradox, som delvis undgår Marx. Den ”progressiva” bourgeoisien, som tar befälet över den ekonomiska tillväxten, som är utrustad med ideologiska verktyg avpassade för denna rationella tillväxt, som strävar mot demokrati och ersätter förtrycket med utsugning – denna klass är inte längre skapande som klass; den ersätter verket med produkten. De som bevarar ett sinne för verket, romanförfattarna och målarna inbegripna, känner sig och uppfattar sig som ”icke borgerliga”. Vad beträffar förtryckarna, härskarna över de samhällen som föregick den borgerliga demokratin – furstar, kungar,

feodaltherrar, kejsare – så hade de sinne och smak för *verket*, i synnerhet på arkitekturens och stadsbyggandets område. Verket vilar på bruksvärdet snarare än på bytesvärdet.

Efter 1848 har den franska bourgeoisien staden (Paris) i säker besittning. Den har inte bara sina bostäder utan alla medel för sin verksamhet samlade där, alltifrån bankerna till staten. Nu finner den sig inringad av arbetarklassen. Lantbefolkningen väller in, installerar sig runtomkring ”murarna”, vid tullarna, i de omedelbara utkanterna. Gamla arbetare (i hantverksyrkena) och nya proletärer tränger ända in till stadens centrum; de bor i kyffen men också i hyreshus där de välbärgade bebor de nedre våningarna och arbetarna de övre. I denna ”oordning” hotar arbetarna uppkomlingarna – en fara som blir uppenbar under junidagarna 1848 och som senare ska bekräftas av Pariskommunen. Mot detta hot utarbetas en *klasstrategi*, som syftar till att omdana staden, utan hänsyn till dess verklighet, dess eget liv. Det är mellan 1848 och Haussmann som livet i Paris når sin största intensitet: inte ”pariserlivet”, men stadslivet i huvudstaden. Det gör entré i litteraturen, i poesin, med en väldig kraft och omfattning. Efteråt tar allt slut. Stadslivet förutsätter möten, olikheternas konfrontation, ömsesidig kännedom och ömsesidigt igenkännande (även vid de ideologiska och politiska stridslinjerna) mellan livsstilarna, mellan de ”mönster” som samexisterar i staden. Under 1800-talet hade den landsbygds-rotade demokrati, vars ideologi besjälade revolutionärerna, kunnat omvandlas till en urban demokrati. Detta var – och är ännu för historien – en del av Pariskommunens innebörd. Eftersom den urbana demokratin hotade den nya härskarklassens privilegier hindrade denna klass demokratin från att uppstå. Hur? Genom att fördriva proletariatet från stadens centrum och från staden över huvud taget, och därigenom förinta ”urbaniteten”.

Första akten. – Baron Haussmann är statsman i den bonapartistiska stat som reser sig över samhället och cyniskt behandlar det som ett krigsbyte från (och inte bara som insatsen i) maktstriderna. Denne baron Haussmann ersätter de krokiga men levande gatorna med långa avenyer, de ruffiga men livliga stadsdelarna med förborgerligade stadsdelar. Om han drar fram boulevarder, om han anlägger öppna platser, så är det inte för de sköna perspektivens skull. Det är för att kunna ”kamma Paris med kulsprutorna” (Benjamin Péret). Den berömda baronen gör ingen hemlighet av det. Längre fram ska man vara Haussmann tacksam för att han öppnade Paris för trafiken, men det var inte målsättningen för det haussmannska ”stadsbyggandet”, det var inte dess ändamål. Stadens tomrum har en innebörd: de förkunnar högt och ljudligt makten och härligheten hos den stat som anlägger dem, och de talar också om det våld som kan utövas där. Senare sker en övergång till andra ändamål som rättfärdigar skärsåren i stadslivet på ett annat sätt. Märk väl att Haussmann inte uppnådde sitt mål. En del av Pariskommunens betydelse låg i de till förstäder och utkanter förvisade arbetarnas massiva återtåg mot stadens centrum, deras återerövring av staden, denna enastående tillgång, detta värde, detta verk, som hade frånhänts dem.

Andra akten. – Det strategiska målet skulle ha behövt uppnås genom en ännu mer omfattande manöver, med ännu större verkan. Under seklets andra hälft upptäcker några inflytelserika personer ett nytt begrepp. Det är alltså rika människor eller mäktiga, eller bådadera, än ideologer (Le Play) med starkt religiöst präglade uppfattningar (katolska eller protestantiska), än försiktiga politiker (som tillhör den moderata högern) och som annars knappast utgör någon enhetlig och sammanhållen grupp – kort sagt några celebriteter. Den tredje republiken ska ansvara för begreppets välgång, d.v.s. dess förverkligande i terrängen. Vad de uppfinner är *boplatsen* /l'habitat/. Dittills hade ”boende” inneburit att ha del i ett socialt liv, i en gemenskap, en by eller stad. Stadslivet hade bland andra denna kvalitet, detta kännetecken. Det gav plats för boende, det möjliggjorde för stadsborna-medborgarna att bo. Det är så ”de dödliga bor då de räddar jorden, då de förbjudar gudarna... då de leder sitt eget vara in i

bevarande och bruk...”. På detta poetiska vis talar filosofen Heidegger om *boendet*.¹ Förutom i filosofin och poesin har samma saker sagts sociologiskt (på den jordiska prosans språk). Vid slutet av 1800-talet isolerar de nämnda celebriteterna en funktion och avskär denna från den utomordentligt komplexa helhet som staden var och förblir, för att projicera den i terrängen. Och samtidigt uttrycker och betecknar de på detta vis det samhälle vars ideologi och praktik de levererar. Visst skapades förstäder under omständigheternas tvång, för att svara mot industrialiseringens blinda (ehuru motiverade och riktade) tryck, mot den massiva invandringen av bönder som förts till de urbana centra genom ”uttåget från landsbygden”. Men processen styrdes icke desto mindre av en strategi.

En typisk *klasstrategi* – betyder det en serie samstämmiga och planerade aktioner med ett enda mål? Nej. Klasskaraktären framstår som desto mer djupgående som flera olika aktioner, riktade mot flera olika mål, ändå har sammanstrålat mot ett slutligt resultat. Det säger sig självt att inte alla dessa celebriteter hade föresatsen att skapa möjligheter till spekulation; vissa av dem, välmenande människor, filantroper, humanister, tycks till och med ha önskat motsatsen. Icke desto mindre utsträckte de jordegendomens förvandling till lösegendom till stadens omgivningar, och likaså markens och bostadens inlemmande i utbytet och det gränslösa bytesvärdet. Med ty åtföljande spekulation. De föresatte sig inte att demoralisera arbetarklassen utan tvärtom att stärka dess moral. De ansåg det vara till fördel för arbetarna (individer och familjer) att få en position i en helt annan hierarki än den som härskar i företaget, nämligen i egendomarnas och ägarnas, bostadshusens och stadsdelarnas hierarki. De ville ge arbetarna en annan funktion, en annan ställning, andra roller än dem som förknippas med avlönade producenters villkor. De menade sig därmed bevilja dem ett vardagsliv som var bättre än arbetslivet. De lät boplaten föreställa tillträde till egendomen. En anmärkningsvärt lyckad operation (även om dess politiska konsekvenser inte alltid varit de som upphovsmännen räknade med). Man uppnådde i alla fall ett resultat, det må sedan ha varit förutsett eller oförutsett, medvetet eller omedvetet. Samhället orienterar sig ideologiskt och praktiskt mot andra problem än produktionens. Samhällsmedvetandet upphör gradvis att relateras till produktionen för att istället centreras kring vardagslivet, konsumtionen. Med ”suburbaniseringen” startas en process som decentrerar staden. Förvisat från staden kommer proletarietet fullständigt att förlora sitt sinne för verket. Förvisat från produktionens platser, baserat i en boplatsssektor och till de kringstridda företagens förfogande, kommer proletarietet att låta den skapande förmågan i sitt medvetande utplånas. Det urbana medvetandet kommer att upplösas.

När förstäder skapas framträder för första gången i Frankrike ett stadsbyggnadstänkande som lidelsefullt motarbetar staden. En sällsam paradox. I flera decennier, under den tredje republiken, utfärdas förordningar som auktoriserar och reglerar villaförstäder och avstyckningarna. Kring staden inrättas en desurbaniserad periferi, som är beroende av staden. I själva verket upphör inte förstadsborna, villaägarna, att vara stadsbor, även om de förlorar medvetandet om det och tror sig nära naturen, solen och grönskan. En desurbaniserande och desurbaniserad urbanisering, kan man säga för att understryka paradoxen.

Expansionen bromsar sig själv till följd av sina överdrifter. Den rörelse som den givit upphov till engagerar bourgeoisie och de välbärgade skikten. De skapar trädgårdstäder. Stadens centrum töms till förmån för kontoren. Nu börjar helheten kämpa för att komma loss, hopplöst insnärjd. Men än är det inte slut.

Tredje akten. – Ingen kan undgå att märka hur scenbilden förändras efter det senaste kriget, beroende på nödsituationer, på olika yttre tvång: det demografiska trycket, industrialiseringens tryck, strömmen av folk från landsorten till Paris. Den erkända och konstaterade

¹ Jfr originalet: *Vorträge und Aufsätze*, Teil II (Pfullingen 1967), s. 24 i; eller svenska översättningen i Martin Heidegger, *Teknikens väsen och andra uppsatser* (Stockholm 1974), s. 108.

bostadskrisen slår över i katastrof och hotar att ytterligare förvärpa den redan instabila politiska situationen. "Nödsituationerna" begränsar kapitalismens och den "privata" företagssamhetens initiativ – privatkapitalet intresserar sig annars knappast för byggnadsverksamhet, som anses otillräckligt lönsam. Staten kan inte längre nöja sig med att reglera avstyckningar och villabyggnad och med att (halvhjärtat) bekämpa fastighetsspekulationen. Genom strategiskt placerade organ tar den befälet över bostadsbyggandet. De "självförsörjande förorternas" och de "nya städernas" tid tar sin början.

Man skulle kunna säga att den offentliga sektorn övertog vad som förut hört till en marknadsekonomi. Tveklöst. Men bostaden blir inte därmed en offentlig tjänst. Rätten till bostad går så att säga i dagen i samhällsmedvetandet. Den ger sig till känna i den indignation som sätts i rörelse av de dramatiska fallen, i det missnöje som krisen alstrar. Men därmed är den inte formellt och praktiskt erkänd, förutom möjligen som appendix till de "mänskliga rättigheterna". Den byggnadsverksamhet staten åtagit sig ändrar inte den inriktning och de uppfattningar som marknadsekonomin bestämt. Som Engels förutsåg har bostadsfrågan, fastän bostadsproblemen förvärrats, inte spelat någon större politisk roll. Grupperna och partierna till vänster nöjer sig med att kräva "fler bostäder". Å andra sidan är det inte någon stadsbyggnadstänke som styr de offentliga och halvoffentliga organens initiativ, det är helt enkelt målsättningen att snabbast möjligt skaffa fram flesta möjliga bostäder till lägsta möjliga kostnad. De nya områdena kommer att kännetecknas av en funktionell och abstrakt karaktär: *boplatsens* begrepp förverkligat i sin renaste form av statens byråkrati. Detta begrepp, boplatsen, var tidigare ännu "obestämt". Villorna tillät varianter, partikulära eller individuella tolkningar av boplatsen. Ett slags plasticitet tillät modifikationer, tilläggelser /appropriations/. Villaområdenas rum – inhägnad, trädgård, olika och disponibla vrår – lämnade en marginal av initiativ och frihet åt *boendet*, begränsad men verklig. Den statliga rationaliteten löper linan ut. I den nya typen av bostadsområde presenteras boplatsens rena form, tvångens summa. Det stora bostadsområdet förverkligar boplatsens begrepp, skulle vissa filosofer säga, genom att utesluta boendet: rummets plasticitet, formandet av detta rum, gruppernas och individernas möjlighet att tillägna sig sina existensvillkor. Det är också den fullständiga vardagligheten (funktioner, föreskrifter, rigid tidsanvändning) som inskrivs och betecknas i denna boplats.

Villaboplatsen har spritt sig ohämmat kring Paris, i förortskommunerna, och utvidgar det bebyggda området på ett oorganiserat vis. Denna samtidigt urbana och icke-urbana tillväxts enda lag är markspekulationen. På de plättar som denna tillväxt utan egentliga tomrum lämnat har höghusområden trängts in. Till den halvhjärtat bekämpade markspekulationen adderades spekulatören i lägenheter, i den mån de var andelsägda. Så fullbordades bostadens inlemmande i lösejendomen och stadsmarkens i bytesvärdet; restriktionerna försvann.

Om man definierar den urbana verkligheten genom beroendet av centrum är förorterna urbana. Om man definierar den urbana ordningen genom ett skönjbart (avläsbart) samband mellan centraliteten och periferin, är förorterna desurbaniserade. Och man kan säga att "stadsbyggnadstanken" bakom de stora bostadsområdena bokstavligen förföljer staden och den urbana i avsikt att utrota dem. Hela den skönjbara (avläsbara) urbana verkligheten har försvunnit: gator, torg, monument, mötesplatser. Först när de började angripa caféet (bistron) vaknade motviljan mot förortsbyggarna och deras smak för asketism, deras reducering av boendet till boplats. Det var inte förrän de drev förstörelsen av den påtagliga urbana verkligheten till dess yttersta konsekvenser som kraven på ett återställande vaknade. Idag kan man se caféet, köpcentrumet, gatan, de s.k. kulturella verksamheterna, kort sagt några av den urbana verklighetens beståndsdelar, långsamt och försagt återuppstå.

Den urbana ordningen sönderfaller alltså i två faser: villorna och hyreshusen. Men varje samhälle har en ordning som är betecknad, skönjbar, avläsbar i terrängen. Förorternas

oordning innehåller en ordning: den iögonfallande motsättningen mellan villaområdena och de stora hyreshusområdena. Denna motsättning tenderar att upprätta ett *beteckningssystem* /*système de significations*/² – som ännu i desurbaniseringen är urbant. Varje sektor definieras (i och genom invånarnas medvetande) i förhållande till den andra, i motsats till den andra. De som bor där är knappast medvetna om någon ordning i sin egen sektor, men människorna i hyreshusen ser sig och uppfattar sig som icke villaägare. Och vice versa. Inom motsättningen befinner sig människorna i de stora bostadsområdena i *boplatsens logik* /*la logique de l'habitat*/ och villamänniskorna i *föreställningen om boplaten* /*l'imaginaire de l'habitat*/. Åt de förra den ytligt sett rationella rumsliga organisationen. Åt de senare ett liv i drömmens, naturens och hälsans närvaro, fjärran från den ohälsosamma och dåliga staden. Men boplatsens logik kan bara urskiljas mot bakgrund av föreställningen, och föreställningen bara mot bakgrund av logiken. Människorna uppfattar sig själva genom det de saknar eller tror sig sakna. Inom detta förhållande har föreställningen större kraft. Den överbestämmer logiken: det faktiska boendet uppfattas med villorna som referenspunkt, både av de ena och de andra (människorna i villorna sörjer frånvaron av en rummets logik, människorna i hyreshusen sörjer att de inte får erfara villaboendets lycka). Därav opinionsundersökningarnas överraskande resultat. Över 80 procent av fransmännen skulle vilja bo i villa, samtidigt som en stor majoritet förklarar sig ”nöjd” med hyreshusen. Ett resultat som inte har någon betydelse här. Det kan bara vara på sin plats att understryka att *medvetandet om staden och den urbana verkligheten försvagas* både hos den ena och den andra gruppen, ända intill utplåning. Den praktiska och teoretiska (ideologiska) förstörelsen av staden kan för övrigt inte undgå att lämna ett enormt tomrum – alldeles bortsett från de administrativa och andra problem som blir allt svårare att lösa. För den kritiska analysen betyder tomrummet mindre än den konfliktsituation som kännetecknas av stadens undergång och av det urbana samhällets utbredning – stympat, förfallet, men verkligt. Förorterna är urbana, även om deras morfologi är osammanhängande och kännetecknas av söndringen och splittringen mellan de kvarvarande delarna av det som en gång skapades som enhet och samtidighet.

I detta perspektiv kan den kritiska analysen urskilja tre perioder (som inte exakt sammanfaller med den ovan skisserade uppdelningen av stadens drama i tre akter).

Första perioden. – Industrin och industrialiseringsprocessen överfaller och skövlar den redan existerande urbana verkligheten, förintar den praktiskt och ideologiskt, utrotar den ur verkligheten och medvetandet. Industrialiseringen genomförs enligt en klasstrategi och uppträder som en *negativ* potens av den urbana verkligheten: det sociala i staden negeras av det ekonomiska i industrin.

Andra perioden (delvis samtidig med den första). – Urbaniseringen breder ut sig. Det urbana samhället generaliseras. Den urbana verkligheten etablerar sig som socioekonomisk realitet i och genom själva sin förintelse. Man finner att hela samhället hotar att falla sönder utan staden och centraliteten: ett oumbärligt redskap för den planmässiga organiseringen av produktion och konsumtion har gått förlorat.

Tredje perioden. – Man återfinner eller återuppfinner den urbana verkligheten (men lider samtidigt av följderna av att den utplånats i praktiken och i tanken). Man försöker återupprätta centraliteten. Skulle då klasstrategin vara försvunnen? Det är inte säkert. Den har modifierats. Den ersätter de gamla centraliteterna, upplösningen av centra, med *beslutscentra*.

Det är så stadsbyggnadstänkandet uppstår eller återuppstår. Det efterträder ett stadsbyggande utan tänkande. De forna herrarna, kungar och furstar, behövde ingen stadsbyggnadsteori för att försköna sina städer. Det tryck som folket utövade på herrarna och närvaron av en

² Se översättningskommentaren i slutet av boken för några ord om denna och en del andra termer.

civilisation och en stil var nog för att rikedomarna från folkets arbete skulle investeras i verk. Bourgeoisien epok gör slut på denna tusenåriga tradition. Samtidigt medför denna epok en ny *rationalitet*, olik den rationalitet som filosoferna utvecklat alltsedan antikens Grekland.

Det filosofiska förnuftet uppställde definitioner (som kunde ifrågasättas men som stöddes på formaliserade resonemang) av människan, världen, historien, samhället. Förnuftets demokratiska generalisering gav sedan upphov till en åsikternas och attitydernas rationalitet. Varje medborgare hade eller antogs ha en förnuftig uppfattning om varje faktum och varje problem som angick honom; detta förstånd tvingade det irrationella till reträtt; ur idéernas och åsikternas konfrontation skulle ett högre förnuft framträda, ett allmänt förstånd som skulle uttrycka den allmänna viljan. Det är överflödigt att påpeka svårigheterna med denna klassiska rationalism; de hänger ihop med demokratins politiska svårigheter och humanismens praktiska svårigheter. Under 1800-talet och framförallt under 1900-talet tar den organisatoriska, operationella rationaliteten form på olika nivåer i den sociala verkligheten. Härrör den från företaget och ledningen av produktionsenheterna? Uppstår den på statens och planeringens nivå? Det väsentliga är i vilket fall att detta är ett *analytiskt förnuft* drivet ända till sina yttersta konsekvenser. Det utgår från en metodisk analys, så förfinad som möjligt, av beståndsdelarna (i en produktiv verksamhet, i en ekonomisk och social organisation, i en struktur eller en funktion). Sedan underordnar den dessa beståndsdelar ett ändamål. Varifrån kommer ändamålet? Vem formulerar det, vem bestämmer det? Hur och varför? Här ligger den operationella rationalismens svaga punkt och det är här den misslyckas. Dess försvarare påstår sig kunna slutleda ändamålet ur kedjan av operationer. Men där finns ju ingenting. Ändamålet, d.v.s. helheten och helhetens syfte, måste bestämmas. Att säga att det härrör ur själva operationerna är att stänga in sig i en ond cirkel: den analytiska dissektionen som utger sig vara sitt eget mål, sin egen mening. Ändamålet är föremål för beslut. Det är en *strategi*, rättfärdigad (mer eller mindre) av en *ideologi*. Den rationalism som påstår sig ur sina egna analyser härleda det mål som samma analyser strävar mot är själv en *ideologi*. Begreppet *system* täcker begreppet strategi. För den kritiska analysen uppenbaras systemet som strategi, avslöjas som beslut (beslutat ändamål). I det föregående har vi visat hur en klasstrategi har styrt analysen och dissektionen av den urbana verkligheten, dess förintelse och återupprättelse – allt projektioner i terrängen av det samhälle där sådana strategiska beslut har tagits.

Från den teknicitiska rationalismens synpunkt representerar således de granskade processernas resultat i terrängen inget annat än ett kaos. I den "verklighet" de på sitt kritiska vis betraktar – förorter och urban väv och kvarvarande kärnor – känner dessa rationalister inte igen förutsättningarna för sin egen existens. Allt de ser är motsättningar och oordning. Det är faktiskt bara det *dialektiska förnuftet* som kan bemästra (genom det reflekterande tänkandet, genom praktiken) mångsidiga och paradoxalt motsägelsefulla processer.

Hur skapa ordning i denna kaotiska oreda? Så formulerar organisationsrationalismen sitt problem. Denna oordning är inte normal. Hur inordna den under normer och normalitet? Det är otänkbart. Denna oordning är sjuklig. Det moderna samhällets doktor ser sig som det sjuka sociala rummets doktor. Ändamålet? Botemedlet? Det är *koherensen*. Rationalisten ska upprätta eller återupprätta koherens i den kaotiska verklighet han betraktar och som står till förfogande för hans åtgärder. Rationalisten löper risken att inte inse att koherensen är en form, alltså ett medel snarare än ett mål, och att det han kommer att systematisera är *boplatsens logik*, som ligger omedelbart under den synbara oordning och inkoherens som han tar till utgångspunkt för sina koherenta framryckningar mot det verkligas koherens. I själva verket har stadsbyggnadstänkandet inget enda eller enhetligt synsätt, utan bara olika tendenser som kan lokaliseras i förhållande till denna operationella rationalism. Bland dessa tendenser finns både sådana som förklarar sig *mot* och andra som är *för* rationalismen, och som driver den till dess yttersta konsekvenser. Vilket bryter med den allmänna tendensen bland dem som sysslar

med stadsbyggnad att bara begripa sådant som de kan översätta i termer av grafiska operationer; se, känna med pennspetsen, rita.

Man kan alltså urskilja:

a. Välmenande människors stadsbyggnadstänkande (arkitekter, skribenter). Deras reflektioner och projekt implicerar en viss filosofi. I allmänhet anknyter de till en humanism: den gamla klassiska och liberala humanismen. En följd av detta är en god portion nostalgi. Man vill bygga ”i mänsklig skala”, för ”människorna”. Dessa humanister framträder samtidigt som samhällsläkare och skapare av nya samhällsförhållanden. Deras ideologi – eller snarare deras idealism – härrör ofta från agrara modeller som de inlemmat i sin reflektion på ett oreflekerat vis: byn, samfälligheten, stadsdelen, stadsbon-medborgaren som man vill begåva med medborgarhus etc. Man vill konstruera byggnader och städer i ”mänsklig skala”, ”efter människans mått”, och begriper inte att ”människan” i den moderna världen har bytt skala och att måttet från förr (by, medeltidsstad) nu förvandlas till måttlöshet. I bästa fall resulterar denna tradition i en *formalism* (som anammar modeller som varken har innehåll eller mening), eller i en *estheticism* (som anammar modeller för deras skönhets skull, vilken sedan får tjäna till att väcka konsumenternas aptit).

b. Stadsbyggnadstänkandet hos administratörerna inom den offentliga (statliga) sektorn. Deras stadsplanering har vetenskapliga anspråk. Den bygger än på någon viss vetenskap, än på föregivet syntetisk (tvärvetenskaplig) forskning. Denna scientism, som åtföljer den operationella rationalismens genomtänkta former, tenderar att negligera det man brukar kalla ”den mänskliga faktorn”. Den är inom sig splittrad i tendenser. Ibland tar någon viss teknik – hämtad från någon vetenskap – överhanden och görs till utgångspunkt; det är i allmänhet en trafikteknik, en kommunikationsteknik. Man extrapolerar utifrån en vetenskap, utifrån en fragmentarisk analys av den betraktade verkligheten. Man optimerar informationerna eller kommunikationerna i en modell. Denna teknokratiska och systematiserande samhällsplanering, med sina myter och sin ideologi (d.v.s. teknikens absoluta företräde) tvekar inte att jämna vad som återstår av staden med marken för att lämna plats åt bilar, åt kommunikationer, åt uppåtriktade eller nedåtriktade informationer. De utarbetade modellerna kan bara omsättas i praktiken till priset av att utradera till och med ruinerna av det som en gång var staden ur den sociala tillvaron.

Ibland inriktas å andra sidan de olika vetenskapernas analytiska informationer och kunskaper mot ett syntetiskt ändamål. Men *man föreställer sig inte fördenskull ett stadsliv som förses med informationer av samhällets vetenskaper*. Dessa två aspekter sammanblandas i föreställningen om *beslutscentra*, som är en total vision, en urbanism som redan är formellt enhetlig och knuten till en filosofi, till en samhällsuppfattning, till en politisk strategi (d.v.s. till ett allomfattande och totalt system).

c. Fastighetsmäklarnas och byggfirmornas stadsbyggnadstänkande. De planerar och realiserar utan omsvep för marknaden, med profiten som mål. Det nya, det senaste, är att de inte längre säljer bostäder eller fastigheter, utan *urbanism*. Med eller utan ideologi blir samhällsplaneringen bytesvärde. Byggfirmornas projekt framställs som privilegierade tillfällen och platser: lyckans plats i ett mirakulöst och förunderligt förvandlat vardagsliv. Föreställningen om boplatsen skrivs in i boplatsens logik och ur deras enhet växer en social praktik som inte behöver något system. Detta är upphovet till dessa redan famösa reklamtexter som förtjänar en plats i historien, eftersom reklamen i dem blir ideologi. Parly II³ ”skapar en ny levnads-konst”, en ”ny livsstil”. Vardagligheten liknar en saga. ”Slänga av sig sin kappa i entréns garderob och, lättad, gå och handla mat efter att ha anförtrött barnen åt lektanterna i galleriet,

³ Bostadsområde söder om Paris.

träffa sina vänner, ta ett glas tillsammans i drugstoren...” Föreställningen om det goda livet förverkligad. Konsumtionssamhället översätts till ordning: dess beståndsdelars ordning i terrängen, lyckans ordning. Vi erbjuder inramningen, dekoren, anordningarna för er lycka. Om ni inte har vett att gripa tillfället och ta den erbjudna lyckan och göra den till er lycka, så är det... Ja vi trugar inte!

Bortom de olika tendenserna skymtar konturerna av en *total strategi* (d.v.s. ett enhetligt system och en redan total samhällsplanering). Vissa omsätter den styrda konsumtionens samhälle i praktiken och konkretiserar det i terrängen. De bygger inte bara köpcentra utan också privilegierade konsumtionscentra: den förnyade staden. De inför – genom att göra den ”avläslig” – en ideologi som innebär lycka genom konsumtion, glädje genom den till sin nya uppgift anpassade samhällsplaneringen. Denna samhällsplanering programmerar en vardaglighet som genererar tillfredsställelse (i synnerhet för de kvinnor som accepterar och deltar i den). Den programmerade och cybernetiserade (av datorerna förutsedda) konsumtionen blir regel och norm för hela samhället. Andra etablerar *beslutscentra*, som koncentrerar maktens medel: information, utbildning, organisation, operation. Eller ännu fler: repression (tvång, inklusive våld) och övertalning (ideologi, reklam). Kring dessa centra grupperas periferierna, den desurbaniserade urbaniseringen, i terrängen, spridda enligt det planlagda tvångets normer. Så finns då alla förutsättningar för ett fullkomligt herravälde, för en raffinerad utsugning av människor samtidigt som producenter, som konsument av produkter och som konsument av rum.

När dessa projekt konvergerar uppstår därför en mycket farlig situation. Det urbana samhällets problem formuleras politiskt. Det är möjligt att nya motsättningar uppkommer ur dessa projekt och hindrar dem att konvergera. Om en enhetlig strategi skulle etableras och genomföras, skulle skadan kanske bli omöjlig att reparera.

Filosofin och staden

Nu när vi har angett perspektivet och skaffat oss en överblick kan vi övergå till att betona den ena eller andra aspekten, det ena eller andra problemet. Vill vi fortsätta den radikalt kritiska analysen och fördjupa den urbana problematiken måste utgångspunkten vara filosofin. Detta väcker ofelbart förvåning. Och ändå: har inte hänvisningarna till filosofin kommit tätt på de föregående sidorna? Det handlar inte om att framlägga en *stadens filosofi*, utan tvärtom om att avvisa en sådan attityd och ge samtliga filosofier deras rätta plats i historien: nämligen rollen av *projekt* till en syntes och en helhet, ett projekt filosofin som sådan inte kan slutföra. Därpå följer en granskning av *analytiken*, d.v.s. av fackvetenskapernas belysningar av eller utsnitt ur den urbana verkligheten. När vi förkastar de förslag till syntes som baseras på dessa specialiserade, speciella och uppstyckade vetenskapers resultat kommer vi att kunna formulera syntesens problem bättre: i *politiska* termer. På vägen dit kommer vi att återfinna redan isolerade faktorer, redan formulerade problem, som nu framträder med större klarhet. I synnerhet kommer motsättningen mellan *bruksvärdet* (staden och stadslivet, den urbana tiden) och *bytesvärdet* (de köpta och sålda rummen, konsumtionen av varor, av egendom, av platser och av tecken) att bli fullt belyst.

För det filosofiska betraktelsesätt som sökte nå en helhet genom spekulativt systembygge, d.v.s. för den klassiska filosofin från Platon till Hegel, var staden mycket mer än ett sekundärt tema, ett objekt bland andra. Sambanden mellan det filosofiska tänkandet och stadslivet framträder tydligt för vår reflektion, men det kan finnas anledning att formulera dem explicit. Stadsstaten och staden var för filosoferna och filosofin inte ett enkelt objektivt villkor, ett sociologiskt sammanhang, en yttre förutsättning. Filosoferna tänkte staden; de gjorde stadslivet till språk och begrepp.

Vi ska inte beröra de frågor som väcks av den österländska staden, av det asiatiska produktionssättet, av förhållandena ”stad-landsbygd” i det produktionssättet, och av ideologi- (filosofi-)bildningen över dess bas. Vi nöjer oss med att betrakta den antika (grekiska eller romerska) staden som är de s.k. ”västerländska” samhällenas och civilisationernas ursprung. Denna stadsstat uppstår i allmänhet genom en sammansmältning av flera byar eller stammar inom ett område. Samgåendet möjliggör uppkomsten av arbetsdelning och lösegendom (pengar), utan att fördenskull alltid göra slut på det kollektiva eller snarare ”samfälliga” jordägandet. Så uppstår ett samfund där en minoritet av fria medborgare har makten över stadsstatens övriga invånare: kvinnor, barn, slavar, främlingar. Stadsstaten sammanfogar sina beståndsdelar i det gemensamma ägandets form (”kollektiv privategendom”, eller ”privativ tillägnelse”) – ägare är de aktiva medborgarna, som står i motsättning till slavar. Denna samlevnadsform utgör en demokrati, men en demokrati vars element är strängt hierarkiserade och underställda kravet på stadens enhet. Det är icke-frihetens demokrati (Marx). Under loppet av den antika stadens historiska utveckling befästs och koncentreras den rena och enkla privategendomen (pengar, jord, slavar), men utan att upphäva stadens rättigheter över territoriet.

Separationen mellan stad och landsbygd hör till de första och mest grundläggande arbetsdelningarna, tillsammans med fördelningen av arbeten efter kön och ålder (den biologiska arbetsdelningen) och arbetets organisering efter verktyg och färdigheter (den tekniska uppdelningen). Den sociala arbetsdelningen mellan stad och landsbygd motsvarar uppdelningen mellan kroppsarbete och intellektuellt arbete, och följaktligen mellan natur och ande. Det intellektuella arbetet tillkommer staden: organisations- och ledningsfunktioner, politiska och militära verksamheter, det teoretiska medvetandets utveckling (filosofi och vetenskaper). Helheten delas; gränser dras, bland andra den mellan Fysis och Logos, den mellan teori och praktik, och – i praktiken – gränserna mellan *praxis* (handlingar som påverkar människornas grupperingar), *poiesis* (som skapar verk) och *techné* (den verksamhet som nyttjar teknik och är inriktad på varor). Landsbygden – som samtidigt är en praktisk verklighet och en föreställning – får bära naturens, varats och det ursprungligas bilder. Staden får bära ansträngningens, viljans, subjektivitetens och reflektionens bilder, fast utan att dessa föreställningar mister sitt samband med verkliga aktiviteter. Ur konfrontationen mellan dessa bilder uppstår stora symbolsystem. Kring den grekiska staden, ovanför den, utbreder sig *kosmos*, välordnade och strålande rymder, en rummens hierarki. Den italiska staden har som sitt centrum ett välsignat-förbannat håll, *mundus*, befolkat av dödens och livets krafter – livet är en mörk tid av vedermödor och provningar. I den grekiska staden triumferar – fast inte utan kamp – den apolloniska anden, det ordnande förnuftets ljusklara symbol; i den etrusko-romanska staden däremot avgår den demoniska urbana sidan med segern. Men filosofen och filosofin söker återfinna eller skapa helheten. Filosofen erkänner ingen separation; han begriper inte att världen, livet, samhället, kosmos (och senare historien) inte längre kan utgöra ett helt.

Filosofin uppstår således ur stadsstaten, tillsammans med arbetsdelningen och dess många framträdelseformer. Den blir själv en egen, specialiserad verksamhet. Men den undviker att begränsa sig. Annars skulle den kunna förblandas med vetenskapen och vetenskaperna, som samtidigt växer fram. Likaväl som filosofen vägrar att göra hantverkarnas, soldaternas, politikernas åsikter till sina, likaväl tillbakavisar han specialisternas resonemang och argument. Hans grundläggande intresse och syfte är den återfunna eller systematiskt skapade helheten, alltså enheten mellan tanke och vara, tal och handling, natur och reflektion, mellan världen (eller kosmos) och människans verklighet. Vilket inte utesluter utan tvärtom inbegriper ett övervägande av *olikheterna* (mellan varat och tanken, mellan det som kommer från naturen och det som kommer från staden, etc.). Som Heidegger har sagt var logos (filosofernas och stadslivets utgångspunkt, omgivning, förmedling och ändamål) samtidigt: att

framställa, samla och insamla och sedan skörda och skördas, att tala och säga, att utlägga. Samlingen, det är skörden och till och med dess fullbordan. ”Man går att söka tingen och man för dem med sig tillbaka. Den förhärskande strävan är att föra i skydd och därmed att söka bevara... Skörden är i sig och redan från början att välja vad som behöver skydd.” Skörden är alltså redan *tanke*. Vad som hopsamlas läggs i förråd. Att uttala, det är den samlade handling som samlar. Men detta förutsätter närvaron av en ”någon” inför vilken och för vilken och genom vilken det sålunda utföras vara uttrycks. Denna närvaro uppstår i klarheten (eller som Heidegger säger, i ”icke-förborgandet”).⁴ Den med filosofin förbundna stadsstaten samlar alltså genom och i sitt logos territoriets rikedomar, människorna och de spridda verksamheterna, talet och skrifterna (vilka var och en redan förutsätter samlandet och samlingen). Den gör allt det *samtidigt* som på landsbygden och i naturen försiggår och förgår och fördelas efter cykler och rytmer. ”Allt” lägger den beslag på och ställer under sin uppsikt. Om stadsstaten och filosofin således är förenade i det spirande logos (förnuftet), så är det inte i någon subjektivitet i stil med det cartesianska ”cogito”. Om de utgör ett system, så är det inte på det vanliga sättet eller i termens gängse innebörd.

Till denna primitiva enhet mellan den urbana formen och dess innehåll, mellan den filosofiska formen och dess innebörd, kan man också foga själva stadsstatens organisation: ett privilegierat centrum, kärnan i ett politiskt rum, hemvist för logos och styrt av detta logos – inför vilket medborgarna är ”jämlika”, ty rummets regioner och avdelningar har en rationalitet som rättfärdigas inför logos (för och genom det).

Den grekiska stadens logos kan inte skiljas från filosofins logos. Stadens verk fortlever och koncentreras i filosofernas verk. Filosoferna samlar åsikterna och uppfattningarna, de olika verken, och betraktar dem i en samtidighet. De samlar olikheterna inför sig till en helhet: de urbana platserna i kosmos, stadens tider och rytmer i världens (och omvänt). Således är det bara för en ytlig historicitet så att filosofin gör stadslivet, stadsstatens liv, till språk och begrepp. I själva verket är det staden – som uppenbarelse, språk, synsätt – som tränger upp i teorins ljus medelst filosofen och filosofin.

Efter denna första redogörelse för det inre sambandet mellan staden och filosofin tar vi ett språng till den västerländska (europeiska) medeltiden. *Den utgår från landsbygden*. Den romerska staden och det romerska riket hade krossats av de germanska stammarna, som samtidigt var primitiva samfund och militära organisationer. Ur detta välde sönnerfall (vad gäller stad, egendom, produktionsförhållanden) uppstår det feodala jordägandet; de livegna ersätter slavarerna. Med stadens renässans följer å ena sidan den feodala organisationen av egendomen och jordägandet (bonde-samfälligheterna har en sedvanerätt till jorden och herrarna ”överhögheten”, som man senare kommer att säga) och å andra sidan en korporativ organisation av hantverken och den urbana egendomen. Fast den till en början domineras av feodalherrarnas jordäggande så innehåller denna dubbla hierarki en dödsdom för detta äggande och för den fasta egendomens dominans. Härur stammar en djupgående konflikt som är grundläggande för det medeltida samhället. ”Nödvändigheten av att förena sig mot rovriddarna, som själva var förenade, behovet av gemensamma verkstäder vid en tid då industri-företagaren var hantverkare, konkurrensen från de förrymda livegna som strömmade in i städerna, där rikedomarna växte: det var det feodala systemet i sin helhet som skapade skräpan. De små kapital som de isolerade hantverkarna långsamt sparade ihop och deras oförändrade antal mitt i en växande befolkning gav upphov till systemet med gesäller och läringar; och därigenom upprättades en hierarki i städerna som liknade den på landsbygden” (Marx). Under dessa förhållanden underordnas filosofin teologin. Den reflekterar inte längre Över staden. Filosofen (teologen) reflekterar över den *dubbla hierarkin*. Han formaliserar den, och an-

⁴ Jfr även originalet: *Vorträge und Aufsätze*, Teil III (Pfullingen 1967), s. 4-6.

tingen tar han hänsyn till konflikterna eller också gör han det inte. De symboler och begrepp som har att göra med *kosmos* (rum, väsendenas hierarki i detta rum) och *världen* (de ändligen väsendenas vardande, hierarkier i tiden, nedgång eller fall, uppgång eller återlösning) utplånar medvetandet om staden. Från det ögonblick då det inte längre finns två utan tre hierarkier (feodalväldet, skråväsendet, kungen och hans statsapparat) får tänkandet åter en kritisk dimension. Filosofen och filosofin återfinner varandra, och behöver inte längre välja mellan Gud och Djävulen. Men filosofin inser ändå inte sitt samband med staden. Fastän rationalismens uppsving går hand i hand med kapitalismens (handel och banker, senare industrier) och med städernas expansion, tyr sig denna rationalism än till staten, än till individen.

På den filosofiska utvecklingens (den spekulativa, systematiska, kontemplativa) höjdpunkt, alltså för Hegel, hade enheten mellan det fullkomliga Tinget, d.v.s. den grekiska staden, och den Idé som besjälar samhället och staten, denna oerhörda enhet, oåterkalleligen sprängts av det historiska vardandet. I det moderna samhället ordnar staten sina beståndsdelar och byggstenar under sig, däribland staden. Men staden förblir ändå ett slags subsystem i det totala, filosofisk-politiska, systemet – tillsammans med behovens system, rättigheternas och skyldigheternas system, familjens och ståndens (yrkenas, skrånas) system, konstens och estetikens system, etc.

För Hegel är inte filosofin och det (praktiskt och socialt) ”verkliga” något yttre i förhållande till varandra, eller snarare: de är det inte längre. Avbalkningarna faller. Filosofin nöjer sig inte med att tänka (på) det verkliga eller med att försöka sammanföra det verkliga och det ideala; den förverkligar sig genom att förverkliga det ideala: det rationella. Det verkliga nöjer sig inte med att vara en förutsättning för tänkandet, för kunskapen, för medvetandet. Under ett historiskt förlopp som har en mening – denna mening – blir det verkliga rationellt. Så strävar det verkliga och det rationella ömsesidigt i riktning mot varandra; var och en från sitt håll närmar de sig sin (därmed erkända) identitet. Det rationella är huvudsakligen filosofin, det filosofiska systemet. Det verkliga är samhället och rätten och staten som sammanfogar och kröner byggnadsverket. I den moderna staten blir följaktligen det filosofiska systemet verkligt; i Hegels filosofi erkändes det verkliga som rationellt. Systemet har två framsidor: en filosofisk och en politisk. Hegel överrumplar den historiska rörelsen i denna det rationellas övergång i det verkliga och omvänt. Han avslöjar identiteten i det ögonblick historien producerar den. *Filosofin förverkligas*. För Hegel är det, som Marx skulle komma att uttrycka saken, samtidigt världen som blir filosofi och filosofin som blir värld. Första konsekvensen: det kan inte längre bli fråga om någon skiljelinje mellan filosofi och verklighet (historisk, social eller politisk). Andra konsekvensen: filosofen har inte längre något oberoende; han fyller en offentlig funktion, precis som alla andra tjänstemän. Filosofin och filosofen integreras (genom statstjänstemannakårens och medelklassens förmedling) i denna statens rationella verklighet. Inte längre i staden, som bara var ett ting (visserligen fullkomligt, men bara ett ting) och som negeras av en högre och mer total rationalitet.

Vi vet redan att Marx varken vederlade eller underkände Hegels grundläggande tes. *Filosofin förverkligas*. Filosofen har inte längre någon rätt till oberoende gentemot den samhälleliga praktiken. Filosofin tränger in i den. Vi har verkligen att göra med världens filosofi-blivande och filosofins samtidiga världs-blivande – d.v.s. de båda tenderar att förenas (lära känna och erkänna icke-separationen). Och ändå avvisar Marx hegelianismen. Historien fullbordas inte. Enheten är inte uppnådd, motsättningarna inte upplösta. Det är inte i och genom staten, med byråkratin som social bas, som filosofin förverkligas. Denna historiska uppgift är proletariats: det ensamt kan göra slut på separationerna (på alienationerna). Dess uppgift har en dubbel aspekt: att förinta det borgerliga samhället genom att bygga ett annat samhälle – att avskaffa den filosofiska spekulativen och abstraktionen, den alienerande kontemplerationen och systematiseringen, för att förverkliga det mänskliga varats filosofiska projekt. Det är från

industrin, från den industriella produktionen, från dess relation till produktivkrafterna och arbetet, och inte alls från någon moralisk eller filosofisk klarsyn, som arbetarklassen hämtar sina möjligheter. Världen måste vändas i sin motsats; det är i ett annat samhälle som det rationellas förening med det verkliga kan genomföras.

Med detta perspektiv är filosofins historia i förhållande till stadens historia bara en ännu långtifrån fullbordad skiss. Den historien skulle också kräva en analys av andra teman, vars uppkomst har samband med föreställningarna om naturen och jorden, med jordbruket, med jordens sakralisering (och dess desakralisering). Har de väl uppkommit, kan sådana teman förflytta sig, och ibland bryter de fram långt (i tiden och rummet) från den punkt där de först framträdde. Angreppspunkter och anslagpunkter, villkor, implikationer, konsekvenser sammanfaller inte. Dessa teman uttrycks och infogas i andra sociala kontexter och kategorier än dem de uppkom i – i den mån man nu kan tala om ”kategorier”. Den urbana problematiken, till exempel den som rörde den grekiska stadens öde, använde kosmiska teman för att uppenbara sig eller dölja sig, teman som föregått denna stad eller fanns utom den, visioner av det cykliska vardandet eller av varats dolda orörlighet. Dessa anmärkningar avser att visa att sambandet ifråga ännu aldrig formulerats explicit.

Vilket samband finns det idag mellan filosofin och staden? Ett tvetydigt samband. De mest framstående samtida filosoferna hämtar inte sina teman från staden. Bachelard har skänkt oss några beundransvärda sidor om huset. Heidegger har begrundat den grekiska staden och logos, och det grekiska templet. Men de bilder som sammanfattar Heideggers tänkande härrör inte från staden utan från ett ursprungligt, tidigare liv: ”varats herdar”, ”skogsvägarna”. Det verkar vara från Hemvisten och från motsättningen mellan *Hemvisten* och *Vandringen* som Heidegger hämtar sina teman. Vad beträffar det s.k. ”existentiella” tänkandet så har det individens medvetande, subjektet och subjektivitetens vedermödor som sin grundval, snarare än en praktisk, historisk och social verklighet.

Men därmed är det inte bevisat att filosofin skulle ha sagt sitt sista ord i fråga om staden. Man kan till exempel alldeles utmärkt föreställa sig en *fenomenologisk* beskrivning av stadslivet. Eller konstruera en *semiologi* för den urbana verkligheten som skulle kunna vara för den moderna staden vad logos var för den grekiska. Det är bara filosofin och filosofen som erbjuder en *helhet*: sökandet efter ett synsätt eller en vision som omfattar allt. Att reflektera över ”staden”, är inte redan det en förlängning av filosofin, ett återinförande av filosofin i staden eller staden i filosofin? Det är sant att begreppet *helhet* riskerar att förbli tomt, om det bara är filosofiskt. Så formuleras en problematik som inte kan reduceras till stadens problematik, utan som berör världen, historien och ”människan”.

För övrigt finns det ett visst antal samtida tänkare som har reflekterat över staden. Mer eller mindre uttalat vill de vara stadsfilosofer. I den egenskapen vill dessa tänkare inspirera arkitekter och stadsplanerare och slå en bro mellan de urbana verksamheterna och den gamla humanismen. Men dessa filosofier har för liten spännvidd. De filosofer som påstår sig tänka staden och framlägga en stadsfilosofi genom att utvidga den traditionella filosofin talar om stadens ”väsen” eller om staden som ”anda”, som ”liv” eller ”livskraft”, som varelse eller ”organiskt helt”. Kort sagt, än som subjekt, än som abstrakt system. Vilket inte leder någon vart. Vi kan dra en tvåfaldig slutsats. För det första kan och bör den filosofiska tankens historia skrivas om med utgångspunkt i dess förhållande till staden (denna tankes förutsättning och innehåll). Det är en av möjligheterna att sätta in denna historia i ett sammanhang. För det andra förekommer detta samband i problematiken kring filosofin och staden (kunskap, den urbana problematikens formulering, ett begrepp för den, utarbetandet av en strategi). De filosofiska begreppen har inga operationella drag och därför lokaliserar de staden och det urbana – och hela samhället – som enhet, hitom och bortom de analytiska fragmenteringarna. Vad som här sägs om filosofin och dess historia skulle också kunna hävdas om konsten och dess historia.

Fackvetenskaperna och den urbana verkligheten

Under 1800-talet grundlades den sociala verklighetens vetenskaper. De står i motsats till filosofin, som strävar att få grepp om helheten (stänga in en reell helhet i sitt rationella systembygge). De är vetenskaper som fragmenterar verkligheten för att analysera den. Var och en har sin metod eller sina metoder, sin sektor eller sitt område. Efter hundra år diskuterar man fortfarande huruvida dessa vetenskaper belyser avgränsade delar av en enhetlig verklighet, eller om den analytiska fragmentering som de genomför svarar mot objektiva skillnader, mot fogar, nivåer, dimensioner.

Man kan inte påstå att historikerna, ekonomerna, demograferna eller sociologerna skulle ha försummat staden i sin forskning. Var och en av dessa discipliner ger sitt bidrag till en stadens vetenskap. Att historien låter oss förklara stadens uppkomst och framförallt inringa det urbana samhällets problematik bättre än någon annan vetenskap, det är redan konstaterat och verifierat. Att omvänt kunskapen om den urbana verkligheten också skulle kunna visa på något möjligt (eller några möjligheter) och inte bara på något fullbordat eller förgånget, därom råder inget tvivel. Vill man bygga ett köpcentrum eller ett kulturhus, och ta hänsyn till de funktionella och funktionaliserbara kraven, så har ekonomen något att bidra med. Till den urbana verklighetens analytik bidrar geografen, klimatologen, botanisten. Miljön, detta allmänna och förvirrade begrepp, splittras upp efter fackgränserna. Om framtiden och framtida förhållanden ger matematiska kalkyler oundgängliga fingervisningar. Men vad är det då som sammanbinder alla dessa fakta? En plan, eller annorlunda uttryckt: en strategi. Fast ändå dröjer sig ett visst tvivel kvar och till och med förstärks. Är staden verkligen denna summa av index och indikationer, variabler och parametrar och korrelationer, denna samling av fakta och beskrivningar, av analyser som blir fragmentariska därför att de fragmenterar? Dessa analytiska dissektioner brister inte i noggrannhet, men som någon har sagt: noggrannheten är obeboelig. Problemet sammanfaller med den allmänna frågeställning som de specialiserade vetenskaperna väcker. Å ena sidan helheten, som efterforskas isolerat med ett tillvägagångssätt som är förvirrande likt filosofiernas, när det inte är uttalat filosofiskt. Å andra sidan delarna, säkrare fakta, men tunnsådda. Kan man härleda en stadens vetenskap ur fackvetenskaperna? Inte mer än man kan härleda en enhetlig vetenskap om samhället, eller om "människan", eller om den mänskliga och sociala verkligheten. Å ena sidan ett begrepp utan innehåll, å andra sidan innehåll utan begrepp. Antingen förklarar man att "staden", den urbana verkligheten som sådan, inte existerar, utan bara några korrelationsserier. Man avskaffar "subjektet". Eller också fortsätter man att hävda helhetens existens; man närmar sig den, man inringar den. Än utgår man från extrapoleringar i någon vetenskaplig disciplins namn, än satsar man på en "tvärvetenskaplig" taktik. Men man får aldrig fatt helheten. Med mindre man tillämpar en ansats som överskrider uppdelningarna.

Ser man närmare efter upptäcker man att de specialister som har studerat den urbana verkligheten nästan alltid (utom i den extremt konsekventa positivismens fall) infört en föreställning om helheten. De kan knappast undvara en syntes, eftersom de då skulle få nöja sig med en summa av kunskaper, hopmonterade utsnitt ur den urbana verkligheten. De gör därför – för de är ju specialister – sken av att slutleda regelrätt från sina analyser till den slutliga syntesen, vars princip de lånar från sin specialitet. De vill vara "syntesens män" inom ramen för en vetenskaplig disciplin eller ett tvärvetenskapligt försök. För det mesta uppfattar de staden (och samhället) som en *organism*. Historikerna har ofta låtit städerna bli väsen som genomgår en "evolution" eller en "historisk utveckling". Sociologerna har uppfattat dem som en "kollektiv varelse", som en "social organism". Organicism, evolutionism och kontinuum har således präglat de föreställningar om staden som formats av specialister som trodde sig vara vetenskapsmän och inget annat än vetenskapsmän. Filosofer utan att veta det tog de ett

språng från delarna till helheten och likaledes från bevisning till dom, utan att rättfärdiga sitt tillvägagångssätt.

Finns här ett dilemma? En återvändsgränd? Ja och nej. Ja, här reser sig en mur, eller om man hellre väljer en annan metafor, här gapar ett hål. Nej. Man borde klara hindret därför att det finns en nyligen utformad *praktik* som redan överflyglar både det spekulativa problemet och det verkliga problemets spridda fakta, och som tenderar att bli allomfattande och sammanfatta erfarenhetens och kunskapens alla fakta – *urbanismen*. Det handlar inte om en filosofisk syn på *praxis*, utan om det faktum att det sk urbanistiska tänkandet omsätts i praktiken på helhetens nivå. Sedan några år går urbanismen utöver de olika teknikerna och tillämpningarna (som reglerar och administrerar det byggda rummet) och börjar bli en social praktik som berör och intresserar hela samhället. *En kritisk granskning av denna sociala praktik* (med tonvikten på kritisk väl att märka) *kan inte undgå att göra det möjligt för teorin att lösa en teoretisk svårighet som uppstod därför att teorin själv avskilde sig från praktiken*.

Som *social praktik* (vilket den blir utan att ha fått den detaljerade utformning och den handlingskraft som den bara kan få genom de *politiska* strategiernas konfrontation) har urbanismen redan passerat det inledande stadiet – det stadium där experterna konfronteras och börjar kommunicera, det där fackanalyserna förenas, kort sagt det stadium som kallas *tvärvetenskapligt*. Antingen inspireras urbanisten i sin praktik av fackkunskaper som han sedan tillämpar, eller också prövar han hypoteser eller genomför projekt på den totala verklighetens nivå. I det första fallet ger tillämpningen av fackkunskaperna resultat som gör det möjligt att bestämma dessa kunskapers relativa betydelse; resultaten – som uppvisar tomrum och lakuner – gör det möjligt att experimentellt, i terrängen, precisera vad som fattas. I det andra fallet gör misslyckandet (eller framgången) det möjligt att urskilja vad som är ideologiskt i förutsättningarna, och att utröna vad de bestämmer på helhetens nivå. Det handlar alltså i själva verket om en *kritisk granskning* av den verksamhet som benämns ”urbanism”, och ingalunda om att tro urbanisterna på deras ord eller att betrakta deras förslag och beslut som verkningsfulla utan föregående prövning. I synnerhet träder förskjutningarna och förvrängningarna mellan praktik och teori (ideologi), mellan delkunskaper och resultat, i förgrunden i stället för att dölja sig. Samtidigt träder också frågeställningen om *bruket* och *brukarna* i förgrunden.

Stadsfilosofi och urbanistisk ideologi

Om man vill formulera stadens problematik (ge uttryck åt problemen och deras inbördes förhållanden) måste man alltså klart skilja mellan:

- a. de stadsfilosofer och stadsfilosofier som definierar staden spekulativt, som allmänbegrepp, genom att definiera ”homo urbanicus” – på samma sätt som de definierar människan i allmänhet, världen eller kosmos, samhället, historien;
- b. de partiella kunskaperna om staden (dess beståndsdelar, dess funktioner och strukturer);
- c. de tekniska tillämpningarna av dessa kunskaper (i ett bestämt sammanhang: inom de ramar som fastlagts av strategiska och politiska beslut);
- d. urbanismen som doktrin, d.v.s. i dess egenskap av en ideologi som tolkar de partiella kunskaperna, rättfärdigar tillämpningarna, upphöjer dem (genom extrapolering) till en dåligt underbyggd eller dåligt motiverad helhetsbild.

De aspekter eller element som denna analys särskiljer uppträder inte var för sig i de vetenskapliga verken; de korsar varann, förstärker eller neutraliserar varann. Platon framlägger sin uppfattning om staden och en idealstad i *Kritias*; i *Staten* och *Lagarna* nyanserar han sin utopi med högst konkreta analyser. Hos Aristoteles har vi de politiska skrifterna där han studerar de grekiska städernas författningar, i synnerhet Athens.

Än idag föreställer sig bl.a. Lewis Mumford och G. Bardet en stad som ingalunda består av stadsbor utan av fria medborgare, oberörda av arbetsdelning, samhällsklasser och klasskamp, som bildar en gemenskap, som frivilligt har slutit sig samman för att styra denna gemenskap. De uppträder som filosofer och bygger en modell av idealstaden. De formar sin föreställning om friheten i vårt århundrade efter den grekiska stadsstatens frihet (och vantolkar den på ett enastående vis i sin ideologi: friheten tillhörde bara staden som sådan, inte individerna eller grupperna). De tänker alltså den moderna staden efter mönster av den antika staden, som de förklarar identisk både med den ideala och den rationella staden. Agora – torget – platsen och symbolen för en demokrati som begränsade sig till medborgarna och uteslöt kvinnor, slavar och främlingar, förblir för en viss stadsfilosofi symbol för det urbana samhället i allmänhet. En typiskt ideologisk extrapolering. I denna ideologi infogar de här stadsfilosoferna partiella kunskaper, och själva den ideologiska operationen består i övergången (språnget) från delarna till helheten, från elementärt till totalt, från relativt till absolut. Vad Le Corbusier beträffar så är hans metod stadsfilosofens när han beskriver den boendes och den urbana boplatsens förhållande till naturen, luften, solen och trädet, till den cykliska tiden och de kosmiska rytmerna. Till denna metafysiska vision fogar han obestriddliga kunskaper om den moderna stadens verkliga problem, kunskaper som ger upphov till en urbanistisk praktik och till en ideologi, funktionalismen, som reducerar det urbana samhället till utförandet av ett antal funktioner som arkitekturen förutsett och föreskrivit i terrängen. En sådan arkitekt betraktar sig som en ”syntesens man”, samtidigt tänkare och praktiker. Han vill och tror sig skapa människomas förhållanden till varandra genom att definiera dem, genom att tänka ut deras inramning och dekor. I ett perspektiv som ansluter till välkända tankevärldar ser och uppfattar sig arkitekten som världens arkitekt, som en mänsklig avbild av skapelsens Gud.

Stadsfilosofin (eller om man så vill, den urbana ideologin) uppkom som överbyggnad, som superstruktur i ett samhälle vars strukturer innehöll en viss stadstyp; denna filosofi, detta dyrbara arv från det förflutna, lever nu vidare i spekulationer som ofta förklarar sig till vetenskap bara för att de råkar innehålla ett antal verkliga kunskaper.

Vad beträffar urbanismen som ideologi så har den fått alltmer precisa formuleringar. Studier av trafikproblem, eller av hur instruktioner och informationer sprids i den moderna storstaden, resulterar i verkliga kunskaper och i tekniker för deras tillämpning. Påstår man att staden kan definieras som ett nätverk av trafik och kommunikationer, som ett centrum för information och beslut, så är det en absolut ideologi; en ideologi som utgår ifrån en ovanligt godtycklig och farlig reduktion-extrapolation, som uppställs som total sanning och dogm, och som använder terroristiska metoder. Den leder till en ledningsnätens, vägnätens och normuppfyllandets stadsbyggnadskonst, som man inför med vetenskapen och den vetenskapliga noggrannheten som förevändning. Den kan också få ännu värre konsekvenser.

Denna ideologi har två likvärda aspekter: en mental och en social. Mentalt implicerar den en teori om rationalitet och organisation vars formulering man kan datera till åren kring 1910, en brytningstid i det moderna samhället (början av en djupgående kris och av försök att lösa denna kris med organisatoriska metoder, först på företagets nivå, sedan på helhetens nivå). Socialt är det rumsbegreppet som träder i förgrunden och förvisar tiden och vardandet till skuggorna. Samhällsplaneringen som ideologi formulerar alla samhällsproblem som rumsliga frågor och omformulerar allt som härrör från historien eller medvetandet i rumsliga termer. Men strax ska denna ideologi klyvas. När nu samhället inte fungerar på ett tillfredsställande sätt måste det väl finnas en rummets patologi? I detta perspektiv är det inte rummets nära nog officiellt erkända prioritet över tiden som uppfattas som tecken på social patologi – som ett av många symptom på en verklighet som alstrar sociala sjukdomar. Man föreställer sig istället sjuka rum och friska rum. Samhällsplaneraren antas kunna skilja de sjuka rummen från de rum som förknippas med mental och social hälsa, som genererar sådan hälsa. I egenskap av

rummets läkare måste han kunna utforma ett harmoniskt, normalt och normaliserande socialt rum. Hans uppgift skulle då vara att anpassa den existerande sociala verkligheten till detta rum (vilket liksom av en händelse visar sig vara identiskt med det geometriska rummet, de abstrakta topologiernas rum).

Den radikala kritiken av såväl stadsfilosofierna som den ideologiska samhällsplaneringen är nödvändig. Den kan betraktas som en åtgärd i folkhälsans intresse. Men ska den kunna fullföljas krävs långvarig forskning, strikta analyser och tålmodigt studium av texter och kontexter.

Stadens särart

Staden och verket

Stadsfilosofin svarade på frågor som ställdes av den samhälleliga praktiken i förkapitalistiska (eller förindustriella, om man föredrar den terminologin) samhällen. Samhällsplaneringen – som teknik och ideologi – svarar mot krav som uppstått ur den väldiga stadskris som vi redan uppmärksammat, den som först uppträder i konkurrenskapitalismens (och industrins i egentlig mening) gryning och som inte upphör att fördjupas. Denna världsomspännande kris framkallar nya aspekter av den urbana verkligheten. Den belyser det man tidigare föga eller illa förstått, den blottlägger det man tidigare knappast kunnat urskilja. Den gör det nödvändigt att ompröva inte bara stadens historia och historien bakom kunskaperna om staden, utan också filosofins historia, och konstens. Ända tills helt nyligen föreställde sig det teoretiska tänkandet staden som ett väsen, som en organism eller en helhet bland andra (och det i bästa fall, när man inte reducerade staden till ett delfenomen, en sekundär aspekt – elementär eller tillfällig – av utvecklingen eller historien). Man såg den bara som ett resultat, en lokal effekt som enbart och entydigt återspeglade den allmänna historien. Dessa föreställningar, som kan klassificeras och fördes med välkända namn (organicism, evolutionism, kontinuum), har redan avvisats. De innehöll ingen teoretisk kunskap om staden och förde oss inte närmare sådan kunskap; dessutom blockerade de undersökningen på en mycket låg nivå eftersom de var ideologier snarare än begrepp och teorier.

Först idag börjar vi förstå stadens (de urbana fenomenens) *särart*. Staden har alltid stått i samband med samhället som helhet, med dess grundläggande beståndsdelar (landsbygd och jordbruk, offensiva och defensiva krafter, den politiska makten, staten etc.), med dess historia. Den förändras därför när samhället som helhet förändras. Men fördenskull är inte stadens omvandlingar passiva resultat av den sociala helheten, av dess modifikationer. Staden är också – på ett precis lika grundläggande vis – beroende av omedelbara relationer, av de direkta förhållandena mellan de personer och grupper som samhället består av (familjer, föreningar, yrkesgrupper och skrån etc.); men den kan inte heller reduceras till dessa omedelbara och direkta förhållandens organisation, lika lite som dess metamorfoser kan reduceras till förändringar i dem. Staden befinner sig mittemellan, halvvägs mellan vad man kallar *den nära ordningen* /l'ordre proche/ (individernas relationer i större eller mindre och mer eller mindre organiserade och strukturerade grupper, och dessa gruppers inbördes relationer) och *den avlägsna ordningen* /l'ordre lointain/, samhällets ordning, som regleras av stora och mäktiga organisationer (kyrka, stat), av lagstiftning (formaliserad eller ej), av en ”kultur” och betydelsebärande enheter. Den avlägsna ordningen formas på denna ”högre” nivå, d.v.s. den nivå där maktmedlen finns. Den tvingar sig på. Abstrakt, formell, översinnlig och transcendent till sin framträdelseform är den inte tänkbar utanför ideologierna (religiösa eller politiska). Den inbegriper vissa moraliska och juridiska principer. Denna avlägsna ordning projiceras i den praktisk-påtagliga verkligheten /la réalité pratico-sensible/. När den nedskrivs där blir den synlig. I den nära ordningen och genom denna ordning övertalar den, vilket gör

dess betvingande makt fullkomlig. Den blir uppenbar genom och i omedelbarheten. Staden är en *förmedling* bland andra förmedlingar. Staden innehåller den nära ordningen och upprätthåller den; den underhåller produktions- och egendomsförhållandena; den är platsen för deras reproduktion. Innesluten i den avlägsna ordningen understöder den samma ordning; inkarnerar den; projicerar den över ett markområde (stadens läge) och på en nivå, det omedelbara livets nivå; inskriver den, föreskriver den, *nedskriver* den, en text i en ännu väldigare kontext, ogripbar som sådan annat än för *reflektionen*.

Staden är alltså verk, snarare att jämföra med konstverket än med en enkel materiell produkt. Om staden produceras, och om de sociala förhållandena i staden produceras, så är det en produktion och en reproduktion av mänskliga varelser genom mänskliga varelser, snarare än en produktion av ting. Staden har en historia; den är en historias verk, d.v.s. ett verk av beslutsamma människor och grupper som åstadkom det under vissa historiska villkor. Villkoren, som samtidigt ger och begränsar möjligheterna, är aldrig tillräcklig förklaring till det som uppstår ur dem, i dem, genom dem. Betrakta den stad som skapade den västerländska medeltiden. Det var köpmän och bankirer som präglade och dominerade denna stad; den var deras verk. Kan historikern tänka sig den som enbart en förevändning för *geschäft*, ett simpelt tillfälle till snöd vinning? Absolut inte, allt annat än det. Dessa köpmän och bankirer verkade för att befordra utbytet och generalisera det, för att utvidga bytesvärdets domän; men för dem var staden ändå mycket mera bruksvärde än bytesvärde. De älskade sin stad som ett konstverk, jämbördigt med konstens alla verk, dessa köpmän i de italienska, flamländska, engelska och franska städerna. Och det i en sådan utsträckning att köpmannens och bankirernas stad – paradoxalt nog – fortfarande för oss är urtypen för och modellen av en urban verklighet där *bruket* (njutningen, skönheten, mötesplatsernas behag) besegrar vinningen och profiten, bytesvärdet, marknaderna och deras krav och tvång. Samtidigt skrivs också rikedom från handeln med varor och pengar, guldets makt, cynismen i denna makt, in i denna stad och föreskriver en ordning där. Så även av den anledningen fortfar den att vara modell och prototyp för somliga.

Tar man termen ”produktion” i en vidsträckt bemärkelse (produktion av verk och produktion av samhällsförhållanden), så har det förekommit produktion av städer i historien precis som det förekommit produktion av kunskaper, av kultur, av konstverk och av civilisation, och som det givetvis förekommit produktion av materiella nyttigheter och praktisk-påtagliga ting. Dessa produktionens olika framträdelseformer kan inte särskiljas, vilket inte betyder att det skulle vara rätt att blanda ihop dem och reducera olikheterna. Staden var och förblir ett ting, ett *objekt*; men inte på samma sätt som ett hanterligt, instrumentellt objekt: den här pennan, det här pappersarket. Dess objektivitet, eller ”objektalitet”, skulle snarare kunna liknas vid *språkets* /*langage*/, sådant individer eller grupper tar emot det innan de modifierar det, eller vid *språkssystemets* /*langue*/ (ett visst språk, som är ett visst samhälles verk och används av vissa grupper). Man skulle också kunna jämföra denna ”objektalitet” med den som en kulturell verklighet har – *boken* t.ex. – hellre än att jämföra den med filosofernas gamla abstrakta objekt eller det omedelbara och vardagliga objektet. Men man måste vidta ytterligare försiktighetsåtgärder. Om jag jämför staden med en bok, med en skrift (med ett semiologiskt system) får jag inte glömma dess karaktär av förmedling. Jag kan inte skilja den vare sig från det den innehåller eller det som innehåller den, alltså inte isolera den som ett komplett system. Dessutom utgör staden bara – i bästa fall – ett subsystem, en underordnad helhet. På denna bok och dess skrift projiceras mentala och sociala former och strukturer. Nu kan analysen visserligen komma åt denna kontext utifrån texten, men den är inte given där. Vissa intellektuella operationer, vissa tankemässiga angreppssätt måste till om vi ska komma åt den (deduktion, induktion, översättning och transduktion). Helheten är inte omedelbart närvarande i denna skrivna text som är staden. Det finns andra verklighetsnivåer som inte

definitions­mässigt *skiner igenom* /transparaissent/ (som inte är genomskinliga). Staden *skriver* och *föreskriver*, d.v.s. den betecknar: den befaller, den stipulerar. Vad? Det är det som reflektionen ska uppdaga. Denna text (staden) har passerat genom ideologierna; den ”reflekterar” dem också. Den avlägsna ordningen projiceras i/på den nära ordningen. Men fördenskull *reflekteras* inte den avlägsna ordningen klart i den nära. Den avlägsna ordningen överordnar sig det omedelbara genom förmedlingarna; den utlämnar sig inte. Och mer än så: den döljer sig och avslöjar sig inte. Det är så den verkar. Vilket inte betyder att det skulle vara rätt att tala om någon Ordningens, Universalitetens eller Helhetens transcendens.

Om man betraktar staden som vissa historiska och sociala ”agents” *verk* leder det till en tydlig distinktion mellan handling och resultat, mellan gruppen (eller grupperna) och dess ”produkt”. Utan att man fördenskull separerar dem. Inga verk utan en ordnad följd av handlingar och aktioner, beslut och ledning, utan budskap eller utan koder. Inte heller något verk utan ting, utan en materia att forma, utan en praktisk-påtaglig verklighet, utan ett läge, en ”natur”, en landsbygd och en omgivning. Samhällsförhållandena är åtkomliga med utgångspunkt i det påtagliga; de kan inte reduceras till denna påtagliga värld, men de svävar heller inte i luften, de flyr inte in i transcendensen. Om den sociala verkligheten implicerar former och samband, om den inte kan betraktas som konform med det isolerade – påtagliga eller tekniska – objektet, så kan den inte överleva utan fästen, utan att hängas upp på objekt, på ting. Låt oss särskilt betona denna punkt, som är metodiskt och teoretiskt betydelsefull. Nu har vi således både anledning och tillfälle att särskilja den materiella morfologin från den sociala. Kanske borde vi här införa en distinktion mellan *staden*, en närvarande och omedelbar verklighet, ett praktisk-påtagligt och arkitektoniskt faktum – och å andra sidan *det urbana*, en social verklighet som består av samband som måste fattas och konstrueras eller rekonstrueras av tanken. Men denna distinktion visar sig farlig och de föreslagna benämningarna kan inte hanteras utan vissa risker. *Det urbana* – som det bestämts ovan – tycks lyfta från marken och från den materiella morfologin, tycks framträda i väsendenas, andarnas och själarnas spekulativa tillvarelseform och i ett slags skenbar transcendens frigöra sig från fästen och inskriptioner. Om man godtar den terminologin så bör sambanden mellan *staden* och *det urbana* bestämmas med största omsorg, för att undvika separation såväl som sammanblandning, metafysik såväl som reduktion till den påtagliga omedelbarheten. Stadslivet, det urbana samhället, med ett ord *det urbana*, kan inte undvara en praktisk-påtaglig bas, en morfologi. Antingen har de en eller också har de det inte. Om de inte har någon, om man tänker sig *det urbana* och det urbana samhället utan någon bas, så betyder det att man ser dem som möjligheter, att det verkliga samhällets virtualiteter så att säga söker sin materialisering och sitt förkroppsligande genom stadsbyggnadstänkandet och genom kunskapen: genom vår ”reflektion”. Om detta inte lyckas dem förtvinar möjligheterna; de är dömda att försvinna. *Det urbana* är ingen själ, ingen ande, inget filosofiskt väsen.

Kontinuiteter och diskontinuiteter

Organicismen och dess följdverkningar – d.v.s. många historikers förenklande evolutionism och många sociologers naiva kontinuum – har dolt den urbana verklighetens specifika karaktäristika. De handlingar eller händelser som ”producerar” denna verklighet – som samhällsformation och som samhälleligt verk – har undflytt kunskapen. Att producera, i denna mening, är att skapa: att ge upphov till ”något” som inte existerade före den producerande verksamheten. Kunskapen har länge stått tvekan inför skapandet. Antingen förefaller det irrationellt – en omedelbarhet som växer fram ur det okända och det oåtkomliga. Eller också förnekar man skapandet och reducerar det som uppstår till det som existerade förut. Vetenskapen vill vara vetenskap om lagbundenheter och kunskap om tvångsmässigheter. Den lämnar åt filosoferna att utforska uppkomsterna, avtynandena, övergångarna, försvinnandena.

De som tar avstånd från filosofin överger därmed skapandets idé. Studiet av de urbana fenomenen hör samman med forcerandet av dessa hinder och dilemman, med lösningen av dessa konflikter, som är interna konflikter inom det förnuft som är kunskapens subjekt.

Historievetenskapen och sociologin, vilka alltså har utformats efter en organicistisk modell, har inte heller kunnat begripa *olikheterna*, varken de historiska eller nuets. Man har utfört överdrivna reduktioner, till förfång för såväl olikheterna som skapandet. Sambandet mellan dessa reduktiva operationer är ganska lätt att begripa. De förenklade framställningarna kan inte komma åt det *specifika*. I det lite flämtande ljus som de många sammantvinnade kriserna sprider (bland dem stadens kris och det urbanas), bland sprickorna i en ”verklighet” som man alltför ofta tror vara massiv eller full som en tättskriven sida, kan analysen nu bli varse varför och hur olika totala processer (ekonomiska, sociala, politiska, kulturella) har format det urbana rummet och utformat staden – vilket inte betyder att den skapande verksamheten omedelbart och deduktivt kan härledas ur dessa processer. Om de har påverkat de urbana tiderna och rummen, så är det snarare genom att de tillåtit bestämda grupper att tränga in i dem, ta över dem, *tillägna sig* /approprier/ dem; något som de gör genom att uppfinna och skulptera rummet (för att använda en metafor), genom att skapa sig egna rytmer. Sådana grupper står också för innovationer i fråga om livsstilar, familjeliv, barnens uppfostran och utbildning, kvinnornas högre eller lägre ställning, bruk eller överföring av rikedomar. Sådana omvandlingar av vardagslivet modifierade den urbana verkligheten, men hämtade samtidigt sin inspiration ur den. Staden var på en gång plats och omgivning, spelplats för och insats i dessa komplexa interaktioner.

Att man inför temporala och spatiala diskontinuiteter i teorin om staden (och det urbana) betyder inte att man får missbruka dem. Man bör inte ersätta organicismen och kontinuismen med teoretiskt sanktionerade separationer. Om staden framträdde som en *specifik nivå* i den sociala verkligheten skulle inte de generella processerna (varav de viktigaste och lättast åtkomliga var det kommersiella utbytets generalisering, den lika allomfattande industrialiseringen och konkurrenskapitalismens etablering) ha försiggått ovanför denna specifika förmedling. Å andra sidan kan de omedelbara, personliga och interpersonella förhållandenas nivå (familjen, grannskapet, yrkena och skråna etc.) bara skiljas från den urbana verkligheten genom en abstraktion; den korrekta metoden för kunskapssökande får inte förvandla denna abstraktion till separationer. Reflektionen betonar fogarna för att uppdelningarna ska följa fogarna och inte för att den vill upplösa verklighetens fogar. Undvik såväl förvirringen i en illusorisk kontinuitet som absoluta separationer eller diskontinuiteter – så lyder den metodologiska regeln. Följaktligen ger studiet av fogarna mellan verklighetens nivåer möjligheter att tydliggöra förvrängningarna och förskjutningarna mellan dessa nivåer, inte att fördunkla dem.

Staden omvandlas inte bara som en följd av relativt kontinuerliga ”helhetsprocesser” (som t.ex. den materiella produktionens tillväxt genom tiderna och den tillväxtens konsekvenser för utbytet, eller rationalitetens utveckling) utan också som en funktion av djupgående förändringar i produktionssättet, i förhållandet ”stad-land”, i klass- och egendomsförhållandena. Den korrekta metoden består här i att gå från de mest allmänna kunskaperna till dem som rör de historiska processerna och diskontinuiteterna, till hur de projiceras eller bryts i staden, och omvänt från särskilda och specifika kunskaper om den urbana verkligheten till deras helhetssammanhang.

Det är omöjligt att förstå staden och det urbana om man inte tar hänsyn till de *institutioner* som vuxit fram ur klass- och egendomsförhållandena. Staden själv, ständig handling och ständigt verk, ger upphov till specifika institutioner: de municipala. De mest allmänna institutionerna, de som hör till staten eller till den dominerande religionen eller ideologin, har sitt säte i den politiska, militära och religiösa staden. Där samexisterar de med i egentlig

mening urbana institutioner – administrativa och kulturella. Härav följer några anmärkningsvärda kontinuiteter tvärsigenom samhällets förändringar.

Vi vet att den österländska staden fanns och finns – det asiatiska produktionssättets uttryck och projektion i terrängen, dess orsak och verkan; i detta produktionssätt organiserar statsmakten, som besitter staden, en mer eller mindre vidsträckt jordbrukszons ekonomi, styr och kontrollerar vattendrag, bevattning, dränering, markanvändning – kort sagt jordbruksproduktionen. Under slaveriets epok fanns en stad som organiserade det omgivande jordbrukslandet, med våld och genom den juridiska rationaliteten, men som urholkade sin egen bas genom att ersätta de fria (självägande) bönderna med egendomar av latifundietyp. I Västerlandet hade vi den medeltida staden, som var knuten till det feodala produktionssättet, där jordbruket dominerade starkt, men som också var handelsplats, arena för klasskampen mellan den begynnande bourgeoisien och landsbygdens feodalvälde, föremål och medel för de statliga (kungliga) ingreppen. Slutligen fanns och finns – i Västerlandet, i Nordamerika – den kapitalistiska staden, som är kommersiell och industriell, mer eller mindre präglad av den politiska stat som tog form parallellt med kapitalismens framväxt, och som bourgeoisien förstod att lägga beslag på för att kunna styra hela samhället.

Diskontinuiteterna finns inte bara mellan de urbana formationerna, utan också mellan de mest generella sociala förhållandena, mellan individernas och gruppernas omedelbara förhållanden (mellan koderna och subkoderna). Men den medeltida staden består trots allt under nästan åtta århundraden. Den pågående söndersprängningen av storstaden tenderar att upplösa stads-kärnor av medeltida ursprung; de finns kvar i många medelstora och små städer. Åtskilliga stadscentra, som idag bevarar och vidmakthåller bilden av *centraliteten* (som annars kanske skulle ha varit försvunnen) går tillbaka ända till antiken. Vilket förklarar den kontinuitetiska illusionen och den evolutionistiska ideologin, utan att fördenskill legitimerar dem. Denna illusion och denna ideologi har dolt den dialektiska rörelsen i stadens och det urbanas metamorfoser, och alldeles speciellt i förhållandet ”kontinuitet-diskontinuitet”. Under utvecklingens gång förvandlas *former* till *funktioner* och inlemmas i *strukturer* som upprepar dem och omvandlar dem. Det är så utvidgningen av det kommersiella utbytet under den europeiska medeltiden ger upphov till en anmärkningsvärd formation: handelsstaden (som fullständigt integrerar köpmannen och som byggs upp kring torget, marknaden, saluhallen). Efter industrialiseringen har dessa lokala och lokalt begränsade marknader ingen funktion utom i stadslivet, i stadens förhållande till den omgivande landsbygden. *En form som har blivit funktion inlemmas i nya strukturer*. Och ändå tror stadsplanerarna att de alldeles nyligen uppfunnit köpcentrumet. Deras tankegång: i det avskalade rummet, reducerat till boendefunktioner, innebar den kommersiella centraliteten ett berikande, en olikhet; stadsplanerarna återupptäckte alltså helt enkelt den medeltida staden, berövad sitt historiska samband med landsbygden, klasskampen mellan bourgeoisie och feodalvälde, det politiska förhållandet till den despotiska kungliga staten, och följaktligen reducerad till den enda funktionen lokal handel.

Former, strukturer, urbana funktioner (i staden, i stadens förhållande till det område den påverkar eller styr, i relationerna till samhället och staten) har påverkat varandra ömsesidigt och modifierat en rörelse som tanken idag kan rekonstruera och bemästra. Varje urban formation har haft en uppgång, en höjdpunkt, en nedgång. Spillrorna och fragmenten användes sedan till/i andra formationer. Betraktad i sin historiska rörelse, på sin specifika nivå (under och hitom helhetens omvandlingar, men ovanför de lokalt rotade omedelbara förhållandena, som ofta var knutna till jordens sakralisering, och således varaktiga och skenbart nästan oföränderliga) har staden genomgått kritiska perioder. Destruktureringar och restruktureringar avlöser varandra i tid och rum, och översätts alltid i terrängen, inskrivs i det praktisk-påtagliga, nedskrivs i den urbana texten, fast de härstammar från ett annat håll: från historien, från vardandet. Inte från det översinnliga, men från en annan nivå. Lokala aktioner

och agenter präglade städerna, men det gjorde också produktions- och egendomsförhållandena, som var opersonliga liksom klass- och klasskampsförhållandena och de ideologiska förhållandena (religiösa, filosofiska – d.v.s. etiska och estetiska – juridiska etc.). Projiceringen av helheten i terrängen och på stadens specifika nivå kunde bara fullföljas genom förmedlingar. Själv en förmedling var staden förmedlingarnas plats och produkt, terrängen där de verkade, föremål och ändamål för deras utsagor. Helhetsprocesser och generella förhållanden inskrevs i den urbana texten först efter att ha transkriberats av ideologier och tolkats av politiska strategier eller tendenser. Därav svårigheten, som vi nu måste betona, att tänka staden som *ett* semantiskt, semiotiskt eller semiologiskt system, med utgångspunkt i lingvistik, det urbana språket eller den urbana verkligheten betraktad som mängd av tecken. Under det att den projiceras på en specifik nivå modifieras samhällets allmänna kod; det urbanas specifika kod är en modulation, en version, en översättning av den, obegriplig utan originalet. Ja, staden kan läsas, för den skrivs, för den blev skrift. Men det är inte nog att granska denna text utan att gå till kontexten. Att skriva något om denna skrift eller detta språk, att utarbeta stadens *metaspråk*, är inte detsamma som att känna staden och det urbana. Kontexten, det som finns *under* den text som ska dechiffreras (vardagslivet, de omedelbara förhållandena, *det urbanas* omedvetna delar, det som knappast uttalas och mycket mindre skrivs ned, det som döljer sig i boendets rum – sexuallivet och familjelivet – och som knappt ens uttrycks mellan fyra ögon), och det som finns *ovanför* denna urbana text (institutionerna, ideologierna), inget av detta kan negligeras vid dekrypteringen. En bok räcker inte. Man läser den och man läser om den – utmärkt. Man sträcker sig ända till en kritisk läsning – ännu bättre. Boken ställer frågor till medvetandet: ”vem och vad? hur? varför? för vem?”. Dessa frågor förebådar och kräver kontextens återupprättande. Staden kan alltså inte tankas som *ett* betecknande system, bestämt och slutet i sin egenskap av system. Om man tar hänsyn till verklighetens *nivåer* blir denna systematisering omöjlig, här som annorstädes. Icke desto mindre har staden haft den unika förmågan att bemäktiga sig alla betydelserna för att uttala dem, för att skriva dem (stipulera och ”beteckna” dem), inräknat dem som härrör från landsbygden, från det omedelbara livet, från religionen och från den politiska ideologin. I städerna har monumenten och festerna haft dessa *innebörder*.

Under varje kritisk period, när stadens spontana tillväxt stagnerar och den urbana utveckling avstannar som riktats och präglats av de dittills dominerande samhällsförhållandena, då uppstår ett stadsbyggnadstänkande. Eftersom det är symptom på en mutation snarare än på en kontinuerligt framväxande rationalitet eller på en inre harmoni (även om illusionerna i detta avseende regelbundet reproduceras) blandar detta tänkande stadsfilosofi med sökandet efter ett botemedel, med handlingsprogram för det urbana rummet. Att förväxla denna oro med rationalitet och organisation, det är just en sådan *ideologi* som tillbakavisats ovan. Tvärs igenom denna ideologi röjer sig begreppen och teorin mödosamt en väg.

Nu skulle det kunna vara dags att definiera staden. Om det är riktigt att begreppet gradvis lösgör sig från de ideologier som transporterar det, borde det också formulera sig under loppet av denna process. Vi föreslår därför här en första definition av staden som *samhällets projektion i terrängen*, d.v.s. inte bara på den fysiskt påtagliga platsen utan också på den specifika nivå som bestämmer staden och det urbana, den som tanken kan uppfatta och fatta. Långvariga kontroverser kring denna definition har påvisat lakuner i den. För det första fordrar den ytterligare preciseringar. Det som inskrivs och projiceras är inte bara en avlägsen ordning, en social helhet, ett produktionssätt, en allmän kod – det är också en tid, eller snarare flera tider, flera rytmer. Staden kan avlyssnas som en musik likaväl som den kan läsas som en diskursiv skrift. För det andra fordrar definitionen kompletteringar. Den riktar ljuset mot vissa historiska och generiska eller genetiska olikheter, men åsidosätter andra verkliga olikheter: mellan de olika stadstyper historien givit upphov till, mellan arbetsdelningens olika effekter i

städerna, mellan olika kvardröjande ”stad-omland”-förhållanden. Vi kan formulera en annan definition som kanske inte oimintetgör den första: staden som *summa av olikheterna mellan städerna*. Denna bestämning visar sig i sin tur otillräcklig; den betonar särdragen snarare än de allmänna dragen, och därför negligerar den stadslivets egenheter, stadens livsstilar, *boendet* i egentlig mening. Vilket ger en annan definition, genom mångfalden, genom de samexisterande och samtida *mönstren* i det urbana, de olika sätten att leva stadslivet (villan, höghusområdet, andelsägandet, hyresboendet, vardagslivet och dess villkor bland de intellektuella, hantverkarna, butiksägarna, arbetarna etc.).

Dessa definitioner (som anknyter till den sociala verklighetens nivåer) gör inte anspråk på att vara uttömmande och utesluter inte andra definitioner. Om någon teoretiker vill betrakta staden som platsen för konfrontationerna och (det konfliktfyllda) förhållandet mellan *begär* och *behov*, mellan tillfredsställelse och otillfredsställelse, om han vill gå så långt som till att beskriva staden som ”begärets plats”, så får man granska dessa bestämningar och ta dem i beaktande. Det är inte säkert att de har mer än en begränsad betydelse inom en fackvetenskap – psykologin. Det kan vidare finnas anledning att betona stadens historiska roll: som processernas katalysator (utbytet och marknaden, ackumulationen av kunskaper och kapital, koncentrationen av dessa kapital) och revolutionernas plats.

Idag, när den blir beslutscentrum eller snarare samlar olika beslutscentra, intensifierar och organiserar den moderna staden *utsugningen* av hela samhället (inte bara av arbetarklassen utan också av andra icke dominerande samhällsklasser). Det betyder att den inte är en passiv plats för produktionen eller för kapitalkoncentrationen, utan att tvärtom *det urbana* som sådant ingriper i produktionen (i *produktionsmedlen*).

Verklighetens och analysens nivåer

Det föregående resonemanget visar klart att analysen av de urbana fenomenen (av stadens påtagliga och sociala morfologi, eller om man hellre vill: av *staden* och *det urbana* och sambandet mellan dem) måste använda sig av alla de metodologiska verktygen: form, funktion, struktur – nivåer, dimensioner – text, kontext – fält och mängd, skrift och läsning, system, betecknande och betecknat, språk och metaspråk, institutioner, etc. Vi vet från andra sammanhang att inget av dessa begrepp kan renodlas fullständigt, definieras otvetydigt, undgå mångtydigheten. Så antar t.ex. ordet *form* varierande betydelser för logikern, för litteraturkritikern, för estetikern, för lingvisten.

Den som formulerar en teori om stadens och det urbana kan säga att dessa två termer definieras som *samtidighetens form*, mötenas och utbytets fält. Denna bestämning av ordet *form* bör preciseras. Låt oss vidare överväga termen *funktion*. Analysen skiljer mellan stadens inre funktioner, stadens funktioner i förhållande till territoriet (landsbygd, jordbruk, byar och köpingar, mindre städer med underordnad position i ett nätverk) och slutligen stadens – varje stads – funktioner i samhällets helhet (social och teknisk arbetsdelning mellan städerna, olika nätverk av relationer, administrativa och politiska hierarkier). På samma sätt förhåller det sig med *strukturerna*. Vi har stadens struktur (varje stads struktur, morfologisk och social, topologisk och tematisk), därefter samhällets urbana struktur, och slutligen stad-land-förhållandets sociala struktur. Varur följer ett virrvarr av analytiska och partiella bestämningar, och svårigheten att forma en helhetsuppfattning.

Här om annorstädes finner man oftast *tre* termer, vilkas konfliktfyllda (dialektiska) relationer döljer sig under de *parvisa* motsatsställningarna. Vi har landsbygden, och staden, och samhället med staten som styr och dominerar det (och som inte saknar samband med klasstrukturen i detta samhälle). Sedan finns också, som vi har försökt visa, de generella (totala) processerna, staden som specificitet och mellannivå, och de omedelbara förhållandena

(knutna till ett sätt att leva, att bo, att utforma vardagen). Därför krävs nu mer precisa definitioner av dessa nivåer, som man ska vara noga med att varken separera eller sammanblanda, men vilkas fogar eller bristande sammanfogning vi måste påvisa, liksom hur de projiceras på varandra och vilka olika samband de har.

Den högsta nivån befinner sig *samtidigt* ovanför staden och i staden. Vilket inte förenklar analysen. Samhällsstrukturen uppträder i staden, blir påtaglig där, betecknar en ordning där. Omvänt är staden ett stycke av samhällets helhet; den uppenbarar institutionerna och ideologierna – därför att den innehåller dem och förkroppsligar dem i påtaglig materia. Kungars, kejsares och presidenters byggnader ”är” en del av staden: den politiska delen (huvud(stads)-delen). Dessa byggnader sammanfaller inte med institutionerna, med de dominerande sociala förhållandena. Men ändå påverkas de av dessa förhållanden, de är avbilder av deras sociala verkan och ”närvaro”. Staden innehåller alltså projektionen av dessa förhållanden på sin specifika nivå. För att precisera analysen genom att illustrera den med ett särskilt fall: den sociala ordningen i Paris avbildas på den högsta nivån i/av inrikesministeriet, på den specifika nivån av polisprefekturen, men också av stadsdelarnas polisstationer – och glöm inte heller de olika polisiära organ som arbetar än på helhetens nivå, än i underjordens dunkel. Den religiösa ideologin betecknas på den högsta nivån av katedralen, av de stora kyrkliga organisationernas högkvarter, men också av kyrkorna, prästernas bostäder i stadsdelarna, de olika lokala yttringarna av den institutionaliserade religiösa praktiken.

På denna nivå manifesteras staden som en grupp av grupper, med en dubbel morfologi (praktisk-påtaglig eller materiell å ena sidan, social å andra sidan). Den har en funktionskod som är ordnad kring vissa särskilda institutioner, som t.ex. den kommunala förvaltningen med dess tjänster och dess problem, med dess informationskanaler, dess nätverk och maktbefogenheter. På denna nivå projiceras den sociala strukturen – vilket varken utesluter fenomen som är egna för staden, för en viss stad, eller de mest skiftande yttringar av stadsliv. Paradoxalt nog består staden, betraktad på denna nivå, av obebodda eller till och med obeboeliga rum: offentliga byggnader, monument, torg, gator, stora och små tomrum. Det är tydligt att ”boplatsen” inte utgör staden och att staden inte kan definieras genom denna funktion enbart.

På den ekologiska nivån blir *boendet* avgörande. Staden innesluter *boendet*; den är formen och ramen för denna ”privat”-livets plats, utgångspunkt och ändpunkt för de nätverk som förmedlar informationer och överför ordningar (tvingar den avlägsna ordningen på den nära).

Två ansatser är möjliga. Den första går från det allmänna till det enskilda (från institutionerna till vardagslivet) och upptäcker därvid staden som specifik nivå och (relativt) privilegierad förmedling. Den andra utgår från denna nivå och konstruerar det allmänna genom att plocka ut vissa beståndsdelar och betydelser i det iakttagbara urbana. Den går till väga på samma sätt för att utifrån det iakttagbara komma åt det ”privata”, det dolda vardagslivet: dess rytmer, dess verksamheter, dess rums-tidsliga organisation, dess hemliga ”kultur”, dess underjordiska liv.

På varje nivå definieras *isotopier*: politiskt, religiöst, kulturellt, kommersiellt rum, etc. I förhållande till dessa isotopier framträder de andra nivåerna som *heterotopier*. På varje nivå framträder alltså rumsliga motsatsställningar som infogas i förhållandet isotopi-heterotopi. Till exempel motsatsställningen mellan den kollektiva ”boplatsen” och villa-”boplatsen”. Rummen på den specifika nivån kan också klassindelas efter isotopi-heterotopi-kriteriet – hela staden utgör den mest vidsträckta isotopin och omfattar de andra, eller snarare överordnar sig de andra (de rumsliga under-helheter som på en gång är underordnade och grundläggande). En sådan klassindelning genom motsatsställningar får inte utesluta analys vare sig av nivåerna eller av helhetens rörelse med dess motsägelsefulla aspekter (klassförhållandena bl a). På den ekologiska nivån, *boendets* nivå, konstitueras betecknande enheter, ofullständiga

teckensystem, och där är ”villavärlden” ett speciellt intressant fall. Distinktionen mellan nivåer (varje nivå implicerar i sin tur sekundära nivåer) är utomordentligt användbar i analysen av grundläggande förhållanden, t.ex. för att förstå hur ”villavärderingarna” – i Frankrike – blir den referenspunkt som samhällsmedvetandet och ”värderingarna” i andra boendeformer relateras till. Det är bara genom en analys av hur det förhåller sig med inklusion-exklusion, tillhörighet eller icke-tillhörighet i ett visst stadsrum som vi kan närma oss dessa fenomen, som är mycket viktiga för teorin om staden.

På sin specifika nivå kan staden bemäktiga sig existerande betydelser: politiska, religiösa, filosofiska. Den övertar dem för att uttala dem, för att *förevisa* dem i och genom byggnader – med deras röst – och likaså genom gator och torg, genom tomrummen, genom den spontana dramatisering av möten som utspelar sig där, och givetvis genom festerna, ceremonierna (med deras kvalificerade och tillägnade utrymmen). Vid sidan av skriften har vi det urbanas tal, som är ännu viktigare; dessa ord uttalar liv och död, glädje eller sorg. Staden har den förmågan, som gör den till en betecknande enhet. Vilket inte betyder, för att understryka ett tidigare påpekande, att staden skulle utföra denna uppgift vare sig utan anmaning eller utan ersättning. Det begär man inte av den. Esteticismen är ett förfallsfenomen och uppträder sent. Liksom samhällsplaneringen! Oavsett om de uppträder i form av beteckningar, i samtidighetens och mötenas form eller i form av en ”urban” skrift, så är det *ordningar* som staden överför. Den avlägsna ordningen projiceras i den nära ordningen. Denna avlägsna ordning är aldrig eller nästan aldrig enhetlig. Vi har den religiösa ordningen, den politiska ordningen, den moraliska ordningen – alla återgår de på en ideologi och dess praktiska implikationer. Bland dessa ordningar förverkligar staden på sin nivå en enhetlighet eller snarare en synkretism. Den döljer ordningarna och beslöjar deras rivalitet och deras konflikter samtidigt som den gör dem oemotståndliga. Den översätter dem till *handlingsmönster*, till tidsanvändningar. Den stipulerar (betecknar) genom tidsanvändningen en detaljerad hierarki av utrymmen, tillfällen, verksamheter, människor. Dessutom låter den dessa imperativ brytas genom en stil, i den mån det nu finns något ursprungligt stadsliv. En sådan stil karaktäriseras som *arkitektonisk* och bygger på konsten och på studier av konstverk.

Stadens semiologi är alltså av utomordentligt stort teoretiskt och praktiskt intresse. Staden sänder och mottar budskap. Dessa budskap är begripliga eller obegripliga (kan kodas och avkodas eller ej). Man kan alltså förstå staden medelst de begrepp som uppkommit inom lingvistik: betecknande och betecknat, betydelse och mening. Men man kan ändå inte utan de allra största reservationer och försiktighetsåtgärder betrakta staden som ett *system* (ett enda system) av beteckningar och betydelser, alltså av värderingar. Här som överallt annars finns *det flera system* (eller om man så föredrar: flera subsystem). Dessutom uttömmar inte semiologin stadens praktiska och ideologiska verklighet. Teorin om staden som betecknande system har ideologiska tendenser; den skiljer *det urbana* från dess morfologiska bas, från den samhälleliga praktiken, när den reducerar det till ett ”betecknande-betecknat”-förhållande och när den extrapolerar utifrån verkligen uppfattade betydelser. Den kräver en stor naivitet. Om det är sant att en Bororo-by betecknar, och att den grekiska stadsstaten är full av innebörder, ska vi då bygga jättelika bororobyar fyllda med Modernitetens tecken? Eller ska vi återupprätta agora – det grekiska torget – med dess innebörd i den nya stadens centrum?

Fetischiseringen av det formella sambandet ”betecknande-betecknat” medför allvarligare olägenheter. Den accepterar passivt den styrda konsumtionens ideologi. Eller snarare: bidrar till den. I konsumtionens ideologi och i den ”verkliga” (inom citationstecken) konsumtionen spelar konsumtionen av *tecken* en allt större roll. Den dämpar inte konsumtionen av ”rena” skådespel – utan aktivitet, utan deltagande, utan vare sig verk eller produkt. Teckenkonsumtionen adderas till den övriga och överordnar sig den som en överbestämning. Det är så reklamen för konsumtionsvarorna blir den viktigaste konsumtionsvaran; den

tenderar att inkorporera konsten, litteraturen, poesin, och att eliminera dem genom att använda dem som retorik. Den blir själv samhällets ideologi; varje "ting", varje "vara" klyvs i en verklighet och en skenbild; den senare blir en nödvändig del av konsumtionen. Man konsumerar tecken lika mycket som ting: tecken för lycka, tillfredsställelse, makt, rikedom, vetenskap, teknik etc. Produktionen av dessa tecken integreras i den allmänna produktionen och spelar en huvudroll när det gäller att integrera andra producerande eller organiserande verksamheter i samhället. Tecknet kan köpas och säljas; språket blir bytesvärde. Fast de framställs som generella tecken och beteckningar, så är det detta samhälles beteckningar som utlämnas åt konsumtionen. Konsekvensen blir att den som uppfattar staden och den urbana verkligheten som ett teckensystem implicit överlämnar dem åt konsumtionen som fullständigt konsumerbara ting: som bytesvärde i dess renaste form. När den förvandlar platserna till tecken och värderingar, det praktisk-påtagliga till formella beteckningar, förvandlar denna teori också den som uppfattar tecknen till en ren teckenkonsument. *Bis*-och *ter*-numren i Paris som spekulatörerna uppfann,⁵ kan man inte säga att de är konsumtionscentra befordrade till en högre nivå av teckenkonsumtionens intensitet? Den urbana semiologin löper risken att hamna i deras sold – om den förlorar sin oskuld.

Den semiologiska analysen bör i själva verket särskilja en mångfald olika nivåer och dimensioner. Vi har stadens *tal* /parole/: det som går och pågår på gatan, på torgen, i tomrummen, det som sägs där. Vi har stadens *språk* /langue/: en viss stads egna särdrag som uttrycks i samtalen, i gesterna, i klädedräkten, i orden och invånarnas bruk av orden. Vi har det *urbana språkbruket* /langage urbain/, som kan betraktas som ett konnotationsspråk, ett sekundärt system som deriveras från det inre av det denotativa systemet (för att här använda Hjeltslevs och Greimas' terminologi). Slutligen har vi *stadens skrift*: det som inskrivs och föreskrivs på dess murar, i dispositionen av utrymmena och hur de länkas samman, kort sagt stadsbornas *tidsanvändning* i staden.

Den semiologiska analysen bör också upprätta distinktioner mellan nivåerna: *semantemens* eller de betecknande elementens nivå (räta linjer eller kurvor, linjeföring, grundformer hos portgångar, portar och fönster, hörn, vinklar etc.) – *morfemens* eller de betecknande objektens nivå (fastigheter, gator etc.) – och slutligen de betecknande helheternas eller super-objektens nivå, dit bl.a. staden själv hör.

Man måste studera hur helheten betecknas (*maktens* semiologi) – hur staden betecknas (det är den i egentlig mening *urbana* semiologin) – och hur livsstilarna och boendet betecknas (det är *vardagslivets* semiologi, boendets och boplatens). Man får inte blanda ihop staden i dess egenskap av det som fångar in och förevisar de beteckningar som härrör från naturen, landsbygden och landskapet (ett exempel: trädet) med staden i dess egenskap av teckenkonsumtionens plats. Det vore att blanda ihop festen med den vardagliga konsumtionen.

Vi ska inte glömma *dimensionerna*. Staden har en *symbolisk* dimension; monumenten, men också tomrummen, torgen och avenyerna, symboliserar kosmos, världen, samhället eller helt enkelt staten. Den har en *paradigmatisk* dimension; den förutsätter och förevisar motsättningar – innanför och utanför, centrum och periferi, det integrerade i det urbana samhället och det icke-integrerade. Slutligen har den också en *syntagmatisk* dimension; förbindelsen mellan elementen, sammanfogningen av isotopierna och heterotopierna.

På sin specifika nivå framträder staden som ett privilegierat subsystem. Privilegierat därför att det har förmågan att reflektera och blottlägga de andra subsystemen och att framställa sig som en "värld", som en unik helhet, i det omedelbaras och det upplevdas illusion. Just i denna förmåga bor den charm, den spänst, den klang som är stadslivets egna. Men analysen skingrar

⁵ Halv- och tredjedelsnummer i gatuadresser som följd av extremt hög exploateringsgrad, ö.a.

detta intryck och blottlägger flera olika system som gömts under den illusoriska enheten. Analytikern får inte dela denna illusion och förstärka den genom att stanna på *det urbana* nivå istället för att däri urskilja en mer vittomfattande kunskaps aspekter.

Vi har inte här avslutat inventeringen av beteckningarnas subsystem och följaktligen inte heller av vilka bidrag den semiologiska analysen kan lämna till kännedomen om staden och det urbana. Om vi betraktar villasektorn och de ”nya förorternas” sektor, så vet vi redan att var och en av dem utgör ett (del-)system av beteckningar, och att ett annat system som överbestämmer vart och ett av dem uppkommer ur motsättningen mellan dem. Det är därför villorna uppfattas och fattas genom föreställningen om boplaten, medan ”bostadsområdena” etablerar boplatsens logik och uppfattas enligt denna hämmande rationalitet. På samma gång och med en gång blir villasektorn referenspunkt för värderingen av boplaten och vardagligheten, vilka praktiken klär i föreställningar och tecken.

Bland beteckningssystemen finns det skäl att studera *arkitekternas* med den största (kritiska) uppmärksamhet. Det inträffar ofta att begåvade män tror sig befruktas i kunskapens och erfarenhetens sköte när de i själva verket vilar i ett annat sköte: inom ett system av grafiska framställningar, projektioner på papper, visualiseringar. Arkitekterna tenderar för sin del mot ett beteckningssystem som de ofta kallar ”urbanism”, och det är inte omöjligt att den urbana verklighetens analytiker, när de sammanställer sina fragmentariska fakta, kommer att skapa ett aningen annorlunda beteckningssystem, också döpa det till urbanism och överlåta åt maskiner att programmera det.

Den kritiska analysen gör slut på det upplevdas privilegierade ställning i det urbana samhället. Det upplevda är bara ett av dess ”plan”, en nivå. Men det försvinner ändå inte som plan i analysen. Det existerar: som en bok. Vem läser denna öppna bok? Vem går igenom denna skrift? Det är inget väl definierat ”subjekt” men det är ändå en följd av handlingar och möten på just det här planet som konstituerar stadslivet, eller *det urbana*. Detta stadsliv försöker vända budskapen, förordningarna och tvången ovanifrån tillbaka mot dem själva. Det försöker *tillägna sig* tiden och rummet genom att sätta herraväldena ur spel, avleda dem från deras mål, överlista dem. Det ingriper också, mer eller mindre, på stadens och boendets nivå. *Det urbana* är alltså – i varierande grad – stadsbornas verk, istället för att påtvingas dem som ett system: som en redan avslutad bok.

Stad och landsbygd

Det finns ett tema som ofta har brukats och missbrukats till analogier och extrapoleringar, och det är ”natur och kultur” – ett tema som härrör ur förhållandet mellan stad och landsbygd, och som förvränger det. Detta förhållande innehåller tre termer. Också i den nutida verkligheten finner vi tre termer (ruraliteten, den urbana väven, centraliteten), vilkas dialektiska samband döljs under de parvisa motsatsställningarna, men också ger sig till känna i dem. Naturen som sådan undgår det rationella handlandets inflytande, herraväldets såväl som tillägnelsens. Mer exakt: den håller sig utanför detta inflytande; den ”är” det som flyr; den är åtkomlig genom föreställningsvärlden; man förföljer den och den flyr undan i kosmos, eller i underjordens avgrunder. Landsbygden är en plats för produktion och för verk. Jordbruksproduktionen ger upphov till produkter; landskapet är ett verk. Detta verk uppstår ur den långsamt formade jorden, som ursprungligen är knuten till de grupper som bebor den genom en ömsesidig sakralisering, men som senare profaneras av staden och stadslivet (som bemäktigar sig sakraliseringen, förtätar den, för att sedan under århundradenas lopp upplösa den och inordna den i rationaliteten). Varifrån härstammar detta uråldriga helgande av jorden åt stammar, folk, nationer? från naturens dunkla och hotfulla närvaro-frånvaro? från besättandet av jorden som utestängde främlingar från den jord man tagit i besittning? från samhällspyramiden, vars bas står på jorden – ett hotat byggnadsverk vars underhåll kräver många olika offer? Det ena

utesluter inte det andra. Det väsentliga är den komplexa rörelse varigenom den politiska staden drar nytta av jordens välsignade-förbannade karaktär, och gör det möjligt för den ekonomiska (kommersiella) staden att profanera den.

Stadslivet inbegriper några ursprungliga förmedlingar mellan staden, landsbygden och naturen. En sådan är byn, vars förhållande till staden, i historien och i nutiden, är långtifrån fullständigt känt. Andra är parkerna, trädgårdarna, de reglerade vattendragen. Dessa förmedlingar låter sig bara inbegripas genom de symbolsystem och *föreställningar* (ideologins och fantasins) som stadsborna gör sig om naturen och landsbygden som sådana.

Förhållandet stad-landsbygd har genomgått djupgående förändringar under historisk tid, alltefter epoker och produktionssätt: än har det varit djupt konfliktfyllt, än avspänt och på gränsen till en förenig. Och vad mer: mycket olikartade förhållanden kan manifesteras under en och samma epok. Så är det t.ex. under feodalväldet, då feodalherren hotar den återvaknande staden, där handelsmännen finner sin samlingspunkt, sin hemmahamn, en plats för sin strategi. Staden besvarar jordherrarnas attack, och här utspelas en klasstrid – än latent, än våldsam. Staden befriar sig, och visserligen integreras den samtidigt när den upprättar sitt ofrälse herravälde – men då i den monarkiska staten (för vilken den utgjorde en nödvändig förutsättning). Som kontrast, under samma tid, och i den mån man kan tala om ett islamiskt feodalvälde, härskar ”feodalherren” över hantverks- och handelsstaden och därifrån över en omgivande landsbygd som ofta reducerats till trädgårdar, små betydelselösa odlingar. I ett sådant förhållande finns varken fröet eller möjligheten till någon klasstrid. Vilket redan från början berövar denna sociala struktur all dynamik och all historisk framtid – fast inte utan att skänka den andra behag: dem som följer med en förfinad stadskultur. Klasskampen är full av skaparkraft, den producerar verk och nya förhållanden, men den medför alltid ett visst mått av barbari, som också präglar Västerlandet (dess ”skönaste” städer inräknade).

Idag förändras förhållandet stad-landsbygd – en viktig aspekt av en allmän mutation. I industriländerna upphör staden – kapitalackumulationens centrum – att suga ut den omgivande landsbygden i den gamla bemärkelsen, för att istället övergå till subtilare former av herravälde och utsugning; staden blir beslutscentrum och tydligen också sambandscentral. I varje fall så attackerar den expanderande staden landsbygden, fräter på den och upplöser den. Inte utan paradoxala effekter, som vi tidigare noterat. Stadslivet tränger in i lantlivet och berövar det många traditionella beståndsdelar: hantverk, små centra som tynar till förmån för urbana centra (centra för handel och industri, distributionsnätverk, beslut etc.). Byarna ruraliseras samtidigt som de förlorar sin lantliga särart. De rättar sig efter staden, fast under motstånd och självförebåelser – ibland stränga sådana.

Kommer den urbana väven, med sina tätare eller glesare maskor, att snärja industriländernas hela territorium i sina trådar? Är det så den gamla motsättningen stad-landsbygd kommer att Överskridas? Det kan man förutsätta. Fast inte utan kritiska förbehåll. Om det är en generaliserad oreda man tänker sig, där landsbygden förlorar sig i staden och staden absorberar landsbygden och förvillar sig i den, så kan denna oreda ifrågasättas teoretiskt, och teorin vederlägger varje strategi som baseras på denna uppfattning av den urbana väven. Geograferna har funnit på en ful men träffande neologism för att beskriva denna oreda: det rurba. Enligt den här hypotesen skulle stadens och urbaniseringens expansion göra slut på det urbana (stadslivet), vilket verkar oantagbart. Annorlunda uttryckt: överskridandet av motsättningen kan inte fattas som en ömsesidig neutralisering. Det finns inget teoretiskt skäl att anta att centraliteten skulle försvinna under loppet av en fusion mellan det urbana samhället och landsbygden. Motsättningen ”urbanitet-ruralitet” skärps istället för att försvinna, medan motsättningen stad-landsbygd försvagas. Motsättningen och konflikten förflyttas. Dessutom vet var och en att på världsnivå är konflikten stad-landsbygd långtifrån löst. Om det är sant att separationen och kontradiktionen mellan stad och landsbygd (som omfattar men inte kan reduceras till

oppositionen av de två termerna) är en del av den sociala arbetsdelningen, måste man medge att denna uppdelning varken är övervunnen eller bemästrad. Långt därifrån. Inte mer än separationen mellan natur och samhälle, mellan materiellt och intellektuellt (andligt). Idag kan överskridandet inte genomföras annat än med utgångspunkt i motsättningen urban väv-centralitet. Vilket förutsätter att man skapar nya urbana former.

Vad beträffar de industrialiserade länderna kan man tänka sig polycentriska städer, differentierade och förnyade centraliteter, kanske rörliga centraliteter (kulturella sådana t.ex.). Kritiken av samhällsplaneringen som ideologi kan riktas mot den ena eller andra centralitetsuppfattningen (t.ex. mot att *det urbana* identifieras med besluts- och informationscentra). Varken den traditionella staden (separerad från landsbygden för att kunna dominera den bättre) eller oformliga Megalopolis eller "väv" utan vare sig varp eller inslag, det skulle vara målsättningen. Det är varken teoretiskt eller praktiskt nödvändigt att centraliteten försvinner. Den enda fråga som ställs är denna: "Åt vilka sociala och politiska former, åt vilken teori, ska man anförtro att i terrängen förverkliga en förnyad centralitet och en förnyad väv, befriade ur sin förnedring?"

I närheten av den kritiska punkten

Låt oss dra en tänkt linje från vänster till höger, från noll urbanisering (staden existerar inte, lantlivet, jordbruksproduktionen och landsbygden dominerar fullständigt) till hundra procent urbanisering (staden absorberar landsbygden, industriproduktionen dominerar fullständigt, tom inom jordbruket). En sådan abstrakt framställning sätter, tillfälligtvis, diskontinuiteterna inom parentes. Den gör det möjligt att – i en viss utsträckning – lokalisera de kritiska punkterna, d.v.s. själva brotten och diskontinuiteterna. Strax, inte långt från linjens nollpunkt, markerar vi den politiska staden (praktiskt förverkligad och upprätthållen inom det asiatiska produktionssättet) som organiserar och behärskar en agrar omgivning. Lite längre fram markerar vi handelsstadens uppkomst – den som till en början förvisar handeln till sin periferi (en heterotopi av förstäder, marknader och torghandel, särskilda områden för främmande handelsmän) och som senare integrerar marknaden och själv integreras i en samhällsstruktur som baseras på utbytet, de förbättrade kommunikationerna, penningen och lösegheten. Här finner vi en avgörande kritisk punkt, där jordbruksproduktionens betydelse hastigt avtar i förhållande till hantverks- och industriproduktionens, marknadens, bytesvärdets och den begynnande kapitalismens betydelse. Denna kritiska punkt infaller i Väst Europa grovt räknat på 1500-talet. Snart gör industristaden entré med alla sina konsekvenser (de utarmade och splittrade lantbefolkningarna ger sig av mot staden, de stora urbana koncentrationernas skede börjar). Det urbana samhället framträder först långt efter det att samhället som helhet vägt över åt den urbana sidan (den urbana dominansens sida). Nu inleds det skede då staden expanderar ohämmat, frambringar en vidsträckt periferi (förstäder), breder ut sig över den odlade marken. Paradoxalt nog är det just under detta skede då staden förökar sig så omåttligt som den traditionella stadens form (den praktisk-påtagliga eller materiella morfologin, stadslivets form) sprängs sönder. Den dubbla processen (industrialisering-urbanisering) producerar den redan nämnda dubbla rörelsen: explosion-implosion, förtätning-spridning (sprängning). Det är således kring denna kritiska punkt som stadens och den urbana verklighetens (det urbanas) aktuella problematik befinner sig.

Politisk stad	Handelsstad	Industristad	Kritisk punkt
			Dubbel process (industrialisering och urbanisering)

De fenomen som uppträder i krissituationens närhet är inte mindre komplexa än de fysiska fenomen som uppstår vid forcerandet av ljudvallen (en enkel metafor). Man skulle också kunna tänka sig en analogi med det som sker kring en kurvas inflexionspunkt. Det är för detta ändamål – analysen av den kritiska punktens omgivning – som vi i det föregående försökt sammanställa den nödvändiga uppsättningen begreppsliga verktyg. Den kunskap som inte intresserade sig för denna situation skulle återfalla i blind spekulation eller närsynt specialisering.

Att felplacera de kritiska punkterna, brotten och lakunerna på så sätt att man framhäver dem kan få lika allvarliga konsekvenser som att på organicismens, evolutionismens eller kontinuumens vis bortse från dem. Idag tenderar det sociologiska tänkandet och den politiska strategin, liksom det s.k. urbanistiska tänkandet, att ta ett språng från boplatsens och boendets nivå (den ekologiska nivån, bostadens, fastighetens, grannskapets nivå, alltså arkitektens domän) till den allmänna nivån (den fysiska planeringens, den planmässiga industriproduktionens, den totala urbaniseringens skala) och hoppa över staden och det urbana. Man sätter förmedlingen inom parentes; man utesluter den specifika nivån. Varför? Orsakerna ligger djupt och har främst att göra med bristande kännedom om den kritiska punkten.

Rationell planering av produktionen, fysisk planering av territoriet, total industrialisering och urbanisering är de väsentliga aspekterna av "samhällets socialisering". Vi ska stanna ett ögonblick inför dessa ord. En marxistisk tradition med reformistisk inklinations använder dem till att beteckna samhällets och samhällsförhållandenas tilltagande komplexitet, fackindelningarnas sammanbrott, förbindelsernas, kommunikationernas, informationernas växande mångfald, det faktum att den ökande sociala och tekniska arbetsdelningen implicerar en starkare enhet mellan industrigrenarna, marknadsfunktionerna och själva produktionen. Formuleringen framhäver *utbytet* och utbytets platser; den betonar det ekonomiska utbytets kvantitet och ignorerar kvaliteten, den grundläggande skillnaden mellan bruksvärde och bytesvärde. I detta perspektiv nivellerar varuutbytet det direkta utbytet – de kommunikationer som inte passerar genom de etablerade näten, genom institutionerna – och inrättar det efter sitt mönster (d.v.s. på den "lägre" nivån de omedelbara förhållandena, på den "högre" nivån de politiska förhållandena som kunskapen ger upphov till). Den reformistiska kontinuumismen får svar på tal av diskontinuumismens och den radikala revolutionära voluntarismens tes: ett brott, ett snitt är nödvändigt om det produktiva arbetets samhällseliga karaktär ska kunna upphäva de produktionsförhållanden som hänger samman med det privata ägandet av produktionsmedlen. Fast tesen om "samhällets socialisering" – en evolutionistisk, kontinuumistisk och reformistisk förklaringsmodell – får en annan innebörd om man noterar att dessa ord (bristfälligt, ofullständigt) betecknar *samhällets urbanisering*. Utbytet – i termens vidaste bemärkelse – kan inte fortfa att mångfaldigas och ständigt öka sin komplexitet utan att det finns privilegierade platser och tillfällen, utan att dessa mötesplatser och -tillfällen befriar sig från marknadens begränsningar, utan att bytesvärdets lag bemästras, utan att de förhållanden som bestämmer profiten förändras. Ända till dess vittrar kulturen sönder och blir ett ting att konsumera, ett tillfälle till profit, produktion för en marknad; det "kulturella" döljer mer än en fall. Den revolutionära förklaringsmodellen har hittills inte tagit hänsyn till dessa nya faktorer. Skulle man inte genom att strängare definiera förhållandet mellan industrialisering och urbanisering – i krissituationen, i den kritiska punktens omgivning – kunna bidra till att överskrida motsättningen mellan kontinuumism och absolut diskontinuumism, mellan reformistisk evolutionism och total revolution? Om man vill överskrida marknaden, bytesvärdets lag, penningen och profiten – måste man då inte ange platsen för denna möjlighet: det urbana samhället, staden som bruksvärde?

En paradox i denna kritiska situation och en central förutsättning för problemet: stadens kris är världsomspännande. Den framstår för reflektionen som en dominerande aspekt av den

framväxande universaliteten, i samma mån som tekniken och industrins rationella organisation. De praktiska orsakerna och de ideologiska skälen till denna kris varierar däremot efter politiska regimer, efter berörda samhällen och till och med länder. En kritisk analys av fenomenen skulle bara kunna vara komparativ, men det saknas många element för en sådan jämförelse. Mer eller mindre efterblivna utvecklingsländer – hög-industrialiserade kapitalistiska länder – socialistiska länder som själva är ojämnt utvecklade; överallt sprängs stadens morfologi. Det agrara samhällets traditionella form omvandlas också, fast på ett annat sätt. I en rad svagt utvecklade länder är kåkslummen ett karaktäristiskt fenomen, medan problemet i de högindustrialiserade länderna är stadens utbredning i ”urbana vävar”, i förstäder, i sovstäder, och förhållandet mellan dessa och stadslivet.

Hur grupperar man elementen till en sådan jämförelse? I USA kan inte den federala administrationens svårigheter, dess tvister med lokala myndigheter, stadens ”styresskick” med maktindelning mellan direktören, den politiske bossen, borgmästaren och hans förvaltning, förklaras på samma sätt som maktkonflikterna (mellan förvaltning och domstolar) i Europa och i Frankrike. Här belägrar industrialiseringen och dess konsekvenser stadskärnor med ursprung i förkapitalistisk eller förindustriell tid, och spränger dem i stycken. I USA existerar knappast stadskärnan, utom i några få privilegierade städer; däremot har de lokala myndigheterna större rättsskydd och mer vidsträckt maktbefogenheter än i Frankrike, där monarkins centralisering mycket tidigt förgrep sig på dessa urbana ”friheter”. Varken i Europa eller annorstädes kan samtidigt olikartade och jämförbara svårigheter tillskrivas städernas kvantitativa tillväxt enbart eller trafikfrågorna enbart. Här som där, från vilken sida man än ser det, finner sig samhället som helhet ifrågasatt på ett eller annat sätt. I det skick det befinner sig, huvudsakligen upptaget (genom ideologerna och statsmännen) med att planera industrin och organisera näringslivet, förefaller det ”moderna” samhället föga i stånd att tillföra den urbana problematiken lösningar eller att handla överhuvudtaget annat än i form av små tekniska åtgärder som befäster det nuvarande tillståndet. Överallt blir förhållandet mellan de ovan analyserade tre nivåerna otydligt och konfliktfyllt, eftersom det dynamiska elementet i motsättningen skiftar alltefter det sociala och politiska sammanhanget. I de s k ”utvecklingsländerna” driver den agrara strukturens sönderfall lantbefolkningen mot städerna – berövad sin egendom, ruinerad, otåligt sökande en förändring; kåkslummen tar emot dem och spelar rollen av förmedlare (otillräcklig sådan) mellan land och stad, jordbruksproduktion och industri; den permanentas ofta och erbjuder ett surrogat för stadsliv, eländigt men ändå intensivt, åt dem den hållbar. I andra länder, och särskilt i de socialistiska länderna, lockar den planmässiga stadstillväxten arbetskraft till städerna från landsbygden, och där är det överbefolkningen och de nya bostadsstadsdelarna eller ”-räjongerna” som inte alltid har något skönjbart samband med stadslivet. För att sammanfatta: en världsomspännande kris inom jordbruket och böndernas traditionella liv åtföljer, underhåller och förvärrar en världsomspännande kris för den traditionella staden. En mutation på planetär nivå äger rum. Det gamla ”rurala djuret” och det urbana djuret (Marx) försvinner samtidigt. Lämna de plats för ”människan”? Det är det centrala problemet. Den största teoretiska såväl som praktiska svårigheten följer av att industrisamhällets urbanisering aldrig kan äga rum utan att samtidigt spränga det vi ännu kallar ”stad”. Det urbana samhället inrättar sig på stadens ruiner; hur kan vi begripa fenomenen i deras fulla vidd, med deras mångfald av motsättningar? Där har vi den *kritiska punkten*. Distinktionen mellan de tre nivåerna (den totala industrialiserings- och urbaniseringsprocessen – det urbana samhället, stadens specifika nivå – boendets villkor och det vardagligas övergångar i det urbana) tenderar att utplånas, precis som distinktionen stad-land utplånas. Och ändå är det viktigare än någonsin att upprätthålla denna skillnad mellan tre nivåer – för att undvika förvirring och missförstånd och för att bekämpa de strategier som här ser ett lämpligt tillfälle att upplösa det urbana i den industriella planeringen och/eller i boendet.

Ja, denna stad som genomgått så många skiftande öden och metamorfoser, ända sedan dess uråldriga kärnor uppstod strax efter byn, denna beundransvärda sociala form, detta enastående verk av praxis och civilisation – den faller sönder och sammanfogas på nytt inför våra ögon. Bostadsfrågan och dess allt överskuggande betydelse under den industriella tillväxtens villkor dolde till en början och döljer alltjämt stadens problem. De politiska taktikerna, lyhörda framförallt för det omedelbart närliggande, har inte sett och ser knappast ännu annat än den frågan. När helhetsproblemen uppträdde – under beteckningen *samhällsplanering* – underordnade man dem industrins allmänna organisation. Angripen samtidigt uppifrån och nedifrån rättar sig staden efter industriföretaget; den förekommer i planeringen som maskineri: den blir en praktisk anordning avpassad för att organisera produktionen och för att kontrollera producenternas vardagsliv och konsumtionen av produkterna. Degraderad till medel utsträcker den programmeringen till konsumenterna och konsumtionen; den tjänar att reglera, att ömsesidigt anpassa varornas produktion och produkternas destruktion genom den förtärande aktivitet som kallas ”konsumtion”. Den hade inte och den har inte någon mening annat än som verk, som ändamål, som den fria njutningens plats, som bruksvärdets domän; alltså underkastar man den ”balansens” tvång och krav och uppställer snävt inskränkande villkor; den är nu bara ett verktyg för en organisation som utan den aldrig skulle lyckas konsolidera sig och bestämma sina egna villkor för stabilitet och balans, en organisation inom vilken de programmerade och fjärrstyrda individuella behoven tillfredsställs genom förintelsen av de programmerade objekten, vilkas sannolika varaktighet (*obsolescens*) även den är vetenskapligt utforskad. En gång var staden den plats där förnuftet föddes, dess säte, dess hem. I kontrast till ruraliteten, till böndernas liv utlämnade åt naturen, åt jorden – som var sakraliserad och full av dunkla krafter – framstod urbaniteten som förnuftig. Idag framträder rationaliteten (eller förefaller framträda, eller gör anspråk på att framträda) långt ifrån staden, ovanför den, på det nationella territoriets nivå eller på kontinentens. Den avvisar staden som tillfälle, som element, som villkor; erkänner den bara som verktyg och mekanism. I Frankrike som annorstädes strävar statens byråkratiska rationalism och den industriella organisationens – stödd på storföretagens krav – i samma riktning. Samtidigt påtvingar man staden en simplificerande funktionalism och sociala mönster som stympar det urbana. Med organisationen som förevändning utplånas organismen – så grundligt att filosofernas organicism framstår som en ideal modell. Inrättandet av urbana ”zoner” och ”områden” reduceras till en juxtaposition av ytor, funktioner och element i terrängen. Sektorer och funktioner är strikt underordnade beslutscentra. Homogeniteten tar överhanden över ursprungliga olikheter i natur (läge), omgivande landsbygd (region och trakt), i historia. Staden – eller vad som återstår av den – bygger man upp eller om som en summa eller en kombinatorik av element. Men eftersom kombinatoriken är uttänkt och uppfattad och förutsedd som sådan skiljer sig kombinationerna inte mycket; olikheterna märks inte i helheten. Hur man än försöker skapa variation med rationella medel så vilar ändå ett intryck av monoton över dessa variationer, och det tar överhanden, vare sig det rör sig om lägenheter, byggnader, s.k. urbana centra eller organiserade rekreationsområden. Det urbana – inte uttänkt som sådant utan tvärtom angripen från alla håll, urfräkt, söndergnagt – har förlorat verkets och tillägnelsens kännetecken och särdrag. Dess begränsningar projiceras ensamma i terrängen, i ett tillstånd av permanent upplösning. Vad gäller boendet har vardagslivets uppsplittring och reglering, det massiva bruket av bilen (det ”privata” transportmedlet), rörligheten (i andra avseenden motarbetad och otillräcklig) och massmedias inflytande avskurit individerna och grupperna (familjer, organisationer) från platsen och omnejden. Grannskapet utplånas, stadsdelen förvittrar; människorna (”invånarna”) rör sig i ett rum som tenderar mot geometrisk isotopi, som är fyllt av instruktioner och signaler, och där de kvalitativa skillnaderna mellan platser och tillfällen inte längre har någon betydelse. De gamla formernas oundvikliga nedbrytningsprocess: javisst, men den producerar förnedring, mental och social misär, ett fattigt vardagsliv – eftersom inget ersatte symbolerna,

stilarna, monumenten, tiderna och rytmerna, de kvalificerade och olika rummen i den traditionella staden. Det urbana samhället, som när staden upplöses utsätts för påfrestningar det inte kan uthärda, tenderar följaktligen att uppgå dels i den fysiska planeringen, i den "urbana väv" som formas av trafikens krav, och dels i bostadsformer som villaområdena och "betongförorterna". Stadens utbredning skapade förorterna, varefter förorterna slukade stadskärnan. Problemen har inverterats, i den mån de inte missuppfattats. Vore det inte mera konsekvent, förnuftigare och trevligare att åka och jobba i förorten och bo i stan, istället för att åka och jobba i stan och bo i en föga beboelig förort? Centralstyrningen av "händelser" och "kultur" försöker undvika det förmedlande trappsteget – staden. Och inte bara det: varken staten, de olika beslutscentra eller den ideologiska, ekonomiska och politiska makten kan betrakta denna sociala form med annat än stegrad misstro: den strävar mot autonomi, den kan bara existera specifikt, den tränger sig in mellan dem och "invånaren" – som må vara arbetare eller ej, produktiv eller ej, men som är människa och medborgare på samma gång som stadsbo. Från maktens synpunkt: vilket är stadens väsen sedan ett århundrade tillbaka? Den jäser, fylld av suspekta aktiviteter, av lagöverträdelser; den är en agitationshärd. Statlig makt och stora ekonomiska intressen kan knappast tänka sig annat än en strategi: förödmjuka, förnedra, förinta det urbana samhället. De processer som nu pågår innehåller lagbundenheter och strategier, spontana händelser och planerade handlingar. De subjektiva och ideologiska motsättningarna och de "humanistiska" bekymren stör dessa strategiska aktioner men stoppar dem inte. Staden hindrar makten från att manipulera stadsborna-medborgarna – individer, grupper, sammanslutningar – efter behag. Följaktligen är inte stadens kris förknippad med rationaliteten som sådan, så som den kan definieras utifrån den filosofiska traditionen; den är knuten till vissa bestämda av rationalitetens former: de statliga, byråkratiska och ekonomiska eller snarare "ekonomistiska", eftersom ekonomismen är en ideologi försedd med en apparat. Stadens kris motsvaras på många håll av en kris inom de urbana (municipala) institutionerna, som beror på det dubbla trycket från staten och industrin. Än staten, än näringslivet, än båda två (som är rivaler och konkurrenter men ofta samarbetar) tenderar att lägga beslag på det urbana samhällets funktioner, attribut, prerogativ. Vad lämnar egentligen den "privata" företagsamheten i vissa kapitalistiska länder åt staten, åt "offentliga" institutioner och organ – är det något mer än det den vägrar åta sig som alltför besvärligt?

Och ändå – på denna vacklande grund – består och till och med intensifieras det urbana samhället och *det urbana*. Samhällsförhållandena blir ständigt mer komplexa, mångfaldigas, intensifieras – genom de mest plågsamma motsättningar. Det urbanas form, dess yttersta existensberättigande, d.v.s. samtidigheten och mötet, kan inte försvinna. Den urbana verkligheten består mitt i sitt sönderfall och förtätas i besluts- och informationscentra. Invånarna (vilka? det är opinionsundersökningarnas och opinionsundersökarnas sak att finna dem!) återupprättar centra, utnyttjar stadens olika utrymmen för att återuppliva mötena, om än i oansenlig skala. Bruket av (bruksvärdet hos) utrymmena, monumenten och olikheterna undandrar sig utbytets, bytesvärdets krav. Det är ett storslaget spel som uppförs mitt framför oss, med skiftande episoder vilkas innebörder inte alltid är tydliga. Tillfredsställandet av de elementära behoven lyckas inte döva de grundläggande begärens (eller det grundläggande begärets) otillfredsställelse. Samtidigt som *det urbana* blir en mötesplats, ett fokus för kommunikation och information, så blir det vad det alltid varit: begärets plats och den ständiga obalansens, ett rum där normaliteter och inskränkningar upplöses, det lekfullas och oförutsägbaras tillfälle – ett tillfälle vars gräns är implosionen-explosionen av det våld som ligger latent under det fruktansvärda trycket av en rationalitet som är identisk med absurditeten. Ur denna situation uppstår den kritiska motsättningen: en tendens till stadens undergång, en tendens till intensifiering av det urbana och den urbana problematiken.

Denna kritiska analys kräver ett avgörande tillägg. Att skylla stadens kris på den inskränkta rationaliteten, produktivismen och ekonomismen, på den centraliserade planeringen som före allt annat månar om tillväxten, på statens byråkrati och näringslivets, det är inte fel. Men ett sådant synsätt överskrider inte helt den mest klassiska filosofiska rationalismens horisont – den liberala humanismens. Den måste gå längre som vill ge ett förslag till hur ett nytt urbant samhälle ska utformas för att stärka *det urbana*, detta frö som lever kvar i den planerade och programmerade ordningens sprickor. Om man vill föreställa sig en ”urban människa” som inte längre liknar den klassiska humanismens idealbild, så måste begreppen förfinas genom teoretiskt arbete. Fram till nu har urbaniseringens och industrialiseringens dubbla process inte kunnat bemästras – varken i teorin eller i praktiken. Marx' och det marxistiska tänkandets – ofullständiga – undervisning har missförståtts. För Marx själv hade industrialiseringen i sig sitt ändamål, sin mening. En uppfattning som senare resulterat i det marxistiska tänkandets upplösning i ekonomism och filosofism. Marx visade inte (det kunde han inte på sin tid) att urbaniseringen och *det urbana* innehåller industrialiseringens *mening*. Han insåg inte att den industriella produktionen implicerade samhällets urbanisering och att bemästrandet av industrins potentialiteter krävde specifika kunskaper om urbaniseringen. Den industriella produktionen producerar – efter en viss *tillväxt* – urbaniseringen; den skapar dess förutsättningar, den öppnar dess möjligheter. Problematiken förflyttas och blir den urbana *utvecklingens* problematik. Marx' verk (särskilt *Kapitalet*) innehöll ovärderliga upplysningar om staden och i synnerhet om de historiska sambanden mellan stad och landsbygd. De formulerar inte det urbana problemet. På Marx' tid formulerades endast bostadens problem, som Engels studerade. Och ändå är stadens problem så enormt mycket större än bostadens. Hittills har man knappast insett det marxistiska tänkandets begränsningar. Förespråkare såväl som motståndare har hoppat över svårigheterna och dåligt tillgodogjort sig detta tänkandes metodologiska och teoretiska principer. Varken högerkritiken eller vänsterkritiken har stakat ut dess erövringar och dess gränser. Dessa gränser väntar ännu på att forceras av ett överskridande som inte förkastar utan fördjupar de erövrade insikterna. Industrialiseringens implicita innebörd har alltså inte blivit väl uttryckt. Industrialiseringsprocessen har inte erhållit sin mening i det teoretiska tänkandet. Vad mer: man har sökt meningen på andra håll, eller också har man övergivit meningen och försöken att finna meningen.

”Samhällets socialisering” har, missförstådd av reformisterna, spärrat vägen för den urbana omvandlingen (i, genom, för staden). Man har inte förstått att denna socialiserings djupaste innebörd är urbaniseringen. Vad har man ”socialiserat”? Olika tecken, som utlämnats åt konsumtionen: stadens tecken, *det urbanas*, stadslivets, liksom naturens och landsbygdens tecken, liksom glädjens och lyckans – men utan att någon verklig samhällelig praktik infört *det urbana* i det vardagliga. Stadslivet tränger bara in i behoven bakvägen, genom de sociala behovens utarmning i det ”socialiserade samhället”, genom den dagliga konsumtionen och dess egna tecken i reklamen, modet, estetisismen. Så uppstår, i denna nya fas av analysen, den dialektiska rörelse som för med sig formerna och konturerna, lagbundenheterna och tvångsmässigheterna, beroendena och tillägnelserna mot en oklar horisont.

Stadslivet, det urbana samhället och *det urbana* är skilda från sin halvt ödelagda morfologiska bas av en viss samhällelig praktik (som vi ska fortsätta analysen av), och på jakt efter en ny bas – så ser det ut när vi närmar oss den kritiska punkten. Det urbana kan varken definieras som knutet till en materiell morfologi (i terrängen, i det praktisk-påtagliga) eller som om det skulle kunna lösgöra sig därifrån. Det är varken ett tidlöst vasen eller ett system bland andra system eller ovanför andra system. Det är en mental och social form, samtidighetens, samlingens, sammanstrålandets, mötets (eller snarare mötenas) form. Det är en *kvalitet* som uppstår ur kvantiteter (rum, ting, produkter). Det är en *olikhet* eller snarare en mängd av olikheter. *Det urbana* innehåller den industriella produktionens mening, precis som

tilläggnelsen innehåller meningen i *teknikens herravälde över naturen*: det ena riskerar att bli absurt utan det andra. Vi ser ett *fält* av förhållanden, bland vilka man bör lägga märke till tidens (eller tidernas: cykliska rytmer och linjära varaktigheter) förhållande till rummet (eller rummen: isotopier-heterotopier). I egenskap av begärets plats och förbindelse mellan tiderna skulle *det urbana* kunna framträda som en *signifikant* vars olika *signifikat* vi just nu söker (d.v.s. de praktisk-påtagliga ”realiteter” som skulle möjliggöra dess förverkligande i rummet, med en adekvat morfologisk och materiell bas).

I brist på tillräcklig teoretisk bearbetning har den dubbla processen (industrialisering-urbanisering) kluvits och dess aspekter separerats, och därmed förvandlats till absurditeter. Fattad av en högre (dialektisk) rationalitet, förstådd i sin dualitet och sina motsättningar, skulle denna process inte kunna utelämnas *det urbana*. Raka motsatsen: *den inbegriper det*. Det är alltså inte förnuftet man ska anklaga, utan en viss rationalism, en inskränkt rationalitet och denna rationalitets gränser. Varans värld har sin egen inneboende logik, nämligen penningens och det gränslöst generaliserade bytesvärdets. En sådan form, utbytets och ekvivalensens form, har bara likgiltighet till övers för den urbana formen; den reducerar samtidigheten och mötena till affärstransaktionernas samtidighet och mötesplatsen till den plats där ekvivalentutbytets kontrakt eller kvasikontrakt sluts: till marknaden. Det urbana samhället, som är en helhet av handlingar som utspelar sig i tiden, som privilegierar ett rum (ett läge, en plats) och privilegieras av det, som växelvis betecknar och betecknas, har en logik olik varans. Det är en annan värld. *Det urbanas* grund är bruksvärdet. En konflikt är oundviklig. Dessutom: den ekonomistiska och produktivistiska rationaliteten, som försöker utvidga produktionen av produkter (av utbytbara ting, av bytesvärde) över alla gränser medan den undertrycker *verket* – denna produktivistiska rationalitet utger sig för kunskap, fastän den innehåller en ideologisk beståndsdel som är nära knuten till dess själva väsen. Kanske är den bara en ideologi, som skapar värden av tvingande nödvändigheter – av sådana som härrör ur existerande lagbundenheter eller från den industriella produktionen och varumarknaden, och av sådana som beror på dess programmatiska fetischism. Dessa reella begränsningar framställer ideologin som rationella. En sådan rationalitet har inga oförargliga drag. Den allvarligaste fara den döljer är en följd av dess önskan och anspråk på att vara *syntetisk*. Den påstår sig sträva efter en syntes och efter att forma ”syntesens människor” (än med utgångspunkt i filosofin, än i någon vetenskap och än, slutligen, i ”tvärvetenskaplig” forskning). Här har vi ett ideologiskt bländverk. Vem har *rätten till syntesen*? I varje fall inte en syntesens funktionär som utför uppgiften på institutionernas godkända vis. I varje fall inte den som extrapolerar utifrån en analys eller flera analyser. Det är bara den praktiska förmågan till förverkligande som har rätt att sammanställa syntesens teoretiska beståndsdelar, och att utföra den. Är det en uppgift för den politiska makten? Kanske, men inte för vilken politisk kraft som helst: inte för den politiska staten som institution eller summa av institutioner, inte för statsmännen som sådana.

Endast en kritisk granskning av strategierna kan leda till ett svar på denna fråga. *Det urbana* kan bara anförtros åt en strategi som prioriterar den urbana problematiken, stadslivets intensifiering och det urbana samhällets förverkligande (d.v.s. förverkligandet av dess morfologiska, materiella, praktisk-påtagliga bas).

Om den urbana formen

Tvetydigheten (eller mer exakt *mångtydigheten*, mångfalden av betydelser) hos denna term ”form” har redan framhållits. Det var knappt ens nödvändigt. Den faller i ögonen. Termen är inte på något sätt mindre mångtydig än termer som ”funktion”, ”struktur”, etc. Men man kan inte stanna där och acceptera situationen. Hur många tror sig inte ha sagt allt och löst allt bara för att de använder ett av dessa fetischord! Mångfalden och förväxlingen av innebörder tjänar

tankens frånvaro och den fattigdom som tror sig vara rikedom. Vill man klargöra termens betydelse, finns det bara en väg: att utgå från dess mest abstrakta innebörd. Endast den vetenskapliga abstraktionen, som skiljer sig från den innehållslösa verbala abstraktionen och är motsatsen till den spekulativa abstraktionen, möjliggör transparenta definitioner. När man ska definiera formen är det således från formell logik och logisk-matematiska strukturer man måste utgå. Inte för att isolera dem och fetischisera dem, utan tvärtom för att lista ut hur de förhåller sig till det "verkliga". Detta kan varken genomföras utan en del svårigheter eller utan omak. Den "rena" abstraktionens transparens och klarhet är inte åtkomliga för envar. De flesta människor famlar som blinda eller närsynta i detta abstraktionens ljus. För att fatta det abstrakta krävs en "bildning", och mer ändå om man vill nå det oroväckande gränsland som samtidigt skiljer och förenar konkret och abstrakt, kunskap och konst, matematik och poesi. När man vill klargöra vad ordet "form" betyder, finner man sig hänvisad till en mycket allmän, mycket abstrakt teori, *formernas teori*, som ligger nära en filosofisk kunskapsteori, som är en förlängning av en sådan teori men ändå mycket annorlunda, eftersom den å ena sidan formar sina egna historiska och "kulturella" villkor och å andra sidan stöder sig på svåra logisk-matematiska resonemang.

Vi ska gå stegvis fram och först granska en socialt erkänd "form", t.ex. *kontraktet*. Det finns många olika sorters kontrakt: äktenskapet, anställningskontraktet, köpekontraktet etc. Innehållet i dessa som kontraktsmässiga definierade sociala handlingar är alltså mycket olikartat. Än rör det sig om att reglera förhållandet mellan två individer av olika kön (de sexuella aspekterna hamnar i bakgrunden i förhållandets sociala reglering, som handlar om tillgångar och överföring av tillgångar, om barnen och arvet). Än rör det sig om att ordna relationerna mellan två individer som skiljer sig i fråga om samhällsställning eller tom samhällsklass: den anställande och den anställda, arbetsköparen och arbetaren. Än rör det sig om att underordna förhållandet mellan köpare och säljare vissa samhälleliga regler, etc. I samtliga fall har dessa särskilda situationer ett gemensamt drag: *ömsesidigheten* i det samhälleligt upprättade och inrättade åtagandet. Varje part förbinder sig gentemot den andra att utföra ett visst slags explicit eller implicit stipulerade handlingar. Vi vet för övrigt att denna ömsesidighet innehåller en fiktiv del, eller snarare att den avslöjar sig som fiktiv så snart den överenskommit, i den mån den inte faller under kontraktets stipulationer eller lagens stadganden. Den sexuella ömsesidigheten mellan makarna blir en social och moralisk fiktion (de "äktenskapliga plikterna"). Ömsesidigheten i arbetsköparens och arbetarnas åtaganden ställer dem bara fiktivt på samma nivå.' Och så vidare. Men dessa fiktioner har icke desto mindre en samhällelig existens och ett socialt inflytande. De är de olika innehållen i en allmän juridisk *form*, inom vilken juristerna verkar, och som ingår i en *kodifiering* av samhällsförhållandena: civilrätten.

Samma sak gäller för det reflekterande tänkandet. Reflektionen har utomordentligt skiftande innehåll: ting, situationer, aktiviteter. Ur denna mångfald framgår några mer eller mindre fiktiva eller verkliga områden: vetenskap, filosofi, konst, etc. Både mångfalden av objekt och de ganska fåtaliga områdena bygger på ett enda formuleringssätt: logiken. Reflektionen kodifieras genom den form som är gemensam för alla innehållen, som uppstår ur deras olikheter.

Formen frigör sig från innehållet eller snarare från innehållen. Sålunda frigjord framstår den ren och transparent: begriplig. Och desto mer begriplig ju mer av sitt innehåll den fällt ut, ju "renare" den blivit. Men se här paradoxen. Just då, i all sin renhet, har den ingen existens. Den är inte verklig, den är inte. När formen frigör sig från innehållet, frigör den sig från det konkreta. Fastän den är det verkligas topp eller spets, nyckeln till det verkliga (till kunskapens penetration av det verkliga, till de handlingar som förändrar det) befinner den sig utanför det. I två tusen år har filosoferna försökt begripa detta.

Filosofin förser oss dock med de teoretiska grunderna för denna kunskap. Angreppet genomförs i flera faser, mot ett strategiskt mål. Genom rörelsen i den reflektion som renar formerna och sin egen form, som kodifierar och formaliserar, kan vi komma åt den interna och dolda rörelsen i förhållandet mellan form och innehåll. Ingen form utan innehåll. Inget innehåll utan form. Det som visar sig för analysen är alltid en *enhet* av form och innehåll. Analysen spränger enheten. Den får formens renhet att framträda, och formen visar tillbaka mot innehållet. Enheten, oupplöslig och ändå sprängd av analysen, är konfliktfylld (dialektisk). Gång på gång återkastas tanken från den transparenta formen till innehållens opacitet, från dessa innehålls substantialitet till den ”rena” formens icke-existens, i en rörelse utan ens ett ögonblicks vila. Nu tenderar alltså å ena sidan reflektionen att skilja formerna (och sin egen logiska form) från innehållen och skapa absoluta ”väsen”, upprätta ett väsendenas rike. Och å andra sidan tenderar praktiken, empirismen, att konstatera olika innehåll, att nöja sig med konstaterandet, att bli kvar i de olika innehållens opacitet, att acceptera dem i deras olikhet. För det dialektiska förnuftet går innehållen utöver formens gränser och formen är en inkörsport till innehållen. Formen har alltså en dubbel ”existens”. Den är och den är inte. Den är inte verklig utom i innehållen, och ändå frigör den sig från dem. Den har en mental och en social existens. Kontraktet definieras mentalt genom en form som står mycket nära logiken: ömsesidigheten. Socialt reglerar denna form oräkneliga situationer och verksamheter; den ger dem en struktur, den vidmakthåller dem och åsätter dem till och med värden, eftersom den som form innebär en värdering och förutsätter ett ”samförstånd”. Vad beträffar den logisk-matematiska formen, så är dess mentala existens uppenbar. Det är mindre uppenbart att den innehåller en fiktion: den teoretiska, förändligade, rent reflekterande människan. Vad beträffar dess sociala existens så skulle den kunna motivera en lång utläggning. Till denna form hänför sig verkligen mängder av sociala aktiviteter: uppräknings, avgränsning, klassificering (av ting, situationer, aktiviteter), rationell organisering, förutseende och planering och även programmering.

Den reflektion som är en fortsättning av filosofernas långvariga tankemöda, och som formulerar deras problematik i nya termer, den kan utarbeta en *formtabell*. En sådan är ett slags mall för att dechiffrera förhållandet mellan verklighet och tanke. Nedanstående tabell (som är provisorisk och föremål för ändringar) går från det mest abstrakta till det mest konkreta, och följaktligen från det minst omedelbara till det mest omedelbara. Varje form uppträder i sin dubbla existens, mental och social.

I. Logisk form

Mentalt: den är identitetens princip: $A = A$. Den är det tomma väsendet, utan innehåll. I absolut rent tillstånd är den den högsta transparensen (svårgripbar, ty tanken kan varken kvarhålla den eller uppehålla sig i den och dock är *tautologin* den punkt varifrån den utgår och dit den återkommer). Denna tautologi är i själva verket det gemensamma för alla satser som annars inte har något gemensamt med varandra genom innehållet, genom det betecknade (designatum, det denoterade). Denna tautologi $A = A$ är det på all substans tömda centrum i alla utsagor, i alla satser – vilket Wittgenstein visade.

Socialt: samförståndet och samförståndets konventioner hitom och bortom missförstånden. Möjligheten – omöjlig att omsätta i praktiken – att stanna upp för att definiera allt, säga allt och uppnå samförstånd om samförståndets regler. Men också verbalism, mångordighet, upprepningar, rent svammel. Vidare: pleonasmer, onda cirklar, mentala svängdörrar (de stora samhällspleonasmer inbegripna, t.ex. byråkratin som alstrar byråkrati för att hålla den byråkratiska formen vid liv – den sociala logik som bara strävar att vidmakthålla sig själv ända tills den förintar sitt innehåll och därmed sig själv, förintas och avslöjar sin tomhet).

II. Matematisk form

Mentalt: likheten och olikheten, jämlikheten i olikheten. Uppräkningen (av elementen i en mängd, etc.). Ordningen och måttet.

Socialt: fördelningarna och klassindelningarna (i rummet, som i allmänhet är privilegierat i detta avseende, men också i tiden). Dispositionen. Kvantifikationen och den kvantitativa rationaliteten. Ordningen och måttet som underställer sig begären och begäret, kvaliteten och kvaliteterna.

III. Språkets form

Mentalt: koherensen, förmågan att sammanfoga distinkta element, att tilldela dem betydelser och mening, att utsända och dekryptera meddelanden enligt konventionella koder.

Socialt: förhållandenas kohesion, deras underordning under kohesionens krav och begränsningar, förhållandenas ritualisering, deras formalisering och kodifiering.

IV. Utbytets form

Mentalt: konfrontationen och diskussionen, jämförelsen och jämförelsetillståndet (av verksamheter, behov, arbetets produkter etc.), kort sagt *ekvivalensen*.

Socialt: bytesvärdet, varuformen (frilagd, formulerad, formaliserad av Marx i kapitel I av *Kapitalet*, med implicit referens till den formella logiken och det logisk-matematiska formelspråket).

V. Kontraktsform

Mentalt: ömsesidigheten.

Socialt: kodifieringen av de sociala förhållanden som bygger på ett ömsesidigt åtagande.

VI. Objektsform (det praktisk-påtagliga objektets form)

Mentalt: den inre jämvikt som uppfattas och fattas som "objektiv" (eller "objektal") egenskap hos vart och ett av alla objekt. *Symmetrin*.

Socialt: förhoppningen om denna jämvikt och denna symmetri, förväntad av objekten eller vederlagd av dem (till objekten räknar vi tänkande och levande "varelser" såväl som sociala objekt som hus, byggnadsverk, husgeråd, verktyg etc.).

VII. Skriftform

Mentalt: återgången, den synkroniska fixeringen av det som utspelas i tiden, färden tillbaka till det förgångna och återuppstigningen längs det fixerade vardandet.

Socialt: ackumulationen i tiden på den "bas" som utgörs av fixeringen och bevarandet av det erövrade, det skrivnas och skrifternas tvång, skräcken inför det skrivna och andens kamp mot bokstaven, talets mot det inskrivna och det föreskrivna, vardandets mot det orubbliga och stelnade (reifierade).

VIII. Urban form

Mentalt: samtidigheten (händelsernas, perceptionernas, elementens samtidighet i en mängd i det "verkliga").

Socialt: mötet mellan och samlingen av allt det som existerar i omgivningarna, i "miljön" (tillgångar och produkter, handlingar och verksamheter, rikedomar) och följaktligen det urbana samhället som socialt privilegierad plats, som (de produktiva och konsumerande) verksamheternas mening, som möte mellan verket och produkten.

Vi ska inte befatta oss med *upprepningen* som en del (Nietzsche bland dem) ansett vara den högsta formen, den existentiella formen eller existensens form.

Det är nästan självklart att samtidigheten intensifieras och förtätas i det s.k. moderna samhället, och att möjligheterna till möten och samling förbättras. Kommunikationerna accelereras nästan till *ögonblicklighet*. Informationerna flödar in till *centraliteten* och sprids, uppåt eller nedåt, från den – en redan understruken aspekt av ”samhällets socialisering” (med reservation för denna välkända formulerings ”reformistiska” karaktär).

Det är precis lika självklart att splittringen tilltar under samma villkor: arbetsdelning driven ända till sina yttersta konsekvenser, segregation mellan samhällsgrupper, materiella och andliga separationer. Dessa splittringar kan bara begripas och bedömas i relation till samtidighetens form. Utan denna form kan man bara uppfatta splittringen och separationen, acceptera dem och erkänna dem som fakta. Formen gör det alltså möjligt att ange innehållet eller snarare innehållen. Den rörelse formen uppträder i framkallar en dold rörelse, innehållets och den urbana formens dialektiska rörelse: problematiken. Den form vari denna problematik inskrivs ställer frågor som utgör en del av problematiken. Inför vem och för vem uppstår samtidigheten, samlingen av stadslivets olika innehåll?

Spektralanalysen

Den inskränkta rationalitet som vi nu ser i aktion i praktiken (även i den tillämpade urbanismen) utövar sin verkan framförallt genom en mycket välutvecklad och välutrustad analytisk intelligens, som är försedd med utomordentliga påtryckningsmedel. Detta analytiska intellekt ikläder sig syntesens privilegier och prestige och döljer på så sätt sin underbyggnad: strategierna. Det bär ansvaret för den allt överskuggande omsorgen om det funktionella, eller snarare om det *unifunktionella*, liksom för att de minutiöst kvantifierade detaljerna underordnas föreställningen om en social totalitet. Så försvinner *förmedlingarna* mellan den föregivet (tekniskt eller ekonomiskt) rationella ideologiska helheten och detaljåtgärderna, vilka blir föremål för taktik och prognoser. Dessa parenteser kring de teoretiska och praktiska, mentala och sociala förmedlingarna är ett grepp som inte saknar svart humor i ett samhälle där mellanhänderna (köpmän, finansiärer, reklammän etc.) sitter inne med oerhörda privilegier. Det ser ut som en tanke! Så öppnas en avgrund mellan helheten (som svävar ovanför tomrummet) och delarna – manipulerade, undertryckta, belastade med institutionernas tyngd.

Det vi ifrågasätter här är inte någon obestämd ”totalitet”, utan en *ideologi* och den *klasstrategi* som utnyttjar och understöder denna ideologi. Till det nyssnämnda bruket av den analytiska intelligensen hör den extrema uppstyckningen av arbetet och den till sina yttersta gränser drivna specialiseringen (samhällsplanernas specialiserade studier inbegripna) såväl som projiceringen i terrängen – efter ett slags ”spektralanalys” – av samhällets beståndsdelar. *Segregationen* bör belysas i sina tre än samtida, än successiva aspekter: *spontan* (beroende på inkomster och ideologier) – *frivillig* (som skapar åtskilda rum) – *programmerad* (som seglar under samhällsplaneringens flagg).

Det finns obestriddligen i alla länder starka opinioner som motsätter sig segregationistiska tendenser. Man kan varken påstå att segregationen av etniska grupper, sociala strata och samhällsklasser beror på en konstant och enhetlig strategi från maktens sida, eller att man måste se den som en effektiv projektion av institutionerna eller ett uttryck för de styrandes vilja. Dessutom finns det viljor, samfälliga aktioner, som försöker bekämpa den. Och ändå finner man vid en granskning, även på platser där åtskillnaden mellan sociala grupper inte framträder med himmelsskriande tydlighet, ett tryck i den riktningen och spår av segregation. Extremfallet, den yttersta konsekvensen, är gettot. Vi ska lägga märke till att det finns flera getton, flera typer av getto: judarnas och de svartas, men också de intellektuellas och

arbetarnas. De fashionabla villastadsdelarna är på sitt sätt getton; dit samlas de som har hög status på grund av inkomster eller makt och där isolerar de sig frivilligt i getton av rikedom. Fritiden har sina getton. Där en samfällad aktion försökt blanda sociala skikt och klasser, skils dessa snart av en spontan utfällning. Segregationens fenomen bör analyseras med hjälp av olika indikationer och kriterier: *ekologiska* (kåkstäder, slumområden, innerstadens förruttnelseprocess), *formella* (förstörelsen av stadens tecken och beteckningar, degraderingen av *det urbana* genom upplösningen av dess arkitektoniska beståndsdelar), *sociologiska* (levnadsstandard och livsstilar, etniska särdrag, kulturer och subkulturer etc.).

De antisegregationistiska tendenserna är snarast ideologiska. De stöder sig än på den liberala humanismen, än på den stadsfilosofi som betraktar staden som "subjekt" (gemenskap, social organism). De goda humanistiska intentionerna och den goda filosofiska viljan till trots utvecklas *praktiken* mot segregation. Varför? Av teoretiska skäl och i kraft av sociala och politiska orsaker. På det teoretiska planet har vi det analytiska tänkandet som separerar och dissekerar. Det misslyckas när det söker uppnå en syntes. Socialt och politiskt syftar klasstrategierna (omedvetna eller medvetna) till segregation.

Offentliga myndigheter i ett demokratiskt land kan inte officiellt påbjuda segregation som sådan. Alltså lägger de sig ofta till med en humanistisk ideologi som förvandlas till en utopi i ordets sämsta betydelse, om inte rentav till demagogi. Segregationen tar hem spelet till och med i de sektorer av samhällslivet som offentliga myndigheter styr – den vinner mer eller mindre lättvindigt, mer eller mindre grundligt, men den vinner alltid.

Staten och företaget, har vi sagt, strävar att absorbera staden och undertrycka den som sådan. Staten griper sig verket an i första hand ovanifrån, företaget underifrån (genom att lägga under sig bostaden och boendefunktionen i arbetarförstäderna och bolagsområdena, och likaså fritiden, ja till och med kulturen och "bildningsverksamheten" för arbetare). Trots skiljaktigheter och ibland konflikter samverkar staten och företaget i riktning mot segregation.

Låt oss lämna frågan öppen om huruvida statens politiska form (kapitalistisk, socialistisk, övergångsform etc.) ger upphov till olika strategier gentemot staden. Vi ska för ögonblicket inte försöka utröna var, hur, hos vem och med vem dessa strategier utarbetas. Vi konstaterar att det finns strategier, vi kan se hur de tar sig uttryck i olika praktiska inriktningar. De segregationer som förintar stadens morfologi och hotar stadslivet kan varken avfärdas som slumpeffekter eller lokala sammanträffanden. Vi ska nöja oss med att påpeka att en regims *demokratiska* karaktär kan avläsas i dess inställning till staden, de urbana "friheterna", den urbana verkligheten, och följaktligen i dess inställning till segregationen. Är inte detta ett av de viktigaste kriterierna att hålla i minnet? Vad beträffar staden och dess problematik är det grundläggande. Vidare måste vi skilja mellan den politiska makten och det sociala tryck som kan upphäva effekterna av politikernas (goda eller onda) vilja. Vad beträffar företaget ska vi också lämna frågan öppen. Vilket är förhållandet mellan å ena sidan rationaliteten i allmänhet (ideologisk och praktisk), och å andra sidan den rationella ledningen av de stora företagen? Vi ska i varje fall lägga fram en hypotes, visa på en riktning att forska vidare i. Företagets rationalitet implicerar alltid en utomordentligt långt driven analys av arbetsmomenten, av handgreppen, av förloppen. Dessutom har skälen och orsakerna till en klasstrategi fritt spelrum i det kapitalistiska företaget. Det föreligger alltså en mycket stark sannolikhet för att företaget som sådant ska utvecklas i riktning mot extrem segregation, för att det aktivt ska verka i den riktningen och bidra till det sociala trycket, om det inte rentav har del i de politiska besluten.

Staten och företaget försöker lägga beslag på de urbana funktionerna, påta sig dem, överta ansvaret för dem och samtidigt förinta *det urbanas* form. Klarar de det? Överstiger inte dessa strategiska mål deras krafter, förenade eller ej? Närmare undersökningar av den frågan skulle

vara utomordentligt intressanta. Stadens kris, vars villkor och uttryck gradvis framträder, åtföljs av en samtidig kris inom institutionerna på stadens nivå, inom det urbana rättsväsendet och den urbana förvaltningen. När sådant som tidigare hörde till stadens egen nivå (kommunal förvaltning, lokala investeringar och utgifter, skolor och undervisning, universitet etc.) mer och mer övergår i statens kontroll och institutionaliseras på helhetens nivå, så tenderar staden att försvinna som specifik institution. Vilket avskaffar den som verk av unika och själva specifika grupper. Om det är så (vilket återstår att bevisa genom undersökningar inom juridikens, ekonomins, administrationens och kulturens sociologi), kan då de högre instanserna och makterna undvara staden som koppling och förmedling? Kan de avskaffa *det urbana*? Det är på denna nivå som vardagslivet konstitueras – styrt av institutioner som reglerar det högt uppifrån, stabiliserat och anpassat genom mängder av tvång. Den produktivistiska rationaliteten, som strävar att undertrycka staden på den allmänna planeringens nivå, återupptäcker den på den organiserade och kontrollerade konsumtionens, den övervakade marknadens nivå. Efter att ha avlägsnat den från de övergripande beslutens nivå, återupprättar makten staden på verkställandets och tillämpningens nivå. Det får till resultat – vad man kan förstå av tillståndet i Frankrike och på andra håll – en osannolik röra av åtgärder (alla förnuftiga), regler (alla väl formulerade) och tvång (alla motiverade). Den byråkratiska rationalismens verksamhet trasslar in sig i sina förutsättningar och konsekvenser; de växer den över huvudet, den förlorar kontrollen. En uppsjö av konflikter och motsättningar återuppstår ur de ”strukturerande” aktiviteter och ”samordnade” aktioner som var avsedda att undertrycka dem. Här, i den fysiska verkligheten, blir absurditeten i byråkratins och teknokratins begränsade (inskränkta) rationalism uppenbar. Här kan man begripa hur falsk den illusoriska identifikation är som förenar det rationella och det reella i staten, och att vad som verkligen sammanfaller är absurditeten och en viss auktoritär rationalism.

Mot vår horisont avtecknar sig staden och *det urbana* som virtuella objekt, som utkast till en syntetisk rekonstruktion. Den kritiska analysen konstaterar att ett analytiskt och icke-kritiskt tänkande misslyckats. Vad behåller denna analytiska praktik av staden och det urbana? Vilka rester kan man spåra i dess resultat sådana man kan konstatera dem i terrängen? Aspekter, element, fragment. Den lägger fram ett spektrum till beskådande, staden spektralanalyserad. När vi talar om *spektralanalys* bör man ta detta ord i en nästan bokstavlig bemärkelse, inte som en metafor. Framför oss, inför våra ögon, har vi stadens ”spektrum”, det urbana samhällets och kanske också hela samhällets ”spektrum” /spectre/. Om kommunismens spöke /spectre/ inte längre går runt Europa så har stadens vålnad, saknaden efter det som dog, det man dödade, samvetskvalen kanske, ersatt den forna hemsökelsen. Bilden av det urbana helvete som väntar är inte mindre fascinerande. Människorna flockas till de gamla städernas ruiner för att konsumera dem som turister, och tror sig på så sätt kurera sin längtan. Varsågod, här presenteras, i form av ett skådespel (med åskådare som är ”omedvetna” om vad som erbjuds deras ”medvetande”), samhällslivets och *det urbanas* beståndsdelar, isolerade, orörliga. Här har vi ”bostadsområden” utan ungdomar, utan gamla människor. Här ser vi kvinnor leva ett sömngångarliv medan deras män far långt bort för att arbeta och återvänder utpumpade. Här har vi villaområden som utgör egna mikrokosmos men ändå förblir urbana därför att de är beroende av beslutscentra och för att varje hushåll har TV. Här ser vi ett vardagsliv snyggt uppskuret i fragment: arbete, transport, privatliv, fritid. Den analytiska separationen har isolerat dem som ingredienser, som kemiska grundämnen, som råvaror (när de i själva verket är resultat av en lång historisk process och innebär en tillägnelse av det materiella). Men det är inte slut än. Här kommer det sönderplockade, stympade mänskliga varat. Se på sinnena – lukten, smaken, synen, känseln, hörseln – en del förtvinade, andra sjukligt förstörade. Se hur perceptionen, intelligensen och förnuftet fungerar oberoende av varandra. Se på talet, talen, skriften. Se på vardagligheten och festen – den senare döende. Det är alldeles uppenbart att situationen är akut: det kan omöjligt fortsätta på det här viset.

Syntesen förs alltså upp på dagordningen, på seklets agenda. Men det analytiska intellektet kan inte föreställa sig denna syntes som något annat än en *kombinatorik* för de separerade elementen. Nu är det så att kombination inte, aldrig är syntes. Staden och *det urbana* kan inte återbildas utifrån stadens tecken, *det urbanas* semantem, även om staden råkar vara en betecknande enhet. Staden är inte bara ett språk utan också en praktik. Ingen, och det tvekar vi varken att upprepa eller understryka, ingen har befogenhet att uttala denna syntes, att tillkännage den. Sociologen eller "eldsjälen" lika lite som arkitekten, ekonomen, demografen, lingvisten eller semiologen. Ingen enda har vare sig makten eller rätten. Bara filosofen skulle möjligen kunna ha haft denna rätt, om nu inte filosofin genom århundradena hade bevisat sin oförmåga att komma fram till konkreta totaliteter (även om den alltid syftat mot totaliteten och ställt allomfattande och allmänna frågor). Det är bara en *praxis* som – under bestämda villkor – kan ta ansvaret för möjligheten till och kravet på en syntes, för inriktningen mot målet: att samla det som föreligger skingrat, splittrat, söndrat – och att göra det i samtidighetens och mötenas form.

Här ser vi framför oss – projicerade var för sig i terrängen – etniska grupper, åldrar och kön, verksamheter, arbeten, funktioner, kunskaper. Här har vi allt som behövs för att skapa en värld, *det urbana* samhället eller det fullt utvecklade *urbana*. Men den världen är frånvarande, *det samhället* finns bara framför oss i ett virtuellt tillstånd. Det löper risken att gå under redan som frö. Under de nuvarande villkoren dör det innan det blir till. De villkor som låter möjligheterna uppstå kan också hålla dem kvar i det virtuella tillståndet, i närvaro-frånvaro. Mistar inte detta vara dramats rötter, den punkt där nostalgierna uppstår? *Det urbana* hemsöker dem som lever i saknad, i fattigdom, i frustration över möjligheter som förblir bara möjligheter. Integrationen och deltagandet hemsöker icke-deltagarna, de icke-integrerade, dem som överlever bland fragmenten av det möjliga samhället och ruinerna av det förflutna: utestängda från staden, vid *det urbanas* portar.

Den väg vi tillryggalagt kantas av motsättningar mellan helheten (totaliteten) och delarna, mellan analysen och syntesen. Nu blottläggs ytterligare en, som är både hög och djup. Den är inte längre intressant för teorin utan för praktiken. En och samma *samhälleliga praktik*, *det nuvarande samhällets* (i Frankrike under 1900-talets senare hälft), uppvisar för den kritiska analysen en dubbelkaraktär som inte kan reduceras till en betecknande motsättning, trots att den betecknar.

Å ena sidan är denna *samhälleliga praktik integrativ*. Den försöker integrera sina element och aspekter i ett sammanhängande helt. Integrationen åstadkoms på olika nivåer, på olika sätt: genom marknaden, i "varans värld", med andra ord genom konsumtionen och konsumtionens ideologi – genom "kulturen", som framställs som enhetlig och allomfattande – genom "värderingarna", som inbegriper konsten – genom statens handlande, som inbegriper det nationella medvetandet och medvetandet om politiska strategier och valmöjligheter i nationell skala. Denna integration är främst avsedd för arbetarklassen men också för intelligentsian och de intellektuella, för det kritiska tänkandet (marxismen inte utesluten). Urbanismen skulle mycket väl kunna bli central i denna integrativa praktik.

På samma gång praktiserar detta samhälle *segregation*. Samma rationalitet som vill vara allomfattande (organiserande, planerande, enhetlig och enande) konkretiseras på den analytiska nivån. Den projicerar separationen i terrängen. Resultatet tenderar att bli getton eller parkeringar (som i USA) – ett getto för arbetarna, ett för de intellektuella, ett för studenterna (campus), ett eller flera för utlänningarna och så vidare: glöm inte fritidens eller "kreativitetens" getto, där skapande reduceras till miniatyrmåleri och små-pyssel i hemmet. Getto i rummet och getto i tiden. I stadsplaneringens föreställningsvärld implicerar redan termen "zonering" separation, segregation, isolering i de planerade gettona. Faktum blir rationalitet i planen.

Detta samhälle vill och tror sig vara *koherent*. Det jagar koherensen, som är knuten till rationaliteten både som kännetecken på den effektiva (organiserade) handlingen och som värdering och kriterium. Koherensens ideologi avslöjar vid en granskning en dold men fördenskull inte mindre skriande inkoherens. Måste inte just koherensen bli en tvångstanke hos ett inkoherent samhälle som söker sig mot koherensen när det egentligen vill bli kvar i den konfliktfyllda situation som det bestrider och förnekar som sådan?

Koherensen är inte den enda tvångstanken. *Integrationen* blir också en efterhängsen idé, en strävan utan mål. Termen ”integration”, tagen i mycket skiftande bemärkelser, förekommer i texterna (tidningar, böcker, men också tal) med en frekvens så stor att den avslöjar något. Termen avser å ena sidan ett *begrepp* som beror och begränsar den samhällseliga praktiken, och som förråder en strategi. Å andra sidan är den en *socialt konnoterande* term som saknar begrepp, som inte har vare sig objekt eller objektivitet, som röjer en tvångstanke, nämligen den att man måste *integrera sig* (i det ena, i det andra: i en grupp, i en mängd, i ett helt). Hur skulle det kunna vara annorlunda i ett samhälle som sätter helheten högre än delarna, syntesen högre än analysen, koherensen högre än inkoherensen, organisationen högre än upplösningen? Det är om man utgår från staden och den urbana problematiken som denna konstitutiva dualitet visar sig, med sitt konfliktfyllda innehåll. Vari resulterar den? Utan varje tvivel i paradoxala yttringar av en *desintegrerande integration*, som i synnerhet inverkar på den urbana verkligheten.

Därmed inte sagt att samhället desintegreras, att det faller i spillror. Nej. Det fungerar. Hur? Varför? Det är ett problem. Det är också klart att det bara fortsätter fungera till priset av en skrämmande ohälsa: dess tvångstankar.

En annan tvångstanke är deltagandet (som hör samman med integrationen). Men det är inte bara en fix idé. Deltagandets ideologi gör det praktiskt möjligt att utverka de engagerade och intresserade människornas samtycke till lägsta pris. Efter en mer eller mindre väl iscensatt parodi på information och social aktivitet återgår de till sin oengagerade passivitet, till sin isolering. Vi vet väl alla att det verkliga och aktiva deltagandet redan har ett namn? Det heter *självstyre* /autogestion/. Och ger upphov till andra problem.

Utomordentligt mäktiga krafter hotar att förrinta staden. Vi ser en viss samhällsplanering projicera en ideologi i terrängen. Den ideologin tillhör en praktik som eftersträvar stadens död. Sådana sociala och politiska krafter härjar *det urbana* medan det växer fram. Klarar detta på sitt sätt mycket starka frö att slå rot i de sprickor som ännu finns kvar mellan de stora massorna: staten, företaget, kulturen (som lämnar staden att dö när den utbjuder sin bild och sina verk åt konsumtionen), vetenskapen eller snarare vetenskapligheten (som ställer sig i den existerande rationalitetens tjänst, som legitimerar den)? Ska stadslivet lyckas återställa och intensifiera stadens förmåga till *integration* och *deltagande*, som nästan försvunnit, och som varken kan stimuleras med auktoritära medel eller genom administrativa föreskrifter eller genom specialister? Så formuleras det teoretiskt avgörande problemet. Oavsett om det finns något ”subjekt” som analysen kan ställa till ansvar, vare sig den är det sammanlagda resultatet av en serie icke samordnade handlingar eller orsakad av en vilja, så står segregationens politiska innebörd av klasstrategi klar. För segregationens offer *arbetarklassen* – utdriven från den traditionella staden, berövad det verkliga eller möjliga stadslivet – ställs ett praktiskt, d.v.s. *politiskt* problem. Även om det hittills inte har formulerats politiskt och fastän bostadsfrågan hittills har dolt stadens och *det urbanas* problematik för arbetarklassen och dess representanter.

Rätten till staden

Det teoretiska tänkandet ser sig nödgat att omdefiniera stadens former, funktioner och strukturer (ekonomiska, politiska, kulturella, etc.), liksom även det urbana samhällets inneboende sociala behov. Hittills är det bara de individuella behoven med deras av det s.k. konsumtionssamhället (den styrda konsumtionens byråkratiska samhälle) präglade motivationer som har utforskats, och de har för övrigt snarare blivit manipulerade än verkligen kända och erkända. De sociala behoven har en allmänmänsklig grundval; motstridiga och komplementära omfattar de behovet av säkerhet och behovet av öppenhet, av visshet och av äventyr, av arbetsorganisation och av lek, behoven av förutsägbarhet och av oförutsett, enhetlighet och olikhet, isolering och möte, utbyte och introspektion, oberoende (t.o.m. ensamhet) och kommunikation, omedelbarhet och långa perspektiv. Människan har också behov av att ackumulera energi och att göra av med den, till och med av att slösa bort den i lek. Hon har behov av att se, höra, beröra, smaka, och behov av att förena dessa förnimmelser till en "värld". Utöver dessa socialt bearbetade (d.v.s. än separerade, än förenade, här förkrympta och där förvuxna) allmänmänskliga behov finns det specifika behov, som inte kan tillfredsställas av de kommersiella och kulturella anläggningar som samhällsplanerarna mer eller mindre njuggänt fördelat. Det handlar om behovet av skapande verksamhet, av verk (inte bara av produkter och konsumerbara materiella nyttigheter), om behoven av information, av symboler, av fantasi, av lek. Genom dessa specificerade behov lever och överlever ett grundläggande begär. Leken, sexualiteten, de kroppsliga handlingarna som idrotten t.ex., den skapande verksamheten, konsten och kunskapen är alla särskilda uttryck och *tillfällen* för detta begär; de överskrider i större eller mindre utsträckning arbetets fackindelning. Behovet av staden och stadslivet slutligen kan bara uttrycka sig fritt inom de perspektiv som just här försöker lösgöra sig och vidga synfältet. Måste inte de specifika urbana behoven vara behov av kvalificerade platser, platser för samtidighet och möten, platser där utbytet inte behöver försiggå genom bytesvärdet, kommersen och profiten? Måste det inte också ingå ett behov av en tid för dessa möten, detta utbyte?

En nödvändig *analytisk stadsvetenskap* befinner sig ännu bara på skisstadiet. Arbetet på begrepp och teorier har bara börjat och det kan bara avancera i den framväxande urbana verklighetens takt, jämsides med det urbana samhällets *praxis* (samhälleliga praktik). Vad som just nu håller på att genomföras – och inte utan ansträngningar – är överskridandet av de ideologier och praktiker som begränsade synfältet, som inte var annat än flaskhalsar för vetandet och handlingen, som utgjorde en tröskel att ta sig över.

Vetenskapen om staden har staden som objekt. Den lånar sina metoder, synsätt och begrepp från fackvetenskaperna. Syntesen undflyr stadsvetenskapen på två sätt. Först därför att den i egenskap av syntes skulle vara total medan den med utgångspunkt i ett analytiskt tänkande bara kan bli en strategisk systematisering och programmering. Dessutom därför att objektet, staden som fullbordad verklighet, faller sönder. Kunskapen har framför sig – att skära sönder och sätta ihop igen av fragmenten – den redan modifierade historiska staden. Som social text betraktad innehåller denna historiska stad inte längre någon koherent serie föreskrifter, inte längre någon tidsanvändning knuten till symboler, till en stil. Denna text avlägsnar sig. Den antar formen av ett dokument, en utställning, ett museum. Den historiskt skapade staden lever inte längre, är inte längre praktiskt gripbar. Nu är den bara ett kulturellt konsumtionsobjekt för turisterna och esteticismen, som lystet letar skådespel och pittoreska vyer. Till och med för dem som ivrigast försöker förstå den är staden död. Men *det urbana* framhärdar, i ett skingrat och alienerat tillstånd, som frö, som virtualitet. Vad ögonen och analysen uppfattar i terrängen kan i bästa fall tolkas som skuggan av ett framtida objekt i den uppgående solens klara ljus. Man kan omöjligt tänka sig en rekonstruktion av den forna staden; det enda möjliga är att bygga en ny stad, på nya grunder, i en annan skala, med andra förutsättningar, i ett annat

samhälle. Varken återvända bakåt (mot den traditionella staden) eller fly framåt, mot den kolossala och formlösa agglomerationen – det måste vara rättesnöret. Med andra ord, i vad avser staden är det vetenskapliga objektet inte givet. Det förflutna, det närvarande, det möjliga kan inte åtskiljas. Det är ett *virtuellt objekt* som tanken studerar. Vilket fordrar nya angreppssätt.

Det är länge sedan den gamla klassiska humanismen slutade sin vandring, och illa slutade den. Den är död. Dess mumifierade, balsamerade lik väger tungt och luktar inte gott. Den upptar många offentliga och andra platser, som således förvandlats till kulturella kyrkogårdar under det humanistiska skenet: museer, universitet, diverse publikationer. Plus de nya stadsdelarna och stadsbyggnadstidskrifterna. Trivialiteter och plattityder är vad som döljer sig i detta emballage. ”Mänsklig skala”, säger man. När vi i själva verket borde ta oss an måttlösheten och skapa ”någonting” som passar universums storlek.

Denna gamla humanism mötte döden i världskrigen, under det demografiska tryck som åtföljde de stora massakrerna, inför tillväxtens och den ekonomiska tävlans brutala krav, och under trycket av illa bemästrade tekniker. Den är inte ens en ideologi längre, nätt och jämnt ett ämne för officiella högtidstal.

Precis som om den klassiska humanismens död vore lika med människans, så har man på sista tiden kunnat höra gälla skrin: ”Gud är död och människan också.” Dessa formler som spritts i bestsellers och upprepats av en rätt ansvarslös publicitet, innehåller inget nytt. Den nietzscheanska tankeströmningen uppstod för snart ett århundrade sedan, efter 1870-71 års krig – ett illavarslande förebud för Europa, för dess kultur och civilisation. När Nietzsche proklamerade Guds död och människans, lämnade han inte tomrummet gapande; inte heller stoppade han det fullt med tillfälligt hopsamlat stoff, med språk och lingvistik. Han proklamerade samtidigt den Övermänniska som han trodde sig förebåda. Han överskred den nihilism han diagnosticerade. De författare som ett århundrade i efterskott slår mynt av den teoretiska och poetiska skattkammaren störtar oss åter ned i nihilismen. Sedan Nietzsches dagar har Övermänniskans risker demonstrerats med grym tydlighet. Å andra sidan har ”den nya människan” sådan man ser henne födas ur den industriella produktionen och ur den planerande rationaliteten som sådan, bara gjort oss alltför besvikna. En väg står ännu öppen, det urbana samhällets väg med det mänskliga som verk i ett samhälle som vore verk och inte produkt. Antingen ett samtidigt överskridande av det gamla ”sociala djuret” och den gamla stadens människa, det urbana djuret, i riktning mot den urbana människan – mångkunnig, mångkänslig, förmögen till komplexa och transparenta förhållanden till ”världen” (miljön och sig själv); eller också nihilism. Om människan är död, vem ska vi då bygga för? Hur ska vi bygga? Det har ingen större betydelse om staden har utplånats eller ej, om den måste tänkas på nytt, rekonstrueras på nya grundvalar eller överskridas. Det betyder föga om skrällen härskar, om atombomben faller eller ej, om planeten Jorden exploderar eller ej. Vad betyder något? Vem tänker, vem handlar, vem talar ännu och för vem? Om meningen och ändamålet försvinner, om vi inte ens kan uttrycka dem i en praxis längre, då är ingenting vare sig av betydelse eller intresse. Och om det ”mänskliga varats” förmögenheter – tekniken, vetenskapen, fantasin, konsten, eller frånvaron av den – om de upphöjs till autonoma krafter och den reflekterande tanken nöjer sig med att konstatera frånvaron av ”subjekt”: vad svara? vad göra?

Den gamla humanismen försvagas, den försvinner. Vår saknad avtar och vi återvänder alltmer sällan för att beskåda dess form som ligger utsträckt tvärs över vägen. Den var den liberala bourgeoisieens ideologi. Den hyste medkänsla för folket, för det mänskliga lidandet. Den låg bakom, den understödde skönandarnas, de stora känslornas, de goda samvetenas retorik. Den bestod av grekisk-latinska citat smaksatta med kristlighet. En förfärlig cocktail, ett kräkmedel. Bara några enstaka intellektuella (”vänsterintellektuella” – men finns det längre några

högerintellektuella?) har ännu smak för denna dystra dryck, ett fåtal som varken är revolutionärer eller öppna reaktionärer, varken dionysier eller apollonier.

Det är alltså i riktning mot en ny humanism som vi bör sikta och sträva, det vill säga mot en ny praxis och en annorlunda människa, det urbana samhällets. Vi måste undkomma de myter som hotar denna vilja, förintä de ideologier som avleder detta projekt och de strategier som förvillar denna kurs. Stadslivet har ännu inte börjat. Vi slutför idag inventeringen av spillrorna från ett tusenårigt samhälle vari landsbygden dominerat staden, och vars idéer och ”värderingar”, tabun och föreskrifter till stora delar var av agrart ursprung, av rural och ”naturlig” karaktär. Spridda städer höjde sig bara nått och jämnt ur den lantliga oceanen. Det rurala samhället var (och är ännu) icke-överflödets, nödens, det accepterade eller förnekade umbärandets samhälle, där stränga förbud fördelade och reglerade umbärandena. Det var för övrigt också Festens samhälle, men den aspekten, den bästa, har det inte behållit, och det är den som måste återupplivas och inte myterna och begränsningarna! Ett avgörande påpekande: den traditionella stadens kris åtföljer den – likaledes traditionella – agrara civilisationens världsomspännande kris. De utvecklas tillsammans och sammanfaller till och med. Det är ”vår” uppgift att lösa denna kris, i synnerhet genom att med den nya staden skapa det nya livet i staden. De revolutionära länderna (däribland Sovjet de första tio eller femton åren efter oktoberrevolutionen) har förebådat det industribaserade samhällets utveckling. Bara förebådat.

I de föregående meningarna har ordet ”vi” bara rangen av en metafor. Det står för alla engagerade. Varken arkitekten eller stadsplaneraren eller sociologen eller ekonomen eller filosofen eller politikern kan skapa nya former och förhållanden ur intet genom dekret. Om man vill precisera: arkitekten kan inte göra underverk mer än sociologen. Varken den ene eller den andre skapar samhällsförhållanden. Under vissa gynnsamma omständigheter underlättar de för olika tendenser att formuleras (att ta form). Endast samhällslivet (praxis) med sin totala omfattning har förmågan att göra underverk. Eller saknar den. S k högt uppsatta personer kan, var för sig eller sammantagna, bereda vägen; de kan också föreslå, pröva, förbereda former. Och även (och framförallt) inventera den samlade erfarenheten, dra lärdom av motgångarna, assistera vid det möjligas barnsäng med en vetenskapligt underbyggd förlossningsteknik.

När vi nu kommit så långt måste vi framhålla det trängande behovet av att omdana de intellektuella ansatserna och verktygen. Om vi ska återanvända formuleringar som nyttjats på andra håll förefaller några ännu föga bekanta tankeansatser oundgängliga.

a. *Transduktionen*. Det är en intellektuell operation som kan utföras metodiskt och som skiljer sig från den klassiska induktionen och deduktionen, och likaså från ”modell”-konstruerandet, från simuleringen, från det enkla uppställandet av hypoteser. Transduktionen utarbetar och konstruerar ett teoretiskt objekt, ett *möjligt* objekt, och den gör det såväl utifrån informationer om verkligheten som utifrån en problematik som rests av denna verklighet. Transduktionen förutsätter en oupphörlig feedback mellan de begagnade begreppsramarna och de empiriska observationerna. Dess teori (metodologi) ger stadga åt vissa spontana mentala operationer hos samhällsplaneraren, arkitekten, sociologen, politikern, filosofen. Den inför noggrannheten i skapandet och kunskapen i utopin.

b. *Den experimentella utopin*. Vem är inte *utopist* idag? Bara de snävt specialiserade praktiker som arbetar på order utan att underställa de stipulerade normerna och inskränkningarna den minsta kritiska granskning, bara dessa föga intressanta personligheter undkommer utopismen. Alla är utopister, inklusive prognosmakarna, planerarna som projekterar Paris år 2000, ingenjörerna som fabricerade Brasilia, och så vidare! Men det finns flera olika utopismer. Den sämsta måste väl vara den som inte säger sitt namn utan skyler sig med positivism, som i dess namn genomdriver det hårdaste tvånget och den mest skrattretande bristen på teknisk genomförbarhet?

Utopin måste bedömas experimentellt, genom studier av dess implikationer och konsekvenser i den fysiska verkligheten. De kan förvåna. Vilka är de socialt lyckade platserna och vilka kommer de att vara? Hur känner man igen dem? Enligt vilka kriterier? Vilka tider och rytmer för vardagslivet inskrivs, skrivs och föreskrivs i de ”lyckade” rummen, d.v.s. i sådana som ger lyckan gynnsamma betingelser? Det är några intressanta frågor.

Andra intellektuellt oundgängliga ansatser: att skilja mellan – utan att åtskilja dem – de tre grundläggande teoretiska begreppen, d.v.s. strukturen, funktionen, formen. Att lära känna deras räckvidd, deras giltighetsområden, deras gränser och deras inbördes förhållanden – veta att de utgör ett helt, men att elementen i denna helhet har ett visst oberoende och en relativ autonomi – undvika att privilegiera någon av dem, vilket ger upphov till en ideologi, d.v.s. ett dogmatiskt och slutet beteckningssystem: strukturalism, formalism, funktionalism. Att använda dem växelvis, på jämställd fot, för analysen av det verkliga (en analys som aldrig är uttömmande och restlös) liksom för den operation som benämns ”transduktion”. Att väl förstå att en funktion kan utföras genom olika strukturer, att det inte finns något entydigt samband mellan termerna. Att funktion och struktur ikläder sig former som avslöjar dem och beslöjar dem – att dessa tre aspekter utgör ett ”helt” som är mer än dessa aspekter, element och delar.

Bland de intellektuella verktyg vi förfogar över finns det ett som varken förtjänar förakt eller absolut företräde: nämligen *beteckningssystemet* (eller snarare – *subsystemet*).

Politikerna har sina beteckningssystem – ideologierna – som tillåter dem att underordna de sociala handlingar och händelser de påverkar under sina strategier.

Den enkle invånaren har sitt beteckningssystem (eller snarare sitt subsystem) på den ekologiska nivån. Det faktum att man bor här eller där medför att man erhåller, övertar, vidareför ett sådant system, t.ex. det som hör till villaområdets boplat. Invånarens beteckningssystem uttalar hans passiviteter och hans aktiviteter; det är erhållet men modifierat genom praktiken. Det är uppfattat.

Arkitekterna tycks ha utbildat och dogmatiserat en egen betecknande helhet, ofullständigt uttryckt som sådan och åsatt olika rubriker: ”funktion”, ”form”, ”struktur” – eller snarare funktionalism, formalism, strukturalism. De utarbetar den inte utifrån de beteckningar som uppfattas och upplevs av dem som bor, utan utifrån boendets faktum, tolkat av dem själva. Deras helhet är verbal och diskursiv, tenderar mot metaspråk. Den är grafisk framställning och visualisering. Beroende på det faktum att arkitekterna bildar en kår i samhället, att de är knutna till institutioner, tenderar deras system att sluta sig, att införas uppifrån, att undkomma all kritik. Det skulle finnas anledning att formulera detta system, som ofta upphöjs till *urbanism* genom extrapolering, utan vidare procedurer eller försiktighetsmått.

Den teori man rätteligen skulle kunna kalla *urbanism*, som skulle återföreina beteckningarna från den gamla praktik som kallas *boende* (d.v.s. det mänskliga), som till dessa partiella fakta skulle lägga en allmän teori om de urbana *tid-rummen* /temps-espaces/, som skulle visa hur en ny praktik kan följa ur denna teoretiska bearbetning – en sådan urbanism existerar virtuellt. Den kan bara tänkas som en praktisk implikation av en fullständig teori om staden och det urbana, en som överskrider de nuvarande söndringarna och separationerna. Särskilt då söndringen mellan stadsfilosofi och stadsvetenskap (eller -vetenskaper), mellan del och helhet. Denna utveckling kan de nuvarande urbanistiska projekten tänkas genomgå, men bara om deras ideologiska och strategiska implikationer får utsättas för en obarmhärtig kritik.

I den mån man kan definiera det kommer vårt objekt – *det urbana* – aldrig att vara helt närvarande och fullt verkligt inför reflektionen, vår reflektion, idag. Mer än något annat objekt har det karaktären av en ytterst komplex totalitet, samtidigt verksam och potentiell, en totalitet som forskningen strävar mot, som gradvis blir synlig, som bara långsamt och kanske

aldrig kommer att uttömmas. Att ta detta "objekt" för verkligt, givet i verkligheten, det är ideologi, mytbildning. Kunskapen bör tänka ut ett försvarligt antal metoder för att gripa detta objekt, och undvika att låsa sig vid ett tillvägagångssätt. De analytiska dissektionerna ska så nära som möjligt följa de interna fogarna i detta "ting" som inte är något ting; de kommer att följas av aldrig fullbordade rekonstruktionsförsök. Beskrivningar, analyser, syntesförsök kan aldrig godkännas vare sig som uttömmande eller slutgiltiga. Alla begrepps batterierna träder i aktion: form, struktur, funktion, nivå, dimension, beroende och oberoende variabler, korrelationer, totalitet, helhet, system, etc. Här som annars, men mer än annars, visar sig botten-satsen vara det värdefullaste. Varje konstruerat "objekt" utsätts i sin tur för en kritisk granskning. I den mån det är möjligt förverkligas det och verifieras experimentellt. Stadens vetenskap kräver en historisk period för att konstituera sig och ge en riktning åt den samhälleliga praktiken.

Stadsvetenskapen är nödvändig men inte tillräcklig. Vi ser dess begränsningar på samma gång som dess nödvändighet. Det urbanistiska tänkandet föreslår att skapa eller återskapa starkt särpräglade (lokala) sociala enheter, självständiga och centraliserade, vilkas samband och spänningar skulle återupprätta en urban enhet med en komplex inre ordning – inte utan struktur men med en smidig struktur och en hierarki. Det sociologiska tänkandet syftar ännu tydligare till att lära känna och återupprätta såväl det urbanas integreringsförmåga som det praktiska deltagandets villkor. Varför inte? Ett villkor bara: att aldrig undanhålla dessa fackuppdelade, alltså partiella, försök från kritik, praktisk verifiering, från helhetstänkandet.

Kunskapen kan alltså konstruera och föreslå "modeller". I denna mening är varje "objekt" inget annat än en modell av urban verklighet. Men fördenskull kommer aldrig en sådan "verklighet" att bli hanterlig som ett ting, den kommer aldrig att bli instrumentell. Inte ens för den mest operationella kunskap. Vem skulle inte önska att staden åter bleve vad den var: en komplex tankes handling och verk? Men då förblir man på önskningsarnas och förhoppningarnas nivå och bestämmer ingen *urban strategi*. En sådan kan inte underlåta att räkna med å ena sidan existerande strategier och å den andra erövrade kunskaper: stadsvetenskap, kunskaper som syftar till att planera tillväxten och bemästra utvecklingen. Den som säger "strategi" säger därmed hierarkisering av de "variabler" som ska beaktas, varav vissa har en strategisk kapacitet medan andra befinner sig på den taktiska nivån – och säger därtill kraft som kan förverkliga denna strategi i terrängen. Bara sådana grupper, klasser och fraktioner av klasser som är i stånd till revolutionära initiativ kan ta ansvar för lösningarna på de urbana problemen och verkligen genomföra dem; dessa sociala och politiska krafter verk kommer den förnyade staden att vara. Det handlar till en början om att tillintetgöra de strategier och ideologier som dominerar dagens samhälle. Att det finns flera grupper eller flera strategier, som i viss mån strävar i olika riktningar, (t.ex. vad gäller det statliga och det privata) förändrar inte situationen. Från frågorna om jordegendomen till segregationens problem ifrågasätter varje förslag till *urban reform* strukturerna, det existerande samhällets och de omedelbara (individuella) och vardagliga förhållanden, men också de strukturer som man genom institutionellt tvång försöker pådyvla det som finns kvar av urban verklighet. I sig själv *reformistisk* blir den urbana förnyelsens strategi "nödvändigtvis" revolutionär, inte genom omständigheternas tvång utan i motsättning till de etablerade omständigheterna. Den urbana strategi som bygger på stadsvetenskapen behöver ett socialt stöd och politiska krafter för att bli verksam. Den handlar inte av sig själv. Den kan inte undvika att stödja sig på arbetarklassens närvaro och aktivitet – den enda klass som förmår göra slut på en segregation som framförallt är riktad mot den själv. Endast denna klass kan, som klass, på ett avgörande sätt bidra till att rekonstruera den centralitet som segregationens strategi förintat och som återupptäckts i den hotfulla formen av "beslutscentra". Detta betyder inte att arbetarklassen ensam ska åstadkomma det urbana samhället, men att inget är möjligt utan den. Integrationen har

ingen mening utan den, och desintegrationen skulle fortsätta, förklädd till integrationen och i längtan efter den. Detta är inte bara en valmöjlighet, utan en horisont som vi antingen ser eller inte. När arbetarklassen tiger, när den inte handlar och inte kan utföra vad teorin definierar som dess "historiska uppgift", då fattas "subjektet", liksom "objektet". Den reflekterande tanken konfirmerar denna frånvaro. Det betyder att vi kan utarbeta två förslagsserier:

a. *Ett politiskt program för urban reform*, en reform som inte definieras av det nuvarande samhällets ramar och möjligheter, som inte underkastas någon "realism", ehuru den bygger på studiet av realiteter (annorlunda uttryckt: den så uppfattade reformen begränsar sig inte till reformismen). Detta program kommer alltså att ha en säregen och till och med paradoxal karaktär. Det upprättas som ett förslag till de politiska krafterna, alltså till partierna. Man kan också tillägga att det i första hand föreläggs partier "till vänster" – politiska grupperingar som representerar eller vill representera arbetarklassen. Men det kommer inte att upprättas som funktion av dessa krafter och grupperingar. I förhållande till dem ska det ha en specifik karaktär, den som kunskapen medför. Det ska alltså ha en vetenskaplig del. Det ska framläggas som ett *förslag* (och löpa risken att modifieras av och för dem som tar sig an det). Må de politiska krafterna ta sitt ansvar. På detta område, där det moderna samhällets framtid står på spel tillsammans med producenternas, medför okunnighet och dåliga kunskaper ett ansvar inför den historia som man gör anspråk på.

b. *Stadsbyggnadsprojekt*, mycket avancerade sådana, som innehåller "modeller", urbana rums- och tidsformer, utan hänsyn till om de för dagen är realiserbara eller ej, utopiska eller ej (d.v.s. öppet utopiska). Det verkar inte som om dessa modeller skulle kunna växa fram vare sig ur ett enkelt studium av existerande städer och urbana typer eller ur en enkel kombinatorik av element. Tids- och rumsformerna kommer – i brist på motsatta erfarenheter – att uppfinnas och därefter föreslås praxis. Det är fantasin som ska komma till användning. Inte den fantasi som möjliggör flykt och undanflykt, som transporterar ideologierna, utan den fantasi som satsas i *tilläggnelsen* (av tiden, av rummet, av det kroppsliga livet, av begäret). Varför inte kontrastera efemära städer mot den eviga staden och rörliga centraliteter mot stabila centra? Alla djärva drag är tillåtna. Varför begränsa förslagen enbart till tidens och rummets morfologi? Det är inte uteslutet att en del förslag kan gälla livsstil, hur man lever i staden, utvecklingen av det urbana på den nivån.

Dessa två serier ska innehålla förslag på kort sikt, på medellång sikt, på lång sikt; och dessa utgör den urbana strategin i egentlig mening.

Samhället vi lever i förefaller inriktat mot överfyllnad eller åtminstone mot det fulla (varaktiga ting och värden, kvantitet, tillfredsställelse, rationalitet). I själva verket låter det ett ofantligt tomrum uppstå; i detta tomrum stormar ideologierna, där utbreder sig retorikens dimma. En av de största uppgifter den aktiva tanken skulle kunna förelägga sig, när den har lämnat spekulationen och kontemplerationen, och även de fragmentariska utsnitt och fackkunskaperna, det är att befolka denna lakun, och då inte bara med språk.

I en tid när ideologerna talar så mycket om strukturerna manifesteras de sociala och kulturella desintegrationsfenomenens djup i stadens destrukturering. Detta samhälle, betraktat i sin helhet, visar sig vara *lakunärt*. Mellan de sub-system och strukturer som befästs med varierande medel (tvång, terror, ideologisk övertalning) finns det hållrum, ibland avgrunder. De är också det möjligas platser. De innehåller dess beståndsdelar, svävande eller spridda, men inte den kraft som skulle kunna samla dem. Och vad mer: de strukturerande processerna och det sociala tomrummets makt tenderar att omöjliggöra en sådan krafts verksamhet och t.o.m. dess blotta närvaro. Det möjliga kan bara komma till uttryck under loppet av en genomgripande metamorfos.

I detta sammanhang försöker ideologin ge "vetenskapligheten" en absolut karaktär. Vetenskapen bygger på det verkliga, dissekerar det, sätter ihop det igen och avlägsnar därigenom det möjliga och blockerar vägen. Nu har vetenskapen (d.v.s. fackvetenskaperna) i ett sådant sammanhang bara en *programmatisk* räckvidd. Den bidrar med element till ett program. Om man därmed erkänner dessa element som en helhet, och om man vill genomföra programmet bokstavligen, så behandlar man det virtuella objektet som ett redan existerande tekniskt objekt. Man fullbordar ett projekt utan kritik eller självkritik, och detta projekt förverkligar och projicerar i terrängen en ideologi, nämligen teknokraternas. Det programmatiska är nödvändigt men inte tillräckligt. Allteftersom det genomförs förvandlas det. Endast den sociala kraft som förmår satsa sig själv i det urbana, genomgå en lång politisk erfarenhet, kan åta sig att förverkliga det urbana samhällets program. Stadsvetenskapen å sin sida bidrar i detta perspektiv med en teoretisk och kritisk grundval, en erfarenhetsbas. Den av det dialektiska förnuftet kontrollerade utopin tjänar som skyddsräcke mot föregivet vetenskapliga villor, mot fantasin som skulle gå vilse. Denna grundval och denna bas hindrar också reflektionen från att förlora sig i ren programmatik. Den dialektiska rörelsen framträder här som ett förhållande mellan vetenskapen och den politiska kraften, som en dialog, vilket aktualiserar förhållandena "teori-praktik" och "positivitet-kritisk negativitet".

Precis som vetenskapen nödvändig men inte tillräcklig bidrar *konsten* till det urbana samhällets förverkligande med sin långvariga begrundan av livet som drama och njutning. Dessutom och framförallt återställer konsten verkets mening; den ger många olika gestalter åt de *tillägnade* tiderna och rummen: de tider och rum som inte genomlids, inte accepteras i passiv resignation, utan förvandlas till verk. Musiken illustrerar tillägnelsen av tiden, måleri och skulptur tillägnelsen av rummet. Om vetenskaperna kan upptäcka partiella lagbundenheter, så visar konsten (och även filosofin) hur en helhet kan uppstå ur partiella lagbundenheter. För den sociala kraft som förmår förverkliga det urbana samhället gäller det att göra enheten ("syntesen") mellan konst, teknik och kunskap verklig och verksam. Precis som stadsvetenskapen måste konsten och konsthistorien inlemmas i bearbetningen av det urbana, den som strävar att förverkliga de bilder som förebådar det. Detta tankearbete, inriktat på förverkligande handling, skulle då vara utopiskt och realistiskt, och således överskrida denna motsättning. Man kan till och med påstå att utopismens maximum sammanstrålar med realismens optimum.

Bland samtidens karaktäristiska motsättningar finner vi (de särskilt skarpa) motsägelserna mellan samhällets realiteter och de civilisatoriska handlingar som inskrivs i dem. Å ena sidan folkmordet, och å den andra de (medicinska och andra) prestationer som gör det möjligt att rädda ett barn eller förlänga ett lidande. En av de senaste motsättningarna, och inte den minsta, har belysts just här: den mellan *samhällets socialisering* och *den generaliserade segregationen*. Det finns åtskilliga andra, till exempel den mellan etiketten *revolutionär* och bindningen till en längesedan överskriden produktivistisk rationalitets kategorier. Fastän omgiven av de sociala effekterna av massornas tryck dör ändå inte individen, utan hävdar sig starkare. Vissa rättigheter ser dagens ljus; de införs i sedvanor eller föreskrifter som i varierande grad följs av handlingar – och vi vet hur dessa konkreta "rättigheter" uppkommer och adderas till de abstrakta mänskliga och medborgerliga rättigheter som demokratin inpräntat ovanför portarna till sina byggnader alltsedan den revolutionära begynnelsen: åldrarnas och könens rättigheter (kvinnan, barnet, åldringen), ståndens rättigheter (proletären, bonden), rätten till utbildning och bildning, rätten till arbete, till kultur, till vila, till hälsa, till bostad. Trots, eller tvärsigenom, den oerhörda förstörelsen i världskrigen, hoten, atomterrorn. Arbetarklassens påtryckningar var och förblir nödvändiga (men inte tillräckliga) för att dessa rättigheter skulle erkännas, få en plats i sedvanorna, inskrivas i koderna – en process som ännu inte är fullbordad.

Egendomligt nog ingår *rätten till naturen* (till landsbygden och den ”rena” naturen) i den samhälleliga praktiken sedan några år tack vare *fritiden*. Denna rätt har utvecklats genom de numera alldagliga protesterna mot buller och uttröttnings i stadens ”koncentrationslägervärld” (den värld där staden förruttnar eller sprängs). En underlig utveckling måste man säga: naturen inlemmas i bytesvärdet och i varan; den köps och säljs. Den kommersialiserade, industrialiserade, institutionellt organiserade fritiden förintar den ”naturlighet” den schackrar med och profiterar av. ”Naturen”, eller det som utges för ”natur”, vad som överlever av den, blir fritidens getto, njutningens avskilda plats, ”kreativitetens” tillflyktsort. Stadsborna bär med sig det urbana, även om de inte överför urbaniteten! Koloniserad av dem förlorar landsbygden alla lantlivets kvaliteter, egenheter och behag. Det urbana skövlar landsbygden; denna urbaniserade landsbygd står i motsättning till en utarmad ruralitet som är extremfallet av den boendes, boplatens och boendets stora fattigdom. Rätten till naturen och rätten till landsbygden – förintar de inte sig själva?

I kontrast till denna rättighet eller pseudo-rättighet uppträder *rätten till staden* som uppmaning, som krav. På överraskande omvägar – nostalgien, turismen, återtåget mot den traditionella stadens centrum, de existerande eller nyskapade centraliteternas dragningskraft – arbetar sig denna rättighet sakta fram. Anspråken på naturen, längtan att få njuta av den avleder från rätten till staden. Detta senare anspråk uttrycks indirekt, som en tendens att fly från den förfallna och icke förnyade staden, det stadsliv som är alienerat därför att det ännu inte ”verkligt” existerar. Behovet av och ”rätten” till naturen står som ett hinder för rätten till staden men lyckas inte avvända den. Detta resonemang innebär inte att det skulle vara onödigt att skydda vidsträckta ”natur”-områden från den söndersprängda stadens ohämmade tillväxt.

Rätten till staden kan inte fattas som bara en rätt att besöka eller återvända till de traditionella städerna. Den kan bara formuleras som *rätt till stadsliv* – till ett förvandlat, förnyat sådant. Om den urbana väven snärjer landsbygden och vad som återstår av lantlivet betyder föga, så länge bara ”det urbana” – mötesplatsen, bruksvärdets företrädare, inskriptionen i rummet av en tid upphöjd till rangen av det högsta goda – finner sin morfologiska bas, sitt praktisk-påtagliga uttryck. Vilket förutsätter en enhetlig teori om staden och det urbana samhället, en teori som utnyttjar vetenskapens och konstens resurser. Det är bara arbetarklassen som kan utföra, bära eller stödja förverkligandet av detta uttryck. Fortfarande, precis som för hundra år sedan, negerar och ifrågasätter arbetarklassen, genom sin blotta existens, den klasstrategi som riktas mot den. Precis som för hundra år sedan, ehuru under nya villkor, sammanfattar den hela samhällets intressen (de som går utöver det omedelbara och det ytliga), och framförallt alla deras intressen som *bor*. Olympens gudar och den nya borgerliga aristokratin (vem känner inte till den?) bor inte längre. De far från palats till palats eller från slott till slott; de för befäl över en flotta eller ett land från en yacht; de är överallt och ingenstans. Därav kommer det sig att de fascinerar de människor som är begravda i vardagen; de överskrider vardagligheten; de äger naturen och låter sina hantlangare fabricera kulturen. Och de många människornas villkor, behöver vi beskriva dem i detalj? Vet vi inte hur de lever: de unga och ungdomen, studenterna och de intellektuella, arbetarmiljöerna med eller utan manschetter, landsortsborna, alla slags koloniserade och halvkoloniserade, alla dessa som uthärdar en reglerad vardag? Behöver vi förevisa det löjliga och inte alls tragiska armod som drabbar alla som bor: förortsborna, dem som lever i lyxvillagettona, i de gamla städernas ruttnande centra och i de vilsekomna stadsavläggarna långt från städernas centrum? Man behöver bara öppna ögonen för att förstå hurdant vardagsliv den har som springer från sin bostad till stationen – det kan vara nära eller långt – till den sprängfyllda tunnelbanan, till kontoret eller till fabriken, bara för att på kvällen upprepa samma färd och komma hem för att samla kraft nog att börja om dagen därpå. Bilden av detta generaliserade elände skulle inte kunna tecknas utan bilden av de ”tillfredsställelser” som döljer det och blir medel för att bortförklara och undfly det.

Perspektiv eller prognos?

Ända från början strävar den klassiska filosofin – som har stadsstaten som sin sociala bas och teoretiska grundval, som tänker stadsstaten – att bestämma bilden av den ideala staden. Platons Kritias ser i staden en bild av världen eller snarare av kosmos, ett mikrokosmos. Stadens tid och rum reproducerar på jorden universums gestalt sådan filosofen blottlägger den.

Om man idag vill ha en framställning av den ”ideala” staden och dess förhållande till världen, så ska man inte söka denna bild hos filosoferna, och ännu mindre i den analytiska vision som skär sönder den urbana verkligheten i fraktioner, sektorer, samband och korrelationer. Det är i stället science fiction-författarna som erbjuder den bilden. Science fiction-romanerna har förutspått alla möjliga och omöjliga varianter av den framtida urbana verkligheten. Än finner vi de gamla stadskärnorna – Arkepolerna – i en dödskamp, täckta av den urbana väven som fortplantar sig och breder ut sig över planeten – en väv av skiftande tjocklek, fläckvis mer eller mindre skleroserad eller kräftangripen; i dessa kärnor, dömda att utplånas efter en lång förfallsperiod, lever eller vegeterar misslyckade existenser, artister, intellektuella, gangsters. Än återbildas kolossala städer och flyttar den tidigare maktkampen till en ännu högre nivå. I extremfallet, i Asimovs magistrala verk *Stiftelsen*, täcker en jättelik stad en hel planet, Trantor. Den kontrollerar alla kunskapens och maktens medel. Den är ett beslutscentrum avpassat för en galax, och den behärskar också en sådan. Handlingens våldsamma skiftningar utmynnar i att Trantor räddar universum och leder det mot dess ändamål, d.v.s. mot ”ändamålets rike”, glädje och lycka i den slutligen bemästrade måttlösheten, i det kosmiska rummet och den jordiska tiden, äntligen tillägnade. Mellan dessa två ytterligheter har science fiction-visionärerna placerat mellanalternativ: staden som styrs av en mäktig dator, staden som är hårt specialiserad inom en oundgänglig produktionsgren och som förflyttar sig mellan planetsystemen och galaxerna, etc.

Behöver man forska så långt in i framtiden, utforska horisonternas horisont? När man kan se idealstadens – det Nya Athens – konturer mitt framför näsan? New York och Paris erbjuder redan en bild av den, för att inte nämna flera städer. Beslutscentrum och konsumtionscentrum förenas, och eftersom grundvalen för detta förbund är de båda centras strategiska konvergens, ger det upphov till en enastående centralitet i terrängen. Vi vet redan att detta beslutscentrum omfattar samtliga uppåtriktade och nedåtriktade informationskanaler, samtliga kulturella och vetenskapliga utbildningsresurser. Tvånget och övertalningen sammanstrålar, tillsammans med den beslutande makten och kapaciteten för konsumtion. Effektivt besatt och bebott av de nya Herrarna domineras detta centrum av dem. De kontrollerar, utan att nödvändigtvis helt och hållet äga det, detta privilegierade rum, som är den centrala axeln i en rigorös spatial programmering. Framförallt har de privilegiet att kontrollera tiden. Runtomkring dem, fördelade i rummet enligt formaliserade principer, finner man grupper av människor som inte längre kan kallas slavar, eller livegna, eller vasaller – inte ens proletärer. Vad ska man kalla dem? De är underkuvade och har att utföra många olika ”tjänster” åt Herrarna i denna Stat som tagit staden i säker besittning. För dessa herrar, runt omkring dem, finns alla kulturella och andra nöjen, allt från nattklubbar till operornas prakt, till och med några fjärrstyrda fester. Är inte detta i sanning det Nya Aten, med en minoritet av fria medborgare som kontrollerar de gemensamma utrymmena och utnyttjar dem, som dominerar en ofantlig massa underkuvade, i princip fria, i själva verket och kanske av fri vilja tjänare, som behandlas och manipuleras enligt rationella metoder? Fallor inte också vetenskapsmännen själva – i första hand sociologerna som i detta avseende är avgjort olika de gamla filosoferna – in bland Statens, Ordningens, det fullbordade faktums tjänare, med empirism, noggrannhet och vetenskaplighet som förevändning? Man kan faktiskt göra en överslagsberäkning av möjligheterna. En procent av den aktiva befolkningen står att finna bland direktörer, chefer, ordföranden i det

ena eller det andra, eliterna, stora författare och konstnärer, kända underhållare eller informatörer. Det skulle betyda något mindre än en halv miljon nya notabiliteter för 2000-talets Frankrike. Med familj och följe, eftersom var och en har sitt "hus". Deras dominans av/genom centraliteten hindrar dem på intet sätt från att besitta även andra områden, utnyttja naturen, havet, bergen, de gamla städerna (som kan reserveras för dem genom prisernas spel, resor, hotell etc.). Vidare ungefär fyra procent "executive-men" – administratörer, ingenjörer, vetenskapsmän. De mest framstående väljs ut och släpps in i stadens hjärta. Kanske förslår inkomster och sällskapslivets riter som urvalsgrunder, utan att man behöver ta till tvångsmedel. De övriga, privilegierade underhuggare, har också egna områden, fördelade enligt en rationell plan. För dessa framgångar har statskapitalismen sina omsorgsfulla förberedelser att tacka. Förutom att planera de olika urbana gettona organiserade den en sektor med sträng konkurrens åt vetenskapsmännen och vetenskapen; i laboratorierna och på universiteten möter vetenskapsmän och intellektuella varandra i renodlad tävlan – med ett nit som vore värt bättre uppgifter – för de ekonomiska och politiska Herrarnas bästa, till Olympens ära och lycka. För övrigt anvisar man dessa sekundära eliter bostad i vetenskapsstäder, universitets-"campus", intellektuella getton. Medan massan, som styrs av många olika tvång, spontant bosätter sig i satellitstäderna, i de programmerade förorterna, i mer eller mindre "fina" getton; den har bara ett sorgfälligt uppmätt rum till sitt förfogande; tiden undflyr den. Den lever sitt vardagsliv underkastad (kanske utan att ens veta det) maktkoncentrationens krav. Men ordet koncentrationsläger kommer inte på fråga. Allt detta kan mycket väl inrymmas i frihetens ideologi, där det kallas rationalitet, organisation, programmering. Dessa massor som varken kan kallas folk, pöbel eller arbetarklass lever "relativt gott", om vi bortser ifrån arbetslöshetens permanenta hot som vilar över dem och bidrar till den latent och generaliserade skrällen.

Om någon småler åt denna utopi så gör han givetvis fel i det, men hur ska man bevisa det för honom? När hans ögon öppnas kommer det att vara för sent. Han efterlyser bevis. Hur visar man ljuset för en blind, hur visar man horisonten för en närsynt? Han må sedan vara välbekant med mängdläran och "cluster"-teorin, variansanalysens finesser eller lingvistikens precisa tjuvning.

Ända sedan medeltiden har varje skede i den europeiska civilisationen haft sin bild av det möjliga, sin dröm, sin paradisiska eller helvetiska vision. Varje period och kanske varje generation har haft sin föreställning om den bästa av världar eller om ett nytt liv – detta har varit en betydelsefull om inte rentav bestämmande del av ideologierna. Sjuttonhundratalet, som ska ha varit så rikt, hade inget bättre att fylla denna funktion med än den lite futtiga bilden av den gode vilden och lycksalighetens öar. Till denna exotism fogade säkerligen en del av 1700-talets män en mer närliggande men lagom förskönad föreställning om England. Jämfört med dem så är vi (denna term avser här en dåligt avgränsad samling människor, en informell och svårbestämd grupp som lever och tänker i Frankrike, i Paris såväl som utanför, i början av 1900-talets senare hälft, mestadels intellektuella) väl försedda. Om vi vill föreställa oss framtiden har vi många modeller, vi har många olika horisonter och vi har avenyer som inte sammanstrålar: Sovjet och USA, Kina, Jugoslavien, Kuba, Israel. Samt Sverige och Schweiz. Och glöm inte heller Bororofolket.

Men medan det franska samhället urbaniseras, medan Paris förvandlas, medan vissa makter, om inte rentav makten, formar Frankrike av år 2000, så är det ingen som drömmer om den ideala staden eller om vad som runt omkring oss håller på att bli den reella staden. Utopin anknyts till många olika verkligheter, mer eller mindre avlägsna, mer eller mindre kända, okända, misskända. Den anknyts inte längre till det verkliga och vardagliga livet. Den föds inte längre ur de tomrum och lakuner som så grymt perforerar den omgivande verkligheten. Blicken flackar, lämnar horisonten, förlorar sig i ovädersmoln – någon annanstans. Så stor är

ideologiernas förledande makt, och det just i det ögonblick när man inte längre tror på ideologin, utan på realismen och rationalismen!

När vi tidigare tillbakavisade de olika vetenskapliga disciplinernas anspråk och likaså de tvärvetenskapliga försökens, påstod vi att *syntesen hör till politiken* (d.v.s. att varje syntes av analytiska data rörande den urbana verkligheten döljer – under en filosofi eller en ideologi – en *strategi*). Skulle det vara frågan om att flytta tillbaka besluten i statsmännens händer? Givetvis inte. Inte mer än till experter och specialister. Termen *politik* ska inte fattas i denna inskränkta bemärkelse. Förslaget bör tolkas i motsatt riktning mot vad som just sagts. Förmågan till syntes tillhör sådana politiska krafter som egentligen är sociala krafter (klasser, fraktioner av klasser, grupperingar eller allianser av klasser). De existerar eller ej, manifesteras och uttrycks eller ej. De tar till orda eller låter bli. Det är deras ansvar att klargöra sina sociala behov, att förändra de existerande institutionerna, att vidga synfältet och ställa krav på en framtid som ska vara deras verk. Om olika kategorier och ”strata” av boende låter sig manövreras, manipuleras, förflyttas hit eller dit under förevändning av ”social rörlighet”, om de accepterar att leva under en mer raffinerad och utvidgad utsugning än någonsin tidigare, så är det värst för dem själva. Om arbetarklassen tiger, om den inte handlar, vare sig spontant eller genom förmedling av sina representanter och institutionella ombud, så kommer segregationen att fortsätta och dess resultat att bilda en ond cirkel (segregationen tenderar att förhindra protest, motstånd, handling, genom att skingra dem som skulle kunna protestera, göra motstånd, handla). I detta perspektiv gör det politiska livet antingen motstånd mot de politiska beslutens centrum eller befäster det. Detta val kommer, både vad galler partier och människor, att bli ett *demokrati-kriterium*.

Politikern behöver en *teori* till hjälp för att bestämma vilken väg han ska gå. Det förefaller som om det är stora svårigheter vi rör oss kring. Hur kan det finnas en teori om det urbana samhället, staden och *det urbana*, om verklighet och möjligheter, utan syntes?

Två dogmatiska hypoteser har vi förkastat: det filosofiska systembygget och systembygget utifrån fackanalyser (under beskydd av någon ”vetenskap” eller av den ”tvärvetenskapliga” forskningen). En väg står öppen, den som går just genom öppenheten. Det kan inte bli fråga om någon fullbordad syntes, om någon syntes inom kunskapens ram. Den enhet vars konturer avtecknar sig definieras som den konvergens som bara en praktik kan förverkliga mellan:

- a. den politiska handlingens mål, ordnade i tiden från det möjliga till det omöjliga, d.v.s. från det som är möjligt ”hic et nunc” till det som – omöjligt idag – kommer att bli möjligt imorgon genom denna handlings själva förlopp;
- b. de teoretiska element som härrör ur analysen av den urbana verkligheten och ur summan av de kunskaper som den politiska handlingens förlopp infört i spelet – ordnade, nyttjade, behärskade av denna handling;
- c. de teoretiska element som filosofin bidragit med, den som nu själv framstår i en annan dager, vars historia skrivs ur ett annat perspektiv – det filosofiska betraktandet omvandlas till en funktion av verkligheten eller snarare av det förverkligande som är uppgiften;
- d. de teoretiska element som konsten bidragit med, om man uppfattar konsten som förmåga att förvandla verkligheten, att på högsta tänkbara nivå *tillägna sig* det ”levdas”, tidens, rummets, kroppens och begärets erfarenheter.

Genom denna konvergens kan man definiera förutsättningarna. Avgörande är att man inte längre betraktar industrialisering och urbanisering var för sig, utan uppfattar industrialiseringens mening, mål, ändamål i urbaniseringen. Det är med andra ord avgörande att inte längre syfta mot ekonomisk tillväxt för tillväxtens skull – en ”ekonomistisk” ideologi som döljer strategiska avsikter: den kapitalistiska överprofiten /surprofit/ och överutsugningen

/surexploitation/, kontrollen över ekonomin (som man för övrigt aldrig förmått genomföra just av detta skäl) till statens fördel. Begreppen ekonomisk balans, harmonisk tillväxt, bevarande av strukturerna (de strukturerade-strukturerande förhållandena är de existerande produktions- och egendomsförhållandena) bör underordnas begrepp med större möjligheter till utveckling, till sådan konkret rationalitet som resulterar ur konflikter.

Annorlunda uttryckt rör det sig om att *rikta tillväxten*. Vissa ofta upprepade formuleringar som brukar räknas som demokratiska (tillväxt för allas välbefinnande, eller "i allas gemensamma intresse") förlorar sin mening: liberalismen och den ekonomistiska ideologin såväl som den centraliserade statliga planeringen. En sådan ideologi, den må kallas utvecklingsoptimistisk eller ej, reducerar perspektivet till löneökningar, till en bättre fördelning av nationalinkomsten, om inte rentav till den mer eller mindre reviderade och korrigerade intressegemenskapen "kapital-arbete".

Att inrikta tillväxten mot utveckling, alltså mot det *urbana samhället*, det betyder framförallt: att undersöka de *nya behoven*, väl vetande att sådana behov bara låter sig upptäckas medan de utvecklas och framträder först medan man undersöker dem. Dessförinnan existerar de inte som objekt. De förekommer inte i den "verklighet" som studier av marknader och (individuella) motivationer beskriver. Det betyder att man måste ersätta den ekonomiska planeringen med en social planering, vars teori inte tillnärmelsevis är utarbetad. De sociala behoven leder till produktion av nya "nyttigheter" som inte är några *ting* vilka som helst, utan sociala ting i rummet och i tiden. Det urbana samhällets människa är *redan* en människa rik på behov: en människa med många behov som väntar på att objektiveras, att realiseras. Det urbana samhället överskrider den gamla och den nya fattigdomen, både den isolerade subjektivitetens misär och det eländiga behovet av pengar med dess eftersläntrande symboler: det "rena" omdömet, det "rena" tecknet, det "rena" skådespelet.

Riktningen definieras alltså inte genom en förverkligad syntes, utan genom en konvergens, en virtualitet som avtecknar sig men som bara förverkligas fram till *gränsen*; denna gräns befinner sig inte i oändligheten, och således kan man nå den genom successiva framryckningar och språng. Det är omöjligt att installera sig där och etablera den som en fullbordad realitet. Det är det karaktäristiska draget hos det tillvägagångssätt vi redan behandlat och benämnt "transduktion" – konstruktionen av ett virtuellt objekt som man närmar sig med utgångspunkt i experimentella data. Horisonten ljusnar och efterlyser förverkligandet.

Riktningen återverkar på sökandet efter fakta. När man uppfattar forskningen på det här sättet upphör den att vara obestämd forskning (empirism) eller ensidig verifikation av en tes (dogmatism). I synnerhet filosofin och dess historia, konsten och dess metamorfoser framträder, förvandlade, i detta ljus.

Vad beträffar den urbana verklighetens analytik, så modifieras den beroende på det faktum att forskningen redan i utgångsläget funnit "något" och på att riktningen påverkar hypoteserna. Det kan inte längre vara fråga om att isolera punkter i rummet och tiden, att betrakta verksamheter och funktioner var för sig, att studera beteenden och föreställningar, fördelningar och förhållanden skilda från varandra. Dessa olika aspekter av en social produktion, nämligen produktionen av staden och det urbana samhället, kan lokaliseras i förhållande till ett förklarings- och förutsägelseperspektiv. Metoden består därefter i att överskrida såväl beskrivningen (den ekologiska) som analysen (den funktionella, strukturella), utan att därför upphäva dem, för att försöka inringa det konkreta – det urbana dramat. De formella indikationerna hämtas från formernas allmänna teori. Enligt denna teori finns det en stadens form: samling, samtidighet, möte. Det intellektuella tillvägagångssätt som förknippas med dessa operationer, som kodifierar dem, eller som stöder dem metodologiskt, har vi benämnt: transduktion.

I vetenskapliga termer förefaller distinktionen mellan de *strategiska variablerna* och de *taktiska variablerna* vara avgörande. De senare underordnas de förra så snart man klart kan urskilja dem. Löneökningar? Bättre fördelning av nationalinkomsten? Nationalisering av det ena eller det andra? Javisst, men det är taktiska variabler. Likadant, vad gäller det urbana samhällets framtid, med avskaffandet av servituten på tomtmark, markens kommunalisering, förstatligande, socialisering. Gott och väl. Överens. Men med vilken målsättning? Ökningen av takten och rytmen i tillväxten hör hemma bland de strategiska variablerna, ty redan den kvantitativa tillväxten ställer kvalitativa problem – sådana som rör ändamålet, utvecklingen. Det handlar inte bara om produktionens och inkomsternas ökningstakt, utan också om fördelningen. Hur stor del av den ökade produktionen och den ökade totalinkomsten ska läggas på sociala behov, på "kultur", på den urbana verkligheten? Vardagens förvandling – hör inte den till de strategiska variablerna? Det kan man tycka. För att ta ett exempel: det är inte ointressant hur tidsscheman (dagsscheman, årsscheman) konstrueras. Det är ändå bara en ytterst liten taktisk aktion. Om man kunde skapa nya nätverk i barnens och ungdomarnas liv (daghem, idrotts- och lekplatser etc.), inrätta en mycket enkel organisation för social pedagogik, som skulle kunna undervisa såväl om själva samhällslivet som om sexualliv och levnadskonst och konst kort och gott, så skulle en sådan institution ha mycket större räckvidd; den skulle kunna antyda övergången från taktiskt till strategiskt på detta område.

De olika projekt som ekonomerna utarbetat bygger likaså på strategier, i allmänhet ofullständigt uttryckta sådana. För att kunna bekämpa dessa klasstrategier, som använder ofta mycket kraftfulla vetenskapliga instrument och som tenderar att missbruka vetenskapen (nej: vetenskapligheten – en ideologisk apparat av noggrannhet och begränsningar) som ett medel att övertala och påtvinga, gäller det att vända på kunskapen och ställa den på fötter igen.

Socialism? Visst, det är just vad det är fråga om. Men vilken socialism? Enligt vilken uppfattning och vilken teori om det socialistiska samhället? Räcker det med att definiera detta samhälle genom den planstyrda produktionen? Nej. Socialismen kan idag inte tänkas som något annat än produktion inriktad på samhälleliga behov och följaktligen på det urbana samhällets behov. De mål som lånats från den enkla industrialiseringen håller på att överskridas och transformeras. Det är en strategisk tes eller hypotes vi formulerat här. Villkoren, förutsättningarna? De är kända: en hög produktions- och produktivitetsnivå (men ett slut på den stegrade utsugningen av en relativt minskande minoritet av högproduktiva manuella och intellektuella arbetare) – en hög teknisk och kulturell nivå. Plus införandet av nya samhälleliga förhållanden, i synnerhet mellan styrande och styrda, mellan beslutens "subjekt" och "objekt". Dessa villkor är praktiskt taget uppfyllda i de stora industriländerna. Deras formulering går inte utanför det *möjliga*, även om detta möjliga förefaller långt från det verkliga och även om det verkligen är avlägset.

Möjligheterna bygger på en tvåfaldig granskning: *vetenskapens* (projekt och projicering, variationer av projekt, förutsägelser) och *fantasin* (till ytterligheten: science fiction). Varför ska fantasin alltid bara avleda från det verkliga, istället för att befrukta verkligheten? När tanken förloras i och genom fantasin, så beror det på att fantasin är manipulerad. Fantasin är också ett socialt faktum. Är det inte ett ingrepp av fantasin och fantasifullheten som specialisterna efterlyser när de hyllar "syntesens människa", när de är beredda att välkomna "nexialisten" eller "generalisten"?

Industrin har de senaste tvåhundra åren genomfört en storartad lansering av varan (som existerade även tidigare, men *begränsades* både av de agrara och de urbana strukturerna). Industrin har möjliggjort en praktiskt taget gränslös utvidgning av bytesvärdet. Den har med varan gett upphov inte bara till ett sätt att ordna människornas förhållanden, utan också till en logik, ett språk, en värld. Varan har sprängt alla fördämningar (och den processen är inte avslutad; bilen, nyckelobjektet idag i varans värld, tenderar att spränga den sista dammen:

staden). Vi har alltså sett den politiska ekonomins epok och de två varianterna av dess herravälde: liberal ekonomism, planmässig ekonomism. Idag skönjer vi överskridandet av ekonomismen. I vilken riktning? Mot en etik eller en estetik, en moralism eller en esteticism? Mot nya "värderingar"? Nej. Det handlar om ett överskridande genom och i praktiken: *om att byta samhällelig praktik*. Bruksvärdet, som i århundraden underordnats bytesvärdet, kan återta sitt övertag. Hur? Genom och i det urbana samhället, med utgångspunkt i den verklighet som ännu håller ut och bevarar föreställningen om bruksvärdet åt oss: staden. Säger man att den urbana verkligheten ska vara till för "brukarna" och inte för tomtjobbarna, för de kapitalistiska exploatörerna, för teknikernas planer, så är det en riktig men svagare omskrivning för denna sanning.

Här kan man tanka sig en strategisk variabel: att begränsa bilindustrins betydelse i ett lands ekonomi och tinget "bilens" utrymme i vardagslivet, i trafiken, bland transportmedlen. Att ersätta bilen med andra tekniker, andra ting, andra transportmedel (kollektiva t.ex.). Det är ett aningen enkelt och trivialt men belysande exempel på hur "verkligheten" kan underordnas en strategi.

Fritidens problem kräver en ännu klarare tänkt strategi. För att kunna formulera det i dess fulla vidd måste man först göra slut på några ideologiblandade vanföreställningar. Den välplanerade (av ideologin, av reklamen) sociala fantasivärlden skymmer, liksom "hobbyns" och den förkrympta "kreativitetens" dysdra verklighet, horisonten. Varken semesterresorna eller den industrialiserade kulturproduktionen – varken fritiden i vardagslivet eller fritiden utanför vardagen – löser problemet. Föreställningarna om dem hindrar oss att formulera det. Problemet är att göra slut på separationerna: "vardag-fritid" eller "vardagsliv-fest". Det är att återupprätta festen genom att förvandla vardagslivet. Staden var ett rum fyllt på en gång av produktivt arbete, verk och fester. Må den återfå denna funktion bortom funktionerna i det förvandlade urbana samhället. Så formuleras ett av de strategiska målen (som för övrigt bara består i en formulering av det som pågår idag, utan vare sig glans eller elegans, i de städer där festligheter och festivaler lite valhant försöker återskapa Festen).

Varje viktigare samhällstyp, annorlunda uttryckt varje produktionssätt, har haft sin stadstyp. Produktionssättens (relativa) diskontinuitet anger milstolparna i den urbana verklighetens historia, även om denna måttenhet inte kan ställa några anspråk på ensamrätt och andra periodiseringar skulle vara möjliga. I synnerhet då den som tydligare visar stadstypernas ordningsföljd, och som inte fullständigt sammanfaller med den ursprungliga periodiseringen. Ty varje stadstyp har föreslagit och förverkligat en specifik *centralitet*.

Österlandets stad, det asiatiska produktionssättets orsak och resultat, upplåter sin triumfväg för samlingar och möten. Längs denna väg uttågar och återvänder arméerna – de som beskyddar och förtrycker det jordbruksomland som staden styr. På triumfvägen hålls militärparader och religiösa processioner. Utgångspunkt och slutmål: världens medelpunkt (naveln, omfalos) i furstens palats. Innanför det heliga områdets murar samlas och förtätas hela territoriets diffusa helighet; där manifesteras självhärskarens oinskränkta makt – egendom och helgedom är oskiljaktiga. Triumfvägen för in genom muren via en port, ett monumentens monument. Det är porten som är stadens faktiska medelpunkt, eftersom världens medelpunkt inte står öppen för samlingar. Kring porten samlas vakterna, karavanförarna, vandringsmännen, tjuvarna. Där sammanträder stadens domstol och där träffas stadsborna för spontana samtal. Det är den urbana ordningens plats och den urbana oordningens, revolternas plats och repressionens.

I den antika staden, den grekiska och den romerska, är centraliteten knuten till ett tomt rum: agora, forum. Det är ett torg, en plats iordningställd för sammankomster. En viktig skillnad mellan agora och forum: det senare präglas av tabun; byggnadsverk ska snart täcka det och

frånta det dess karaktär av öppen plats; det avgränsas inte från världens medelpunkt: det välsignade-förbannade öppna hål ("mundus"), varur själarna uppstiger, och vari man störtar ned sina dödsdömda och sina övertaliga barn. Grekerna betonade inte skräcken, förbindelsen mellan den urbana centraliteten och de dödas och själarnas underjordiska värld. Deras tanke liksom deras stad förknippas med Kosmos – en strålande struktur av rum i rymden – snarare än med världen, som är förgänglighet, jämmerdal, underjordiska irrvandringar. Denna skugga vilar tung över Västerlandet, som är mer romerskt än hellenskt.

Den medeltida staden integrerar raskt köpmännen och deras varor. Den installerar dem strax i sitt centrum: marknadsplatsen, ett kommersiellt centrum som präglas dels av närheten till kyrkan, dels av ringmurens uteslutande funktion (territoriets heterotopi). Denna ringmurs symbolik och funktioner skiljer sig från dem som analysen fann i den österländska eller antika staden. Omlandet tillhör herremännen, bönderna, vagabonderna, rovriddarna. Den urbana centraliteten välkomnar varor och människor. Den vägrar dem tillträde som hotar dess huvudsakliga funktion, vilken blir ekonomisk – att förebåda och förbereda kapitalismen (d.v.s. det produktionssätt där ekonomin och bytesvärdet dominerar). Men icke desto mindre förblir den sålunda funktionaliserade och strukturerade centraliteten föremål för alla möjliga omsorger. Man smyckar den. Minsta köping, minsta "bastide" har arkader, en monumental saluhall, så anspråksfulla förvaltningsbyggnader som möjligt, festplatser. Kyrkan välsignar affärerna och skänker stadens affärsmän ett gott samvete. Mellan kyrkan och marknaden, på torget, hålls stadens sammankomster, som också präglas av dess dubbla karaktär: religiös och rationell (inom den kommersiella rationalismens gränser). Hur dessa båda karaktärer förenades genom sammandrabbningar, kombinationer, konflikter? Det är en annan historia.

Den kapitalistiska staden har skapat konsumtionens centrum. Den industriella produktionen har inte utbildat någon egen centralitet utom i de privilegierade fall – om man kan säga så – där arbetarstäder växer upp kring ett storföretag. Vi känner redan den kapitalistiska centralitetens dubbla karaktär: en plats för konsumtion och konsumtion av en plats. Kommersen förtätas i centrum, dit mindre vanliga slags handel dras, lyxartiklar och överflödsprodukter. Denna centralitet installerar sig med förkärlek i de gamla kärnorna, på platser som tillägnats under tidigare historiska skeden. Den kan inte undvara dem. Till dessa privilegierade platser kommer konsumenten också för att konsumera rummet; anhopningen av ting i butikerna, skyltfönstren och de exponerade varorna blir orsak och förevändning för människorna att samlas; de ser, de betraktar, de talar, de samtalar. Det är också mötenas område: tingens samling bildar utgångspunkt för människornas. Vad som blir uttalat och nedskrivet är framförallt varans värld, varornas språk, bytesvärdets härlighet och utvidgning. Varans värld strävar att resorbera bruksvärdet i utbytet och bytesvärdet. Men bruket och bruksvärdet gör ihärdigt motstånd: de kan inte reduceras. Denna oreducerbarhet hos det urbana centrum har avgörande betydelse för resonemanget.

Neokapitalismen i sin tur placerar in beslutscentrumet över konsumtionscentrumet (som den varken förnekar eller förintar). Den samlar varken människor eller saker längre utan informationer, kunskaper. Den skriver in dem i en utomordentligt förfinad form av samtidighet: mängdbegreppet, inbyggt i elektronhjärnan, och utnyttjar de näst intill ögonblickliga kommunikationerna, övervinser hindren (informationsförlusterna, de meningslösa ansamlingarna av data, redundanserna etc.). I osjälviskt syfte? Givetvis inte. De som skapar den specifika centraliteten eftersträvar makten eller är dess instrument. Från och med nu formuleras problemet politiskt. Det handlar inte längre bara om att "bemästra tekniken" i allmänhet, utan om bestämda tekniker och deras socio-politiska följdverkningar. Det handlar om att behärska de potentiella herrarna: dem vilkas makt bemäktigar sig alla möjligheter.

Varför återvända till detta resonemang och driva det vidare mot nya slutsatser? I avsikt att föreslå och rättfärdiga en annan centralitet. Det urbana samhälle vars möjlighet framträder här

kan inte reda sig med det förflutnas centraliteter, även om det inte förintar dem utan nyttjar dem, tillägnar sig dem och modifierar dem. Vad blir vårt projekt? Den kulturella centraliteten är rätt ofruktbar. Den låter sig lätt organiseras, institutionaliseras och i förlängningen byråkratiseras. Det finns inget löjligare än en kulturbyråkrat. Utbildningen är tilldragande men inte förförisk och knappast förtjusande. Pedagogiken implicerar lokal praktik och inte social centralitet. För övrigt finns det inget som säger att "kulturen" skulle finnas, eller "en" kultur. Inordnad under denna entitet, "kulturen", och dess ideologi, "kulturalismen", hotas nu den främsta av alla lekar – teatern – av tristess. Nu kan vi sammanställa de element som ska bilda en högre enhet, "kulturens" fragment och aspekter, fostran, bildning, utbildning. Varifrån ska vi hämta principen för denna sammanställning, och dess innehåll? Från *lekfullheten* /le ludique/. Denna term bör här fattas i sin mest vidsträckt bemärkelse och sin allra "djupaste" mening. Idrotten är lekfull; teatern likaså, på ett mer aktivt och deltagande sätt än filmen. Barnens lekar ska man inte förakta, inte ungdomarnas heller. Festivaler och alla slags kollektiva lekar lever kvar i det styrda konsumtionssamhällets mellanrum, i hållrummen i det allvarliga samhälle som vill vara strukturerat och systematiskt, som påstår sig vara tekniskt. Vad beträffar de forna samlingsplatserna, så har de till stora delar förlorat sin mening: festen, som dör eller avlägsnar sig. Att de återfår en mening hindrar inte att man skapar särskilda platser åt den förnyade festen, som framförallt förknippas med det lekfulla nyskapandet.

Det råder inget som helst tvivel om att det s.k. konsumtionssamhället gör ansatser i den riktningen. Fritidscentra, "föreningslivet", städer fyllda av lyx och nöjen, semesterorter – allt ger välaligt besked om saken (med en säregen retorik, som kan studeras i reklamen). Det handlar alltså bara om att ge en form åt denna tendens, som ännu underkastas detta samhälles industriella och kommersiella produktion av kultur och fritid. Att samla under leken, istället för att underkasta leken det kulturella och vetenskapliga "allvaret" – så definieras förslaget och projektet. En sådan samling utesluter inte på något vis "kulturella" element. Tvärtom. Den förenar dem genom att återinsätta dem i deras verklighet. Det är en sentida utveckling, förmedlad genom institutionerna, som gör teatern "kulturell" och berövar leken dess ställning och dess värde i samhället. Vad skulle väl kulturen vara om inte verkets och stilens anpassning till bytesvärdet? Med andra ord det som möjliggör deras kommersialisering, med produktion och konsumtion av denna specifika produkt.

Lekens centralhet har vissa implikationer: att återge verket den mening som konsten och filosofin gav det – att prioritera tiden framför rummet, även om man måste inse att tiden skrivs in och skrivs ned i ett rum – att sätta tillägelsen högre än herraväldet.

Lekens rum har samexisterat och samexisterar ännu med utbytets och handelns rum, med det politiska rummet och med det kulturella rummet. De projekt som förlorar dessa kvalitativa och olikartade rum i ett kvantifierat "samhälleligt rum", som bara styrs av beräkningar och räkenskaper, de bygger på en schizofreni dold under noggrannhetens, vetenskaplighetens, rationalitetens slöjor. I det föregående har vi visat hur ett analytiskt tänkande med totala anspråk och utan försiktighetsmått oundvikligen hamnar i sådana projekt. Den universalitet det återfinner är den sociala patologins formaliserade rum. Från *boplatsens* begrepp till uppställandet av det schizofrena rummet som samhällsmodell löper en kontinuerlig linje. Den inriktning vi här har förespråkade består inte i att undertrycka de redan utbildade och fastställda historiska olikheterna, de kvalificerade rummen. Tvärtom: dessa redan komplexa rum kan ytterligare artikuleras, olikheter och kontraster kan betonas i en strävan mot den kvalitet som inbegriper och överbestämmer kvantiteterna. På dessa rum kan man tillämpa formaliserade principer för olikheter och artikulation, för överlagring inom kontrasterna. Om man uppfattar dem på så sätt förbinds de sociala rummen med olika sociala tider och rytmer, som hamnar i förgrunden. Man förstår bättre hur och i vilken utsträckning olika händelser i den urbana verkligheten fördelar sig inom en tidrymd samtidigt som de stakar ut färdvägar. Denna den

urbana tidens sanning återtar sin roll, klart och tydligt. Boendet återfinner sin plats ovanför boplatsen. Den till en högre potens upphöjda kvaliteten framställs och framstår som *lekfull*. Vill man *leka* med orden kan man säga att det kommer att finnas ett *spelrum* mellan delarna i samhällets helhet – ett rum för lek, en plasticitet – i samma utsträckning som *leken* förklaras för högsta värde – på fullt allvar, för att inte säga allvarsamt – och därmed kan överskrida bruket och utbytet genom att förena dem. Och om någon skulle häva ur sig att denna utopi inte har det minsta gemensamt med socialismen, så ska man svara honom att det idag bara är arbetarklassen som ännu verkligen kan leka, har lust att leka, hitom och bortom kraven och programmen, ekonomismens och den politiska filosofins. Vilka är bevisen för det? Idrotten, det intresse som ägnas idrotten, och många andra lekar, inklusive det lekande livets degraderade former, i TV och på andra håll. Redan nu erbjuder stadens centrum stadsborna rörelse, oförutsedda händelser, möjligheter och möten. Det är ”spontan teater” om något.

Den framtida staden – i den mån man lyckas skissera dess konturer – får en tillräckligt bra definition om vi föreställer oss den nuvarande situationens omvändning, och driver denna omvända bild av omvända världen till dess spets. Idag försöker man upprätta fasta strukturer, permanenta s k ”balanserade strukturer”, stabiliteter som underordnas systematiseringen, och därmed den existerande makten. Samtidigt satsar man taktiskt på konsumtionsvarornas allt hastigare åldrande (obsolescens) och snabba förintelse – det gäller ironiskt nog just de ”kapitalvaror” som antas vara varaktiga: kläder (som förintas genom sedvanornas urholkning och genom modet), vardagsting (möbler), bilar, etc. Den ideala staden skulle inbegripa rummets obsolescens: allt hastigare ändringar av positioner, grupperingar, iordningställda rum. Det vore den *efemära staden*, invånarnas ständiga verk, och de själva skulle vara mobila och mobiliserade för och genom detta verk. Där skulle tiden återta sin plats – den främsta. Att tekniken gör den efemära staden möjlig – som lekens höjdpunkt, gränslöst verk och gränslös lyx – därom råder ingen tvekan. Vad bevisar det? Till exempel den senaste världsutställningen, i Montreal. Och det finns fler exempel!

Att ställa konsten i det urbanas tjänst, det betyder inte alls att utsmycka det urbana rummet med konstverk. Denna parodi på det möjliga avslöjar sig själv som karikatyr. Vad det betyder är istället att tid-rummen blir konstverk och att gångna tiders konst omvärderas som källa till och modell för *tilläggnelsen* av rummet och tiden. Konsten bidrar med enskilda fall av och exempel på tillägnade ”teman”: på temporala kvaliteter inskrivna i rum. Musiken visar hur uttrycket kan behärska talen, hur ordning och mått kan transportera en lyrisk karaktär. Den visar att tiden, den tragiska eller lyckliga, kan absorbera och resorbera kalkylen. På samma sätt med skulptur och måleri, fast med mindre kraft och större precision än musiken. Glöm inte att trädgårdarna, parkerna och landskapen var delar av stadslivet i samma mån som de sköna konsterna. Och att landskapet kring städerna var dessa städers verk, till exempel det toskanska landskapet kring Florens, som omöjligt kan skiljas från arkitekturen, och som spelaren oerhörd roll i den klassiska konsten. Om den lämnar avbildningen, ornamenteringen, dekorationen bakom sig, kan konsten bli *praxis* och *poiesis* i samhällelig skala: konsten att leva i staden som konstverk. Eftersom den återgår på stilen, på verket – d.v.s. på meningen i monumentet och i det rum som tillägnas under Festen – kan konsten förbereda ”hänförelsens strukturer”. Tagen för sig kan arkitekturen varken begränsa möjligheterna eller själv öppna dem. Därtill krävs något mer, bättre, annorlunda. Arkitekturen som konst och teknik behöver också en riktning. Den är nödvändig men kan lika litet vara sig själv nog som arkitekten kan formulera sina mål och bestämma sin strategi. Annorlunda uttryckt: konstens framtid är inte konstnärlig utan urban. Ty ”människans” framtid finner man varken i kosmos, i folket eller i produktionen, utan i det urbana samhället. Precis som konsten kan och bör filosofin omvärdera sig själv i förhållande till detta perspektiv. *Det urbanas problematik* förnyar

filosofins problematik, dess kategorier och metoder. Dessa kategorier varken förintas eller förkastas utan *får* något annat och nytt: en annan mening.

Rätten till staden manifesteras som rättigheternas högsta form: rätt till frihet, till individualisering i socialiseringen, till boplaten och boendet. Rätten till *verket* (till deltagande handling) och rätten till *tillägnelse* (ej att förväxla med rätten till egendom) impliceras i rätten till staden.

Vad beträffar filosofin kan man urskilja tre perioder. Och detta är en särskild periodisering bland dem som korsar vardandets kontinuum. Under den första epoken betraktar filosofin staden som en (partiell) helhet inom totaliteten, kosmos och världen. Under den andra reflekterar filosofin en totalitet som går utöver staden: historien, ”människan”, samhället, staten. Den accepterar och till och med stadfäster åtskilliga separationer i totalitetens namn. Den håller det analytiska greppet för heligt samtidigt som den tror sig tillbakavisa det eller överskrida det. Under den tredje perioden medverkar den till att höja rationalitetens och praktikens status; de omvandlas till urban rationalitet och urbanistisk praktik.

Filosofins förverkligande

Vi ska nu åter ta upp den röda tråden i denna studie, den som nu har fört oss ända till slutsatserna, och visa att den är obruten. Kunskapen befinner sig i en ohållbar situation. Filosofin siktade mot helheten men missade den; lyckades inte gripa den, än mindre förverkliga den. Filosofin stympade på sitt sätt helheten, genom att bara ge den en systematiserad, spekulativ, kontemplativ framställning. Och ändå är det bara filosofen som känt och ännu känner helhetens mening. Delkunskaperna och fackkunskaperna påstår sig uppnå säkerställda fakta, realiteter; de frambringar bara fragment. De kan inte undvara en syntes men inte heller legitimera sin rätt till syntesen.

Ända från början var den grekiska filosofin knuten till den grekiska staden, till dess storhet och dess elände, till dess begränsningar: slaveriet, individens underkastelse under Polis. Två tusen år senare kungjorde Hegel förverkligandet av den filosofiska rationaliteten, frilagd genom århundraden av reflektion och meditation – men det var i och genom Staten.

Hur hittar man ut ur dessa återvändsgränder? Hur löser man dessa motsättningar?

Den *industriella produktionen* har vänt uppochnar på alla begrepp som rör samhällets förmåga att handla, att skapa nytt, att behärska den materiella naturen. Filosofin kunde lika litet behålla sin traditionella uppgift som filosofen sitt yrke: att definiera människan, det mänskliga, samhället, världen, och samtidigt ge sig i kast med hur människan skapas genom sina ansträngningar, sitt arbete, sin vilja, sin kamp mot lagbundenheter och slumper. Vetenskapen och vetenskaperna, tekniken, den organiserande och rationaliserande industrin gjorde entré på scenen. Skulle två tusen år av filosofi gå i graven? Nej. Industrin inför nya metoder. Den har inte i sig själv sitt mål och sin mening. Den inför *produkterna* i världen. Filosofin – verk par excellence (tillsammans med konsten och konstverken) – säger vad som är tillägnelse och inte tekniskt herravälde över den materiella naturen, produktion av produkter och bytesvärde. Det är således filosofens uppgift att tala, att *uttala* den industriella produktionens *mening*, på villkor att han inte tar den som utgångspunkt för filosoferande av det gamla slaget, utan betraktar den som ett *medel för att förverkliga filosofin*, d.v.s. människans *filosofiska projekt* i världen: begär och förnuft, spontanitet och reflektion, vitalitet och formalisering, herravälde och tillägnelse, lagbundenheter och friheter. Filosofin kan inte förverkligas utan att konsten (som modell för tillägnelsen av tiden och rummet) fullständigt omsätts i den samhällseliga praktiken, utan att tekniken och vetenskapen – i egenskap av medel – utnyttjas fullständigt, utan att proletariatets villkor överskrids.

Denna teoretiska revolution, som Marx påbörjade, förlorade sig sedan i utvecklingen: industriproduktionen, den ekonomiska tillväxten, den organiserande rationaliteten, konsumtionen av produkter – som alla blev ändamål istället för medel underordnade ett högre ändamål. Idag kan *filosofins förverkligande* återta sin mening, d.v.s. ge en mening åt historien såväl som åt nutiden. Den sedan hundra år avklippta tråden knyts ihop igen. Blockeringarna i den teoretiska situationen avlägsnas och mellan det totala och det partiella eller sönderstyckade, mellan den osäkra helheten och de alltför säkra delarna fylls avgrunden igen. Från det Ögonblick då det urbana samhället upptäcker industrialiseringens mening spelar dessa begrepp en ny roll. Den teoretiska revolutionen fortsätter och den urbana revolutionen (den revolutionära sidan av den urbana reformen, den urbana strategin) träder i förgrunden. Den teoretiska revolutionen och den politiska transformationen går hand i hand.

Det teoretiska tänkandet syftar till att förverkliga en annan mänsklighet än det lågproduktiva samhällets (det samhälle som fanns under icke-överflödets epoker, eller rättare: under de epoker då överflödet var en omöjlighet), och än det produktivistiska samhällets. I ett urbant samhälle och ett stadsliv befriade från de forna begränsningarna – knapphetens och ekonomismens – övergår tekniken, konsten och kunskaperna i vardaglighetens tjänst för att förvandla den. Så definieras filosofins förverkligande. Det handlar inte längre om en stadsfilosofi och en historisk-social filosofi vid sidan av en stadsvetenskap. Filosofins förverkligande ger en mening åt den sociala verklighetens vetenskaper. Det här vederlägger på förhand den anklagelse för ”sociologism”, som tveklöst kommer att framkastas mot de här framlagda hypoteserna och teserna. Varken filosofism eller scientism eller pragmatism. Varken sociologism eller psykologism eller ekonomism. Eller historicism. Det är någonting annat som anmäler sin ankomst.

Teser om staden, det urbana och urbanismen

1. Två slags frågor har dolt stadens och det urbana samhällets problem, två brådskande uppgifter: frågorna om bostaden och ”boplatsen” (som uppkommer ur en bostadspolitik och ur arkitektoniska tekniker) – och frågorna om den industriella organisationen och den övergripande planeringen. De förra underifrån, de senare ovanifrån har producerat en sprängning av städernas traditionella morfologi – och samtidigt dolt denna för betraktaren – alltmedan samhällets urbanisering fortskridit. Och därvid har en ny motsättning uppstått, som lagts till det existerande samhällets övriga olösta motsättningar, förbittrat dem, gett dem en annan innebörd.
2. Dessa två slags problem har ställts och ställs av den ekonomiska tillväxten, av den industriella produktionen. Praktisk erfarenhet visar att tillväxt kan förekomma utan samhällsutveckling (kvantitativ tillväxt utan kvalitativ utveckling). Under sådana förhållanden är samhällsförändringen mer skenbar än verklig. Förändringens ideologi (annorlunda uttryckt: modernitetens ideologi) med sin fetischism skyler de grundläggande samhällsförhållandenas stagnation. Samhällsutveckling är bara tänkbar i stadslivet, genom det urbana samhällets förverkligande.
3. Den dubbla industrialiserings- och urbaniseringsprocessen förlorar varje mening om man inte uppfattar det urbana samhället som industrialiseringens mål och ändamål, om man istället underordnar stadslivet den industriella tillväxten. Den senare förser det urbana samhället med dess förutsättningar och medel. Om man förklarar den industriella rationaliteten vara både nödvändig och tillräcklig, då förintar man processens mening (riktning, mål). Industrialiseringen producerar urbaniseringen framförallt i negativ mening (den spränger den traditionella staden, dess morfologi, dess praktisk-påtagliga verklighet). Och sedan får vi börja bygga igen. Det urbana samhället grundläggs på ruinerna av den gamla staden och dess agrara omgivning. Under loppet av dessa förändringar omformas sambandet mellan industrialisering och urbanisering. Staden upphör att vara en behållare för produkterna, ett passivt uppsam-

lingskäril för produktionen. Den del av den sönderfallande urbana verkligheten som återstår och förstärks, d.v.s. *besluts-centrumet*, hör från och med nu till *produktionsmedlen*, infogas bland *anordningarna för utsugning av det samhälleliga arbetet*, att nyttjas av dem som behärskar informationen, kulturen, själva den beslutande makten. Endast med hjälp av en teori, kan vi dra nytta av de praktiska erfarenheterna och förverkliga det urbana samhället.

4. För detta förverkligande är varken företagets organisation eller den övergripande planeringen tillräckliga, även om de är nödvändiga. Rationaliteten tar ett språng framåt. Varken staten eller företaget erbjuder de oundgängliga modellerna för rationaliteten och realiteten.

5. Det urbana samhällets förverkligande kräver en planering inriktad på sociala behov, på det urbana samhällets behov. Det kräver en vetenskap om staden (om relationer och korrelationer i stadslivet). Dessa förutsättningar är nödvändiga men inte tillräckliga. Lika oundgänglig är en social och politisk kraft som förmår sätta dessa medel (som inte är annat än medel) i verket.

6. Arbetarklassen får utstå konsekvenserna av de gamla morfologiernas sprängning. Den är offer för en segregation, en klasstrategi som möjliggjorts av denna sprängning. Det är den form proletariats negativa situation för närvarande antar. Det forna proletära eländet mildras och tenderar att försvinna i de stora industriländerna. Ett nytt elände breder ut sig, som främst drabbar proletariats, utan att fördenskull spara andra sociala skikt och klasser: boplatsens elände, den boendes elände påtvingad en organiserad vardag (i och genom den styrda konsumtionens byråkratiska samhälle). Den som ännu betvivlar dess existens som klass kan lokalisera arbetarklassen i terrängen med ledning av segregationen och eländet i dess "boende".

7. Under svåra omständigheter, i detta samhälle som inte alldeles kan motsätta sig dem men ändå spärrar vägen för dem, banar sig de rättigheter fram, som definierar civilisationen (*i*, men ofta *mot* samhället – *genom*, men ofta *mot* "kulturen"). Dessa rättigheter är knappast erkända men blir så småningom hävdvunna, och skrivs slutligen in i de formaliserade koderna. De skulle förvandla verkligheten om de omsattes i den samhälleliga praktiken: rätten till arbete, till utbildning, till bildning, till hälsa, till bostad, till fritid, till liv. Bland dessa framväxande rättigheter finner vi rätten till staden (inte till den gamla staden men till stadslivet, till den förnyade centraliteten, till mötes- och utbytesplatser, till livsrytmer och tidsanvändningar som tillåter det hela och fulla *bruket* av dessa tillfällen och platser, etc.). Ska stadslivet utropas och förverkligas som brukets rike (utbytets och mötets, befriade från bytesvärdet) måste det ekonomiska (bytesvärdet, marknaden och varorna) bemästras, och följaktligen skrivs dessa mål in i perspektiven för den revolution som arbetarklassen ska leda.

8. För arbetarklassen – utdriven från centra mot periferierna, berövad staden och därmed fråntagen de yppersta resultaten av sin verksamhet – har denna rättighet en särskild räckvidd och betydelse. Den står samtidigt för ett medel och ett mål, en väg och en horisont; men denna arbetarklassens virtuella handling står också för civilisationens allmänna intressen och alla "boende" samhällsskikts särskilda intressen – det är för dem som integration och deltagande blir tvångstankar med mindre de lyckas omsätta dessa tvångstankar i verkligheten.

9. Den revolutionära samhällsomdaningen har industriproduktionen som terräng och hävstång. Det är därför det var nödvändigt att visa att det urbana beslutscentrumet inte längre kan betraktas (i dagens samhälle: den med staten förbundna neokapitalismen eller monopolkapitalismen) isolerat från produktionsmedlen, deras ägande, deras ledning. Endast om arbetarklassen och dess politiska ombud tar över planeringen kan samhällslivet förändras i grunden och en andra era – socialismens – inledas i de neokapitalistiska länderna. Fram till dess förblir förändringarna ytliga, på tecknens och teckenkonsumtionens nivå, på språkets och meta-språkets (som är en diskurs av andra graden, en diskurs om de tidigare diskurserna). Man kan

alltså inte reservationslöst tala om urban revolution. Men industriproduktionens inriktning på de sociala behoven är ändå inte något sekundärt faktum. Det ändamål som därmed tillförs planerna förvandlar dem. Den urbana reformen har därför en revolutionär räckvidd. Liksom den jordreform som under vårt tjugonde århundrade gradvis försvunnit från horisonten är den urbana reformen en revolutionär reform. Den ger upphov till en strategi som motsätter sig den idag dominerande klasstrategin.

10. Det är bara proletariatet som kan satsa sin sociala och politiska aktivitet på att förverkliga det urbana samhället. Det är likaså bara proletariatet som kan förnya den producerande och skapande verksamhetens mening genom att förrinta konsumtionsideologin. Det har alltså förmågan att producera en ny humanism, olik den gamla uttjänta liberala humanismen: en humanism som utgår från den *urbana människan*; ty det är för henne och genom henne som staden och hennes eget vardagsliv i staden blir verk, *tillägnelse*, bruksvärde (och inte bytesvärde) när hon utnyttjar alla de hjälpmedel vetenskapen, konsten, tekniken, herraväldet över den materiella naturen försett henne med.

11. Icke desto mindre kvarstår skillnaden mellan *produkt* och *verk*. Till meningen med produktionen av produkter (det vetenskapliga och tekniska herraväldet över den materiella naturen) måste *verkets*, *tillägnaelsens* (av tiden, rummet, kroppen, begäret) mening läggas – och så småningom ta överhanden. Och detta i och genom det begynnande urbana samhället. Nu känner inte arbetarklassen spontant verkets mening. Meningen har bleknat, den har nästan försvunnit med hantverket och yrkesskickligheten och ”kvaliteten”. Var finns detta dyrbara sediment, verkets mening? Var kan arbetarklassen finna den för att förädla den ytterligare genom att förena den med den producerande intelligensen och det praktiskt dialektiska förnuftet? Det är dels filosofin och hela den filosofiska traditionen, och dels konsten i sin helhet (fast deras gåvor och skänker måste utsättas för en grundlig kritik), som innehåller verkets mening.

12. Av dessa orsaker krävs förutom den ekonomiska revolutionen (planering inriktad på de sociala behoven) och den politiska revolutionen (demokratisk kontroll av statsapparaten, generaliserat självstyre) också en permanent kulturrevolution.

Dessa nivåer inom den totala revolutionen är inte oförenliga, inte mer än den urbana strategin (en revolutionär reform som syftar till att förverkliga det urbana samhället på grundval av en avancerad och planerad industrialisering) är oförenlig med den strategi som syftar till att omvandla det traditionella lantlivet genom industrialisering. Och mer än så: i de flesta länder förverkligas idag det urbana samhället via jordreform och industrialisering. Att en världsomspännande front vore möjlig, därom råder inget tvivel. Att den vore omöjlig idag är precis lika säkert. Här som så ofta annars projicerar utopin ett ”möjligt-omöjligt” vid horisonten. På gott eller ont skiljer sig tiden, historiens tid och den samhälleliga praktikens, från filosofiernas tid. Även om den inte producerar något oåterkalleligt, kan den producera sådant som är svårt att återställa. Mänskligheten ställer sig bara sådana problem som den kan lösa, skrev Marx. Idag finns det de som anser att människorna bara ställer sig olösliga problem. De förnekar förnuftet. Det finns kanske ändå problem som är lätta att lösa, vilkas lösning finns här, helt nära, och som människorna inte ställer sig.

Paris, 1967 (hundra år efter *Kapitalet*).

Sten Gromark:

Efterord – Henri Lefebvre: Vardagligheten och staden

”När människorna, i den så fullständigt analyserade staden, inte längre kan fortsätta att leva sin vardaglighet, då börjar en revolution. Bara då.”

La vie quotidienne dans le monde moderne (Gallimard 1968), s 66.

Henri Lefebvres text *Staden som rättighet* (*Le droit à la ville*) kan egentligen redan betraktas som ett historiskt dokument, nästan som dess motsvarighet, Marx' och Engels' *Kommunistiska manifest*, vars existens författaren hela tiden anspelar på. *Staden som rättighet* är ett manifest, ett politiskt manifest. Men medan *Kommunistiska manifestets* betydelse för Europas och världens politiska utveckling nu är odiskutabel, är det ännu för tidigt att säga något om vilken betydelse Lefebvres manifest har fått eller kommer att få. *Kommunistiska manifestet* behandlade arbetslivets frågor och arbetarklassens historiska uppdrag. Lefebvres manifest behandlar vardagslivets frågor, men fortfarande samma, om än väsentligt förändrade och breddade, arbetarklass och dess historiska uppdrag. Om man begränsar sig till Lefebvres hemland Frankrike så kan man med fog säga att *Staden som rättighet* antingen givit upphov till eller kanske korrektare givit uttryck åt väsentliga förändringar i de politiska förhållningssätten till vardagslivet utanför fabriksgrindarna och till staden och formerna för dess fortlöpande utveckling och förvandling. Lefebvre tycks därmed ha lyckats med eller åtminstone verksamt bidragit till att göra arkitektur- och samhällsbyggnadsfrågor till egentliga politiska och ideologiska spörsmål – inte uteslutande enkla härledningar ur övergripande politiska problemställningar. Att frågan om vardagslivet, och staden i synnerhet, har sin mycket egna särställning i den politiska tankevärlden, utan att för den skull kunna frigöras från de allmänna samhällsförhållandena, är ett synsätt som är allmänt i dagens Frankrike, oavsett politisk åskådning eller partitillhörighet. Man talar uttryckligen om samhällsbyggnadspolitik och inte minst om arkitekturpolitik.

Lefebvres manifest är politiskt i den meningen att det anknyter till det politiska tänkandet hos Karl Marx, och i synnerhet till den filosofiska tradition denne grundlagt. Lefebvre är mer filosof än ideolog och politiker. Som marxistisk filosof är hans grundläggande tema en enveten kamp gentemot den dogmatiska ”marxismen” å ena sidan och å andra sidan gentemot en inför de egentliga samhällsproblemen liknöjd borgerlig liberalism. Det pris han fått betala för detta tvåfrontskrig är att franska kommunistpartiet och i synnerhet Kreml betraktar honom som en farlig revisionist, medan borgerligheten ser honom som en bland många galna marxister – som den dock funnit anledning att lyssna på.

Viktigare än dessa positionsbestämningar är kanske ändå den ställning *Staden som rättighet* har i en livslång filosofisk gärning av stora mått. Henri Lefebvre kan blicka tillbaka på ett liv inom den akademiska sfären, präglad av den marxistiska filosofin. I hans filosofiska landskap finner man kanske i första hand en filosofi kring det vardagliga, som genomsyrar allt han skrivit, och som formulerats uttryckligen i ett större arbete om tre band samt en populär sammanfattning.¹ När jag personligen besökte honom för några år sedan visade han sig road av att begreppet *vardaglighet* upplevde en pånyttfödelse inom filosofin, vilket förärade både honom och begreppet som sådant särskilda kongresser och konferenser. Lefebvres grundsats är att det är i det vardagliga som allt avgörs och kan värderas, att samhällsförändringen kommer till stånd då människor inte längre står ut med att genomlida sitt vardagsliv. Jag tror att man ska se hans intresse för arkitektur- och samhällsbyggnadsproblem som en utväxt ur detta

¹ *Critique de la vie quotidienne*. Vol.1: Introduction, 1958 och Vol. II: *Fondements d'une sociologie de la quotidienneté* 1961. (L'Arche) – den tredje delen tycks inte ha publicerats – samt *La vie quotidienne dans le monde moderne*, 1968 (Gallimard).

filosofiska träd. Staden, det urbana, kringgårdar och danar vår vardaglighet, är en ofta omedveten beståndsdel i vårt vardagsliv. *Staden som rättighet* är självfallet inte Lefebvres viktigaste arbete inom detta fält, men den korta texten är ändå kanske den bästa summeringen av hans reflektioner. Som hans tyngsta arbete inom problemområdet måste man betrakta *La production de l'espace* (Rummets produktion) från 1974 och dessförinnan *La révolution urbaine* (Den urbana revolutionen) från 1970. Det förra arbetet lutar åt en arkitektur-sociologisk teori, medan det senare snarare målar upp en allmän samhällsbyggnadsteori. Bägge tillhör milstolparna inom den 'urban-sociologi' (*sociologie urbaine*), som utvecklats i Frankrike främst under 70-talet.

Det tycks som om studiet av vardagslivets förhållanden, med tillhörande utvikningar i språksociologi, semiologi² och historiska studier³, slutligen ställer filosofen inför ytterligare ett betydelsedigert fenomen, nämligen den moderna Staten. Lefebvres mest betydande insats efter arbetena om vardagslivet och samhällsbyggandet (vid sidan av vissa allmänfilosofiska arbeten⁴) är det monumentala verket *De l'Etat* (Om Staten) i fyra band, en enorm intellektuell ansträngning⁵. Huvudpoängen i detta arbete är att de moderna välfärdsstaterna tycks inträda i ett produktionssätt som inte längre är renodlat, klassiskt kapitalistiskt. Det nya produktions-sättet benämner Lefebvre djärvt *det statliga produktionssättet*, för att markera det tilltagande statliga inflytandet inom ekonomin, men också över vardagslivets och samhällsbyggandets förhållanden. Viktigt att komma ihåg är att hans bild av den moderna statsmakten formats i ett samhälle där den centrala staten sedan århundraden varit oerhört stark, och fram till den socialistiska valsegern för drygt ett år sedan nästan alltid förknippats med ett borgerligt maktherravälde

Bland samtida franska filosofer står Lefebvre ganska ensam. I motsats till flera andra har han inte bildat skola. I bakgrunden finns givetvis Jean-Paul Sartre, som skrev så pass obegripligt – i förhållande till Lefebvre – att han lyckades tillvälla sig en respekt som kanske inte helt och hållet motsvaras av de filosofiska arbetenas egentliga innehåll. Paralleller till Heidegger, till Marcuse och Frankfurterskolan är uppenbara, liksom till den yngre Habermas. Distansen till alla systemtänkande, dogmatiska marxister – i synnerhet Althusser – är ännu mer uppenbar, och har tagit sig konkret uttryck i Lefebvres kritik av den Althusserinspirerade Castells' arbeten inom samhällsbyggnadssociologin⁶. Precis som hos Sartre finns hos Lefebvre den obändiga viljan att inte låta insikten om strukturella samhällsförhållanden förkväva insikten om människan som ett unikt handlande subjekt, som aldrig kan reduceras till objekt i någon politisk teori⁷.

Som sociologisk tänkare framhäver Lefebvre två viktiga och tidigare ofta förbisedda dimensioner hos den sociala verkligheten, framförallt den *rumsliga* men också den *tidsliga* eller historiska. Dessa bägge står enligt Lefebvre i ett intimt samband med varandra. Han har själv utförligt behandlat det rumsligas betydelse som *social förmedling*. Om den allmänna sociologin behandlar förhållandet människa till människa så har Lefebvre påvisat betydelsen av förhållandet mellan människor och samhällsklasser, där det rumsliga utgör en förmedling

² T ex. *Le Langage et la Société*, 1966 (Gallimard, coli. Idées)

³ *La Proclamation de la Commune*, 1965 (Gallimard)

⁴ *Le manifeste différentialiste*, 1971 (Gallimard, coli. Idées), *Au-delà du structuralisme*, 1971 (Anthropos) och *Hegel, Marx, Nietzsche*, 1975 (Casterman) eller *Marx' sociologi*, 1968 (Rabén & Sjögren)

⁵ *De l'Etat*, vol. 1-4, 1976, 1976, 1977 och 1978 (UGE)

⁶ Se min artikel i *Häften för Kritiska studier* 2/3 1979, s. 78-79 som för övrigt är en utförligare presentation av Lefebvre och den franska urbana sociologin. För den första presentationen av Henri Lefebvre på svenska se Bo Bergmans och Otto Mannheimers artikel i *Ord och Bild* 6/1974.

⁷ För en biografi om Henri Lefebvre se Meyer, Kurt, *Henri Lefebvre – ein ein romantischen Revolutionär*, 1973 (Europa Verlag Wissenschaft). Se också den självbiografiska och litterära *La somme et le reste*, 1973 (Bélibaste).

med sin egen särart och inte låter sig reduceras till enkla härledningar ur allmänna sociala förhållanden. I Frankrike har det också de sista åren publicerats flera betydelsefulla arbeten som uppmärksammat tidens roll i det sociala samspelet⁸. Lefebvre har av dessa insikter letts från analysen av det byggda objektet till analysen av rumsproduktionen, det förlopp som resulterar i det byggda rummet. Rumsproduktionen har blivit ett nyckelbegrepp i Lefebvres samhällsbyggnadsfilosofi, och han menar den förtjänar sitt eget studium, i synnerhet från en politisk utgångspunkt. Rumsproduktionens kvantitativa tillväxt under de sista århundradena, och särskilt under de senaste femtio åren, anser Lefebvre markerar en ny fas i den västerländska civilisationens utveckling, en fas som avlöser den industriella revolutionen. Vad han ser framför sig vid 60-talets slut är *den urbana revolutionen*, ett begrepp som kan tolkas på många olika sätt. Uppenbart är att han menar att den marxistiska idétraditionens analys inte längre kan begränsas till förhållanden inom den industriella produktionen. Hela staden, hela den urbana väven är idag en jättelik produktionsapparat vars karaktär danar samhällsförhållandena i stort.

Om många marxistiskt influerade tänkare lagt stor möda på att analysera de alienationsprocesser som karaktäriserar den moderna verkligheten, som gör arbetaren till en främling inför de produkter han producerar, så har Lefebvre istället med eftertryck påvisat att *människornas tillägnelse av världen*, i deras förhållande till andra människor, i deras förhållande till rumsproduktionen och i förhållandet till historien, inte bara är en politisk fråga. Den statskapitalistiska samhällsomvandlingen har undandragit människor deras sociala existens när den skilt dem åt genom omfattande ingrepp och strukturförändringar i näringsliv och bostätning. Det massiva och koncentrerade samhälls- och bostadsbyggandet har gjort människor till främlingar inför de platser och den arkitektur till vilka de blivit hänvisade, undandragit grunden för den rumsliga existensen i förhållandet till det byggda och till den gemensamma historien.

Samtidigt har emellertid dessa genomgripande förändringar givit upphov till ett historiskt tillstånd med helt nya möjligheter. Ansamlingen av människor och ting i rummet har bildat underlag för en helt annan innebörd i begreppet den urbana revolutionen. Det har bildats en grogrund för en form av sociala rörelser som kan karaktäriseras som *urbana sociala rörelser*, rörelser vars agerande åstadkommer förändringar i det byggda rummet eller lika gärna hindrar förändringar, och därmed indirekt ändrar de politiska och de allmänna samhälleliga förhållandena. Dessa rörelser har trätt fram som ett handlande kollektivt subjekt under 70-talet, mot slutet av den massiva kvantitativa urbana revolutionen. År 1968 kunde Lefebvre iaktta en form av urban revolution, majrevolten i Paris, som inte minst var ett uppror mot de livsvillkor som den moderna kapitalistiska storstaden erbjuder. Han kunde dock inte förutse att man idag med fog kan tala om urbana sociala rörelser på ett sätt som på 60-talet hade varit otänkbart, att tankegången om en *vardagslivets revolution* plötsligt fått en visserligen begränsad men ändå reell verklighetsförankring. Det är tillägnelsen i rumsproduktionen, av de rumsliga produkterna, att bredda utrymmet för skapande handlingar i samhällsbyggandet och bostadsbyggandet, som är dessa sociala rörelser främsta mål. Kort sagt att göra samhälleliga, kollektiva och gemensamma men samtidigt individuella verk av det som tidigare endast framstod som kalla, stela teknokratiska produkter, en främmande obegripligt opersonlig makts verk – låt vara ibland med vällovliga syften.

Den teori om den sociala rumsligheten som Lefebvre företräder är den vetenskapliga sidan av ett fenomen som i praktiken motsvaras av de urbana sociala rörelsernas handlande. *Staden*

⁸ Se här Lebas, Elisabeth, ur *Housing, Construction and the State*, London 1980. (Conference of Socialist Economists) vol. III, s. 21-39. En utmärkt aktuell presentation av det franska forskningsfältet inom samhällsbyggnadsfrågor.

som rättighet är ett av detta fenomenets kanske viktigaste dokument, en text som både har bekräftat ett sakernas tillstånd och väsentligt förändrat det från den tidpunkt då den skrevs.

”... en grupp, klass eller klassfraktion kan endast konstituera sig och bli medveten om sig själv som ”subjekt” i det den ger upphov till (producerar) ett rum. De idéer, föreställningar och värderingar som inte lyckas skriva in sig i rummet och ge upphov till (producera) en egen morfologi förtorkar till tecken, upplöser sig i abstrakta beskrivningar, förvandlas till skenbilder. Skulle det räcka med att man skildrade ett rum som en spegel av en sådan social grupp, skulle den då genast finna sig själv i det? Nej. Tillägnelsens ide har en större räckvidd och ställer hårdare krav än den ännu mycket spekulativa tesen om det ”speglade medvetandet”. De fortlevande morfologierna (de religiösa byggnadsverken, de historisk-politiska monumenten) vidmakthåller åldrade ideologier och föreställningar, medan nya idéer, även fast de inte saknar kraft (socialismen), inte riktigt förmår frambringa sitt eget rum, utan riskerar att förbli ofullgångna; dessa idéer blir för sin överlevnad beroende av en förlegad historicitet, av en löjeväckande futtig folklore. I den belysningen är ”tecknets värld” resultatet av en bakström; det som inte kan satsas i ett eget rum strömmar tillbaka i form av tomma tecken och beteckningar. Den rumsliga projiceringen, rumsproduktionen, är inte någon bieffekt, utan en fråga om liv och död.”

La productton de l'espace (Anthropos 1974), s. 478-479

Sten Gromark juni 1982

Se även

Sten Gromark: [Från produktionens rum till rummets produktion](#) – Om den franska forskningsfronten kring samhällsbyggets sociala grundvalar

Kommentar till den svenska översättningen

Det ska inte förnekas att Henri Lefebvre är rätt arbetsam att läsa. Han skriver i en tradition som är ovan för en svensk publik. Den franska akademiska diskursen är subjektiv, abstrakt och associativ där den anglosaxiskt inspirerade svenska motsvarigheten är objektiviserande, tydligt disponerad och noggrant belagd; och Lefebvre utnyttjar formens möjligheter till det yttersta.

Jag har velat återge hans språk komplett med alla stilbrott och utbrott, även om det resulterat i en rätt kompakt och osmidig svenska här och var. Jag har försökt bevara originaltextens tentativa, medvetet ofullbordade karaktär. Tvetydigheter i den svenska texten går till exempel vanligen tillbaka på – säkert ofta avsiktliga – tvetydigheter i den franska. Av samma anledning har jag avstått från alla förtydliganden av de många halvkvädna hänvisningarna, förutom några rena sakupplysningar.

Lefebvre använder många fackuttryck från olika vetenskaper, som väl inte alltid ska fattas i sina exakta tekniska bemärkelser (liksom de citat han gör från Heidegger inte utgör sammanhängande stycken i originalet). En speciell svårighet erbjuder kanske facktermerna från *semiotiken* eller *semiologin*. Denna vetenskapliga riktning applicerar den moderna lingvistikens begrepp på andra teckensystem än dem vi vanligen kallar 'språk', t.ex. på litteraturen eller arkitekturen.

Centralt i en semiotisk analys är att beskriva hur *tecknet* /le signe/ får sin *mening* /le sens/, det vill säga hur *beteckningen* /la signification/ etableras. När man talar om denna process skiljer man mellan *det betecknande* eller *signifikanten* /le signifiant/, den betydelseuttryckande delen

av tecknet, och *det betecknade* eller *signifikatet* /le signifié/, den aspekt som är knuten till meningen, till innehållet.

Andra semiologiska termer i Lefebvres framställning är t.ex. paret *text – kontext* och räckorna *inskriva – föreskriva – nedskriva* /inscrire – prescrire – écrire/ och /langue – langage – parole/, som jag mestadels återgett med *språk – språkbruk – tal*. För en introduktion i denna terminologi se Umberto Eco: *Den frånvarande strukturen* (Cavefors, Lund 1971) eller Bertil Malmberg: *Teckenlära* (Aldus, Stockholm 1973).

Några av Lefebvres egna termer bör också kommenteras. Den skillnad han gör mellan *verk* /œuvre/ och *produkt* /produit/ klingar nog en aning annorlunda på franska. På en del ställen skulle /produit/ naturligare blivit *vara* på svenska, men jag reserverade det ordet för franskans /marchandise/ för att kunna behålla originalets distinktion.

Herravälde /domination/ och *tillägnelse* /appropriation/ är kanske det mest centrala motsatsparet i texten. Vad som inte framgår så bra på svenska är det intima sambandet mellan *tillägnelse* och *egen* /propre/, vilket härmed påpekas.

Urbanism /urbanisme/ är inte något som Lefebvre hittat på (även om han lägger sina egna betydelser i ordet), utan franskans vanliga uttryck för *stadsplanering*, *stadsbyggande*, *stadsbyggnadskonst* och ibland *samhällsplanering*. Jag har använt alla dessa översättningar omväxlande.

Urbaniteten /l'urbanité/ och *det urbana* /l'urbain/ har ett flertal parallella begreppspar, varav *ruraliteten – det rurala* och *vardagligheten – det vardagliga* är de vanligaste; jag har i möjligaste mån låtit dem behålla sina former för att medge tolkningar av de formella distinktioner Lefebvre tycks avse.

Mellan *samhällelig* och *social* avses däremot ingen skillnad. De är båda (liksom förledet *samhälls-*) översättningar av franskans /social/; skiftningen är rent stilistiskt betingad.

P.E.